

Erih KOŠ

ČETIRI PITANJA

»Prokleta pitanja! Nemoguće je osloboditi ih se pomoću alegorija i hipoteza; ona traže izravne odgovore!« Pokrenete li jedno, kao da ste stenu pomerili. I dok vi još mirno sedite na vrhu, stena je ispod vas povukla za sobom celu lavinu. Tako su se žalili sarkastični Hajne i maštoviti R. L. Stiven-son, pisac Dr. Džekila i Mr. Hajda. Sa pravom! Jer, u literaturi je, izgleda, teže izići na kraj sa pitanjima no u bilo kojoj oblasti ljudske delatnosti. Koliko samo pitanja može da stane na beo list hartije pred nama, a koliko je malo mesta na njemu za odgovore i onda kad su nam poznati. I dok je svojstvo svakog ljudskog rada da pitanja potire, a osobina na učnog rada, naprimer, da pitanja i potire i pokreće, književni i svakoj drugoj umetničkoj delatnosti, pitanja i prethode i slede, a ne zna se šta je od toga gore i teže. Na zavojitim putevima književnog stvaralaštva i smernice su označene znakovima pitanja, a na glavnim raskrsnicama, kao četiri golema putokaza, isprečila su se četiri sudbonosna, četiri prokleta i preteča pitanja!

Prvo pitanje: šta i o čemu?

Šta da pišemo: pesme, pripovetke, roman, ili možda i dramu? I o čemu da pišemo: da li o našim tugama i bolovima, o našim ljubavima, čežnjama, pa i radostima za koje, ustalom, i ne znamo da li ikog sem nas interesuju? Ili o tuđim životima i sudbinama koje mi ne poznajemo? Sva ta pitanja i još niz drugih postavljamo sebi i pre no što smo pero uzeli u ruke, a naša težnja i potrebe da pišemo najčešće prethode jasnom i punom saznanju o onom šta hoćemo i onom šta možemo. Mladalački uzavrela osećanja izbijaju iz nas spontano i nekontrolisano, prelivajući se preko iverice, ne znajući kuda su krenula i u šta će biti prihvaćena. Sve to što je u nama kao prvi, blagi sudar ili sukob sa sredinom izazivalo osećanje nesigurnosti, usamljenosti, čežnje, bola ili tuge (radosti su najčešće same sebi dovoljne i nemaju potrebe za pesničkim transponovanjem) još je nedovoljno svesno, nejasno, nerazumljivo, amorfno i mutno. I makoliko bilo silno kao emocija koja hoće i mora da oduši, na hartiju pred nama, kao na usta nemaka, izliva se sasamo nemušt, još neartikulisani krikovi i vapaji.

Nisu to samo dileme i zabune pojedinaca, nepozvanih i neizabranih. Reč je o objektivnoj nužnosti i prirodnom zakonu pred kojim su svi jednaki. I kao što svaki pojedinac u skraćenom roku prelazi ceo biološki razvoj vrste, tako i u umetnosti, u kojoj takođe vredi po-

znati Hekelov zakon o ontogenezi kao kratkoj rekapitulaciji filogeneze, svaki početnik mora da prelazi ceo razvojni put književne vrste, u bržem tempu ali sve duži, otpočinjući svoj stvarni umetnički život stalno na sve višem stepenu.

Sima Milutinović Sarajlija, na samom početku naše novije književnosti, sirov još i mutav, a već gonjen poznatim domaćim svrabom knjigopisanija ispoljava svoje emocije još smušanim, nepovezanim rečima, u nekoj vrsti sirrealističkog teksta, nalik na primitivni muzički izraz romanjskih seoskih momaka čije pevanje najviše potseća na vuče urlike. Docije, u mučnim godinama uzrasta, naša poezija bolovale još zadugo od te dečje bolesti siromaštva misli i nerazvijenih osećanja, svodeći sav svoj idejni i emotivni repertoar na uske okvire romantične ljubavi i rođoljubivih osećanja. Pa i mladi pesnici koji se danas prvi put javljaju u časopisima, mada iza sebe imaju iskustvo niza pesničkih generacija a uza se znatno bogatiji arsenal misli i osećanja, malazeći se pred komplikovanim svetom, koji ih okružuje novim spletom nepoznanica i problema, nisu poštedeni prokletog pitanja: šta da pišu i o čemu da pišu, i ni oni najčešće ne umeju na nj da odgovore. Još neiskusnim, često i zbunjenim, čini im se da su svet oni sami i jedino o čemu vredi pisati, da se i nebo svelo nad njima a oni ispunili ceo kosmos i, nemajući izravnih odgovora ni druge teme izvan sebe, pišu modernom versifikacijom, uz posredstvo mnoštva alegorija, metafora i hipoteza, introvertirano, intimno, manje ili više sentimentalnu liriku. Pa kao što svaki čovek mora da uči da govori i da hoda, tako će i ti novi književni poslenici, nezavisno od iskustava ranijih pesničkih generacija, morati da prođu kroz školu životnog iskustva ako budu želeli da se svet otvori pred njima u svem bogatstvu svojih boja, oblika i motiva. Jer, poznato je da samo nezalica i slepcima svet izgleda siromašan, prost, jedno lica i jednostavan.

Idući pre rata ulicama jedne naše palanke, često sam na prozoru omanje bosanske kuće video mladu i lepu devojku, uokvirenu drvenim čerčivom prozoru. Nepomična, satima, ne krećući gotovo ni trepavicama, lica je na starinski portre na tamnoj pozadini, u zlatnom drvenom ramu, i ta slika nije mi se skidala s očiju, postajući mojom opsesijom koja me je dugo mučila. U dosadi male varošiće činila mi se jedinom temom vrednom književnog uobličavanja. Ničeg drugog nisam

Nastavak na 5 strani

KOMENTARI

UNAPREĐENJE ELEMENTARNE KULTURE

Statistika je nedavno rekla svoju reč: prosečna jugoslovenska porodica troši od svoga ukupnog budžeta za kulturne potrebe 4,5%, samo za alkohol i duvan — 5,3%!

Naizgled, razlika među brojkama nije velika, pa — reklo bi se — nema razloga za paniku i zabrinutost. A ipak, primer je dovoljno karakterističan, dovoljno ubedljiv da bi mogao ili da bi smeo da nas ostavi ravnodušnim. Razume se, nikome ne pada na um da se upliće i određuje koliko svako od nas treba ili može da troši za duvan ili alkohol. Nezdgodno je, međutim, kad se individualne strasti zapuste; tada one idu tako daleko da bi uzele maha i nad opštim, zajedničkim interesima i potrebama.

Stoga su, pored čisto književno-teoretskih rasprava, nasušno neophodni razgovori o elementarnoj kulturi. Bez nje, sve naše mnogobrojne tekovine u industriji i privredi, u literaturi i umetnosti ostaju polovične, usamljene, izolovane.

Osnovno je u elementarnoj kulturi (uz zdravstvenu službu, higijenu, ponašanje u društvu i domu) — pismenost. Ili, u ovom slučaju, nepismenost. Samo na području NR Srbije ima oko 1.500.000 nepismenih stanovnika, 28%, i to najviše među mladim ljudima od deset do dvadeset godina.

Otkud takva situacija? Možemo se zapitati, znajući koliko zajednica ulaže napora i sredstava za unapređenje školstva i prosvete. Uzroka ima raznih, mnogostrukih i ne sasvim jednostavnih, — počevši od objektivnih, kao što su: nerazvijena mreža osmogodišnjih škola, nedostatak školskog prostora i udaljenost škola, pa do subjektivnih: učenički (pretežno na selu) pre vremena napuštaju osmogodišnje škole i, naravno, brzo zaboravljaju ono što su naučili; da ne pominjemo slučajeve — nai-

neugodnije — kad se pomalo urođena dečja nemarnost prema školi udruži sa otporom i krajnjom neodgovornošću roditelja.

I šta na to preduzeti? Mere postoje: za one koji školovanje svesno a nesavesno izbegavaju — dosledno primenjivanje zakonskih propisa; a za starije, odrasle — umesto kurseva — nastava u dvogodišnjim školama. Samo, hoće li to biti dovoljno?

Administrativne mere neće nikoga naučiti posmenosti, niti će ga obrazovati, vaspitati. I tako će sav teret pasti opet na prosvetne radnike. A oni su, znamo i to, zauzeti i prezauzeti: gotovo da nem aposlava i »zaduženja«, pored njihovih redovnih, školskih u kojima se ne traži njihovo učešće i sudelovanje. A kakav je ponekad odnos prema njima u unutrašnjosti? Ne baš uzoran. I kakve su njihove prinadležnosti? Ne baš velike, a u porednju, naprimer, sa izvesnim tehničkim službama — nesrazmerno niske.

Bez elementarne kulture, bez pismenosti, ne može se zamisliti svestan razvoj i napredak socijalističkog društva, današnjeg naseg čoveka. Neophodno je, dakle, omogućiti mu da se približi, da usvoji kulturna dobra i navike; da se, postepeno ali neodložno, odagna neznanje, primitivizam i samozadovoljni, olaki nehaj prema vlastitom obrazovanju i usavršavanju. Udeo kulturnih i prosvetnih radnika širom naše zemlje u tome je, od bitne neocenejive, dalekosežne važnosti.

I ako zajednica sa pravom očekuje od njih nova nesobična pregnuća, morala bi i sama štošta određeno, odlučno da učini kako bi njihove ne male dužnosti i obaveze bile u punom skladu sa društvenim položajem i ugledom koji im zasluženno pripada.

Miloš I. BANDIĆ

STO GODINA OD ROĐENJA VOJISLAVA ILIĆA

INSPIRATOR NOVE POEZIJE

VOJISLAV ILIĆ

Onaj koji je pevao: »Al' šta me goni te se umom krećem među sjajne zvezde, u pučine dno?... Ima li kraja tumananje to?« — setni pesnik elegija i gorkih satira, nežni slikar idila i balada, Vojislav Ilić, rođen pre sto godina, a preminuo gotovo pre sedamdeset, živi još u nama svojim prekrasnim stihovima.

Kad su epigoni romantizma i prazoslovcu punili listove, do otužnosti podražavajući velike romantičare, Vojislav se javio s originalnom formom i sadržinom svojih pesama koje su ne samo otkrivala novine nego i podizale nivo tadašnje naše poezije.

To je i inače bilo vreme velikih promena u svetu i kod nas. Godina njegovih prvih pesama, sedamdeset osma, godina je naših buna i ratova. Tada su iz turske pomrčine izbile Bosna i Bugarska, a na zapadu dižu se Nemačka i Italija kao suparnice poražene Francuske.

I u našoj poeziji vrši se velika smena. Dura Jakiš bio je preminuo. I mnogo čitani Joksim Novič Otočanin, a s njim je nestalo i podražavanje narodnih pesama. Umro je i majstor jezika Stjepan Mitrov Ljubša. I komediograf Trišković. I nežni liričar Grčić Milenko. Laza Kostić se bio učutao. Zmaj, koji je već petnaest godina ranije ispevao »Dulice« i već izdao »Sve dojučašnje pesme«, prelazio je sve više na prigodnu i dečju poeziju...

Stešnena između austrijske Bosne, Turske i Bugarske, malena Srbija, još siromašnija posle ratova, trezni se od romantičarskog zanosa. Tri stranke, osnovane u isti mah, pitaju se šta da se radi. To isto čine i listovi; među njima »Otađzbina«, socijalistička »Straža« i »Srpska zora« koji sa »Javorom« i sa »Stražilovom«

prikupljaju dotadanje pisce i otkrivaju nove.

Istoričari će docije ove trenutke nazvati počecima realizma, ali se naš realizam jače izražava u prozi nego u poeziji. Milovan Glišić i Laza Lazarević, a još više Jaša Ignjatović, otvaraju to doba. Ali poezija, koja se teže saobražava okvirima i dogmama, oslobađajući se rekvizita romantizma, a naročito njegove patetike, čuvala je i dalje zanos za otadžbinom, žudnju za pravdom, osećanja ljubavi i prirode. Samo, to se u Vojislavu i drugih novijih pesnika izražavalo na tiši i suptilniji način.

U »Otađzbini«, »Javoru« i »Stražilovu« Vojislav objavljuje pesme koje su odmah primećene zbog nove metrike i raznovrsnih motiva. A kad je godine 1887 jedan štamparski radnik na prosto novinski hartiji izdao u hiljadu i po primeraka Vojislavove stihove (tiraž dotle za pesme nezapamćen!), oni su bili odmah rasprodati, te je uskoro, posle dve godine, objavljeno i drugo dopunjeno izdanje.

Pet godina kasnije (1894), Vojislav je već bio mrtav, ne napunivši ni trideset četvrtu godinu života.

Svršio je svega nekoliko razreda gimnazije, nije znao strane jezike, zlopatio se u malim službama (kolektor, pisar u ministarstvu, učitelj, pisar u konsulatima po Turskoj), van Srbije, bavio se samo kratko vreme na rumunskoj granici i našim krajevima pod Turcima.

I izraza? Pre svega, tu je lična njegova darovitost i uzvišenost duše, koja može biti nezavisna od porekla i sredine. Ali tome je uzrok i atmosfera kuće, jer je njegov otac Jovan Ilić jedan od značajnih prvaka Srbije, pesnik, pravnik, ministar pravde, jedan od onih katonskih tipova kojima bi se dičila svaka država i svako društvo.

I otac i sva tri njegova brata, Dragutin, Milutin, Zarko, književnici su, i svi talentovani. Uticaj oca i najstarijeg brata, Dragutina, verovatno je. Uman, darovit, obrazovan, kao ličnost integralan, otac mu je ukazao put u poeziju i probudio u njemu slike i legende istoka i antike. Brat Dragutin, koji je u dvadesetoj godini napisao dramu o Vukašinu sa akcentima Šekspira i Silera, takođe je budio u Vojislavu želju za pisanjem. I uopšte, ceo taj patrijarhalni književni salon u Ilićevoj kući u Paliluli, gde je Nušić pod trešnjom čitao svoje prve komade i gde se osamdesetih godina sticala sva dinamika naše literature, velika je škola Vojislava.

Dragutin Ilić je zabeležio da je Vojislav dugo u detinjstvu bio bolešljiv, da je ostajao kod kuće i čitao očeve knjige. Među njima su bile i Gerbeljeve antologije ruske, engleske i nemačke poezije. Iz ovih knjiga Vojislav je mnogo naučio i mnogo se inspirisao. Ali njegov moćni duh i njegov snažni talent nisu podražavali nego se samo nadahnjivali za originalne i prekrasne stihove koji će između 1880 i 1894 godine teći sa Vojislavove lica. Gotovo sva poezija njegova u izvesnoj je vezi sa tim antologijama. Vojislav je bio čitalac malo knjiga, ali temeljan čitalac.

Za petnaest godina svoga rada Vojislav je stvorio dvesta lirskih pesama, pet dramskih spevova, više pesničkih pripovedaka i satira, i nekoliko proznih pokušaja. Ali čak i u dramskim spevovima (Radoslav, Pitija, Smrt Periklova, Argonaute na Lemnosu, Pesnik) on je pre svega liričar koji kroz svoje junake govori o samom sebi, jer ne uspeva da ličnosti psihološki diferencira i da od njih učini različite karaktere i tipove, a takođe ne ume ni da razvije radnju i da je skladno dovede do raspleta. Zato kraj sve velike ambicije da stori dramski dijalog i zaplet, Vojislav ostaje liričar.

Četiri su vrste Vojislavovih pesama: intime, idile, pesničke priče i patriotika.

Njegove prigodne pesme, pored rodoljubivih u onom najužem, tradicionalnom smislu, naročito su dobre i interesantne kad su satirične. Nezadovoljan životom i svetom uopšte, Vojislav je bio jedan od najgorčih i najduhovitijih kritičara društvene stvarnosti i svoga vremena. »Maskenbal na Rudniku«, na kome se zabavljaju gospoda prerušena u medvede, majmune i pantere, dok seljak koji treba da izigra prosjaka ne mora da se maskira jer je on odavno već prosjak, — ova satira po zamisli i celoj obradi svojoj može stajati u najvećim književnostima sveta, i traje dugo, jer je i predmet pesme večan.

Vojislav očevito nije jednostavan duh i talent. U njemu se stiču mnoge struje. Po tome on opominje na Puškina, Sloveni, pa i Srbi, imaju neku širinu koja čini da primaju glasove, poruke i uticaje sa svih strana, pa ipak ostanu svoji. Tako je i Vojislav, kao i njegov učitelj Puškin, primao u se odjek celoga sveta, pa ipak ostajao svoj, u svome narodu i u izrazu svoga jezika.

Njegovo duhovno živost otkriva se u pesmama Vojislavovim. Njegova poezija, sakupljena u posmtnoj zbirci (dve sveske SKZ, 106 i 120) objavila se godine 1907 i 1909 kao po novno otkrovanje za čitaoce, a već o ranijem uticaju na Dragutina Ilića, Kranjčevića, Đurđića, Santica, Vidrića, Nazora, Domjanica, Mileta Jakišića i na mnoge druge hrvatske i srpske pesnike, da i ne govorimo. De-

Nastavak na 10 strani

Božidar KOVACEVIĆ

Sima PANDUROVIĆ

RODNA GRUDA

Na kraju, ipak, dođe jedan dan Kad čovek ne želi više da se bori, Kad mu duh zatraži kakav viši plan Života, — dan tužan, i prazan, i znan, Kad se biva jedno, jer se sve pregori.

Tad sumnja, k'o vlaga prodire u veru, A plamen se večne strasti tiho gasi; Bleda naše duše, sede naše vlasi; Tragovi se dragih uspomena peru,

A odjeka stari ne nalaze glasi. Sa sypima težnjama i nadama — dalje! Dovoljni su duši tada skromni kuti. Zrak koji nam sunce kroz prozore šalje; Srce čuti; pusti pred nama su puti; Život, to je košmar, ideali — tralje.

Al i sada kad su svi vidici sivi, Kad vidimo jadnu vrednost sviju stvari, Kad su nam svi ljudi nemili i krivi,

A srušeni u vere starinski oltari, — Jedna lepa nežnost još u nama živi:

Nežnost prema zemlji i rodnome kraju Čijim nam je dahom duh nekada plinjen, Gde i sada zvezde istim sjajem sjaju, Isti vetar duva plodan, neizmenjen, Iste šume, cveće i mirisi traju.

Iste ptice poju. Jer i zemlja svaka Ima svoje vetre, mirise i boju, Svoje sunce svoje senke od oblaka; Jer svaka najzad ima dušu svoju, I, k'o svoja, biće i mrtvima laka.

Samo jedna ljubav ne čili u pari Prolaznosti; samo jedna se ne menja; Samo svoja zemlja ne leži u bari Dosade; pored sviju iskušenja, Sve se više voli što se većma stari.

DA LI PISCI TRAŽE DOŽIVOTNU SINEKURU?

KRITIKA i literarni oblik

U "Politici" od 21. avgusta Mi- odrag Stamatović je pokrenuo pitanje visine autorskih hono- rara (ili kako on kaže — ma- terijalne naknade, jer mu se ova reč čini adekvatnija od reči honorar) za dela umetničke proze. On uglavnom govori o plaćanju romana, ističući da nije bitno to da li je danas pisac jednog ekonomskog pri- ručnika bolje honorisan od pi- sca jednog romana (naš ekonom- ski razvoj zahteva obimnu i raz- novrsnu stručnu literaturu, pa ne treba zamerati ako ponekad prvi autor dobije više nego dru- gi — kurziv M. O.), nego je bitno to da li je pisac romana dobio realnu naknadu za svoje delo, koje je stvarao ne samo mesecima nego možda i godi- nama. Po Stamatovićevom uve- renju, ta naknada je niska i nedovoljna, a što je još važnije, ona stalno opada, umesto da raste. Opadanje je teklo ovako: u godini 1952, od prodajne cene knjige, na industrijsku izradu (slog, štampu, hartiju i povež) išlo je 55 osto, na izdavačku maržu, knjižarski rabat i autor- ski honorar po 15 osto, dok se taj odnos u godini 1959 izmenio tako da na izradu knjige otpa- da 50 osto, na knjižarski rabat i izdavačku maržu po 20 osto, a na autorske honorare samo 10 osto, (u ovoj godini samo 8 osto)! Po ovome ispada da je tvorac dela najsporedniji činilac, mada on zauzima prvo mesto na liniji autor — izdavač — štamparija — knjižar. Ume- sto da svi faktori ponese teret poskupljenja knjige, kola su se slomila na autoru. S obzirom na monopolistički položaj štam- parskih preduzeća i na malo- brojnost i finansijsku nemoguć- naš knjižara, izdavač je za- kidao od autora, jer je i on pre- ma njemu sačuvali monopol (u međuvremenu je uveden i po- rez na honorare za umetnička dela). Krećući se od 10.000 do 17.000 dinara po autorskom ta- baku (to je minimalna lestvi- ca), honorari za umetničku pro- zu rasli su sporije nego što su »za ovih osam godina rasli mi- nimalni dohodi svih drugih ka- tegorija.« Otuda je, po Stama- toviću, ovaj problem vrlo aktu- elan i ozbiljan i krajnje je vre- me da bude pozitivno rešen.

vladaju veoma nepovoljni uslo- vi za razvoj književnosti, i bu- ni se protiv toga, navodeći broj- ke koje pokazuju porast naše izdavačke delatnosti i novih stvaralačkih ostvarenja. On tvr- di da se može slobodno reći »da su današnji autorski hono- rari književnika... istovremeno i suviše niski i suviše visoki. O- vo iz prostog razloga što su pri- lično iznivelisani, odnosno što se formiraju po administrativ- nom i vrlo uprošćenom kriteri- jumu — prema autorskom ta- baku.« On se protiv argumenta- cija koja insistira na vremenu provedenom u stvaranju umet- ničkog dela, jer »svako vreme nije novac«, a književno stvara- laštvo je »do kraja individuali- ziran rad na čije kvalitativne rezultate ne utiče ranije opred- mećeni rad, nego pre svega, da ne kažemo jedino, lična svoj- stva stvaraoca-književnika. Pre- ma tome, ako plaćanje po utro- šenom radnom vremenu u bilo- kojoj delatnosti znači zakidanje od najproduktivnijih ili prepla- ćivanje najslabijih, onda je to pre svega u oblasti individual- nog izvornog umetničkog stva- ranja — kurziv M. O.). I dalje, ako u nekoj oblasti treba po- državati veće diferenciranje i- čnih dohodaka, onda se to pre- svega odnosi baš na ovu kate- goriju društvene delatnosti... Ne možemo isključiti određenu ulogu tržišta na formiranje vi- sine autorskih honorara... Po- sebno je neprihvatljivo propis- vanje visine autorskih honora- ra... A to znači da se samo na bazi daljeg porasta ukupnog standarda može obezbeđivati i porast prihoda književnika... Ali isto tako, ni književnici ne- maju prava da od društva tra- že da svakom pojedincu obez- beđuje sredstva za nesmetan i komforan spisateljski rad, bez obzira šta on i koliko daje. Zna- či, ponovo se srećemo sa pita- njem merila za utvrđivanje vi- sine naknade, merila koja štite interese književnika, ali i koja ne obezbeđuju doživotnu sine- kuru svakome ko se jednom, makar koliko uspešno, predsta- vio kao književnik...»

nije normalno da za takav po- sao prime manje od jednog sa- kupljača oglasa u novinama ili od jednog instalatera na grade- vinama. To može da izgleda normalno samo čoveku koji li- terarno stvaralaštvo izjednača- va sa proizvodnjom kupusa. A nevolja je baš u tome. Ne- volja je u tome što mnogi ljudi gledaju na knjigu isključivo kao na robu, umesto da je vide i kao kulturnu potrebu, za koju ne može da se žrtvuje samo stvarale (u ovim godinama u- glavnom je on trpeo), za koju se moraju žrtvovati i drugi, rad- ni kolektivi i celo društvo. Jer ako domaću knjigu prepustimo samo zakonima tržišta, onda će se i ubuduće dešavati ono što i došad: da kupac kupuje kupus, jer mora da živi, a da knjigu ne kupuje, jer može da živi i bez nje, mada je ona ponekad i relativno jeftinija od mnoge robe o koju se kupci otimaju. Nije dakle reč o tome da ne- koga preplatimo, ili da zakine- mo od najproduktivnijih ili da obezbedimo »doživotnu sineku- ru svakome ko se jednom, ma- kar koliko uspešno, pretstano kao književnik.« Reč je o tome da za stvarne umetnike, u koje nikad nisu ubrajani »svi poje- dinci«, stvorimo približno jed- nake uslove za rad i razvitak. Tu pre svega mislim na roman- sijere. Činjenica je da čak ni oni, sem dvojice-trojice najpo- pularnijih, ne mogu da žive od svoga romansijerskog »lova- nja«, već moraju da obavljaju i najraznovrsnije druge poslo- ve, koji često nisu niukakvoj vezi sa njihovim umetničkim pozivom. Bilo bi normalno da priznat romansijer, u socijali- stičkom društvu, može da živi od honorara za svoje delo, da

od njega živi bar u vremenu dok stvara drugo delo, koje će mu omogućiti da posle nastavi stva- ralaštvo. Uostalom, takve uslo- ve danas već imaju naši priz- nati filmski glumci, pisci scenarija i režiseri, pa zašto ne bi mogli da ih ostvare i savre- meni pisci, pre svega romansi- jeri, koji potvrđuju da je i na- ša književnost, baš procvatoma romana, ušla u svoju »veliku maturu«, dakle u svoju najpu- njiju zrelost... Ali ako želimo da krenemo dalje i od te »velike mature«, moramo ponešto i da popravi- mo. Moramo, pre svega, da is- pravimo nepravde u nagradiva- nju. Kako ćemo to da ostvari- mo, drugo je pitanje. Kakva će- mo merila da utvrdimo, hoće- mo li da propisujemo visinu a- utorskih honorara ili ćemo da zadržimo samo početnu stopu, koliko ćemo da platimo za je- dan autorski tabak i da li ćemo tabak uopšte da zadržavamo kao osnovu plaćanja ili ćemo pronaći nešto novo, šta ćemo reći o sistemu dosadašnjih knji- ževnih nagrada i o apsolutnom nedostatku literarnih mecena u našem društvu — to je stvar diskusije. Ali da moramo dis- kutovati, u to nema sumnje. I nema sumnje da imamo prava na diskusiju, mada bi nam to pravo Lj. V. hteo izgleda ne sa- mo da okrnji, nego i da uskra- ti. Jer ako je naša književnost izborila pravo da ne prima tu- de i svačije savete i zahteve, o- na se nije odrekla prava da po- nekad i sama nešto zahteva: da zahteva onda kad je to neop- hodno i kad je to korisno ne samo za pisce, već i za celo društvo, za našu socijalističku zajednicu.

Mladen OJČAČA

Čitajući književne kritike po novinama i časopisima, često zapažamo da se u njima govori o svemu pre nego o kompozici- ji dela, njegovim likovima, spe- cifično organizovanoj radnji, stilu, da se povodom jedne zbir- ke pesama, naprimer, piše naj- manje o stilskoj tehnici kojom je ona ostvarena. Upotrebljava- ju se mutne i glomazne reči ko- je mogu da znače sve i da ne- kažu ništa, mnogobrojni filo- zofski pojmovi koji ne obja- njavaju suštinu stvari, već je, naprotiv, još više zamagljuju. Nižu se ili utisci, ili se prepri- čava vrlo uopšteno i neodrede- no sadržina, ili se roje asocija- cije i pronalazi filozofska poru- ka, univerzalni smisao, humani- stička dubina i značaj, itd. Kri- tičari time ukazuju na pišćeve namere, shvatanja, ideje, ten- denciju, ali ne poklanjaju do- voljno pažnje samoj formi koja je autorov osnovni doživljaj konkretizovala i oživila na po- seban i neponovljiv način.

Uzmimo jedan primer: »Seo- bek« Miloša Crnjanskog. Roman velike vrednosti, neobičan po strukturi, originalne sintakse, dubok u osećanjima i misao- u idejama koje iznosi. O toj knjizi mogla bi se napisati ve- lika studija i na osnovu nje iz- raditi čitava estetika poetskog romana. Evo nekoliko pitanja samo uzgred postavljenih o kojima bi se moglo raspravlja- ti vrlo opširno, sa puno nade da će se otkriti neki vidovi Cr- njanskijeve umetnosti, dosad ne- dovoljno osvetljeni: istorijska fakta i njihova književna trans- pozicija; odnos dveju različi- tih epoha i prikaz njihove su- štinske istovetnosti kroz poet- ske simbole; pesimističko i fa- talističko shvatanje života ko- je se izražava, pored ostalog, i u arhitektonici dela — nekoli- ko istih karakterističnih reče- nica i sličnih scena na početku i kraju; u vezi sa piščevom me- lanholijom kao glavnim oseca- njem koje roman prožima, ulo- ga tmurnih i blatnjavih peiza- ža, njihove posebne boje, njiho- vo oživljavanje i uklapanje u samu radnju kao dinamične snage i pokretača; uprošćenost siže, prividna sporost u razvi- janju scena koje se međusobno podudaraju značenjem; raspit- nutost karaktera, postupak stal- nog upoređivanja i suprotstav- ljanja dve sižejne linije vezane za braću Vuka i Arandela, ko- je se zapliću u dramski čvor kroz tragičnu sudbinu gospođe Dafine; njen lik, uostalom, ne- samostalan, u besprekidnom preobražavanju, koji stvarno egzistira samo u odnosu prema mužu i deveru; izgled prirode u zavisnosti od ugla posmatra- nja; problem unutrašnjeg, psi- hološkog trajanja koje potčinja va kalendarsku hronologiju; ra- cionalno osvetljavanje oblasti nesvesnog i veze između auto- rovog osećanja nerada i zrke ži- vota i njegove uznemirene, guste rečenice pune inverzija. Narav- no, ovaj krug tema da se znatno proširiti, ukoliko »Seobek« upo- redimo, recimo, sa »Nečistom krvi«, »Povratkom Filipa Latino- vica«, »Travnikom hronikom«.

Uporedne analize pokazale bi različite stavove i doživljaje sveta, kao i izvesne sličnosti, a samim tim i tri osobene tehnike pisanja: senzualno-emo- tivni doživljaj stvarnosti, gra- Nastavak na 5 strani

Pavle ZORIĆ

RAT — KRITIKE I PUBLIKE

(Karikatura Aleksandra Klasa)

POVREDA PESNIŠTVA

29-VIII-1960

Oduvek je bilo ljudi koji su groblje kori- stili kao pozornicu, a nečiji pogreb kao najpo- godniji trenutak da skrenu pažnju na sebe, da izdu iz anonimnosti razmećući se govorni- stvom, ili pak time što se upinju da dokažu i pokažu kako pokojnika žale više nego svi o- stali koji su se tu zadesili, pa čak više nego i njegova najbliža rodbina. Tako se skrnavi je- dan u svakom slučaju ozbiljan čin, vulgarizuje onaj svečani ton koji svaki pogreb sobom do- nosi. Oni koji na sahranama kukaju i nariču, pa- daju u nesvest i izbezumljuju se, hoće po svaku cenu da siđu u raku i da budu zatrpani sa po- kojnikom, dok ih naravno neko u tome ne spre- či, često ne čine to zbog velike žalosti za umr- lim, nego zbog toga što se na taj način brane od straha od smrti. Njima je pre svega potre- bna publika, jer kako bi se inače moglo obja- sniti da ti koji se tako ponašaju najčešće i nisu u bližem srodstvu sa pokojnikom i da im do- njega, za njegovog života, nije bilo mnogo stalo. Nesumnjivo da preterano naglašavanje žalosti i tuge, kao uostalom i radosti i ljubavnosti, pri- kriva neiskrenost i namere koje nisu čovečne, a nekada se takvim ponašanjem nastoji da po- tisne u zaborav uvreda ili pak nepravda nabo- senu pokojniku. No isto toliko koliko i prisustvo ovih, na pogrebima neprijatno deluje i prisustvo onih koji nepozvani i nečekivani drže govore, o- praštaju se od umrlog, znajući da će ih u ta- kvoj atmosferi kakva vlada na groblju malo ko onemogućiti da do kraja kažu ono što žele

i što su naumili. Njima je sahrana samo povod da istaknu neke svoje zasluge i neke svoje vred- nosti, i to što govore ne govore zbog pokojnika nego zbog sebe. A najčešće im je svejedno ko- je umro, kakav je čovek i koliko je zaslužan bio taj čijem kovčegu prilaze, nad čijim telom drže hartiju u rukama. Oni govore, deklamuju i uzbuđuju se, očekujući da se posle toga iska- zuje divljenje njihovoj rečitosti i genijalnosti. I danas, na sahrani pesnika Sime Panduro- vića, bilo je više tih neprijatnih trenutaka, jer je možda više nego na ma kom drugom po- grebu bilo onih samozvanih govornika, onih koji su se od pesnika oprastali pozivajući se na nekadašnje prijateljstvo s njim i ističući svoje zasluge koje su naravno ostale nepriz- nate. Tako su oni pokušali da povrede i omalo- važe sve ono što je u pesnikovoj ličnosti bilo vredno i dostojno poštovanja. Bilo je među tim samozvanim govornicima i takvih kojima je bilo mnogo važnije da što više kažu o sebi nego o pesniku, koji su, istina, sa nekoliko otrcanih fraza pokušali da daju sud o pesnikovom delu, ali koji su se u svakoj rečenici pozivali na neke svoje zasluge i svoj ideo u ovoj kulturi i književnosti. I na kraju krajeva nije ni to bilo toliko strašno i neu- korisno koliko pozivanje na srpstvo i pravoslav- lje, na svetosavlje i vešte nepravde koje prate pesnika, na neko udruženje nezavisnih pisaca čiji su članovi bili ti govornici, i koji su to na- glašavali bezbroj puta. I očigledno da im je ovaj pogreb dobro došao da to kažu pred jed- nim većim skupom, uvereni da će prisutni mo- rati da saslušaju, i da u tom trenutku njihovu

vrednost niko neće pokušati da ospori. A na kraju, kao nešto najneprijatnije što se tu mo- glo čuti, bilo je nešto kao pesma koju je jedan od prisutnih pročitao, naglašavajući da ju je posvetio umrlom pesniku, izgovarajući na za- vršetku, teatralno i povišenim glasom, svoje cenjeno ime i prezime. Bila je to uvreda i za poeziju i za umrlog pesnika. Tako su ti koji sebe smatraju nepriznatim veličinama, svojim posmrtnim govorima naneli nepravdu jednom uzvišenom pozivu kakav je pesnički, jednoj ličnosti koja se snagom duha i talenta izdigla iznad prosečnosti i prolaznosti. No ipak, oni nisu mogli ništa više od toga, jer je pesnikovo delo ostalo netaknuto i nepovre- đeno. 30-VIII Jednodušno kao u malo kojoj prilici, beo- gradska publika je ismejala i izviždala film »Rat«, film koji je trebalo da iznad svega de- luje ozbiljno i potresno, i da ne samo naše ljude upozori na opasnost koja danas preči čovečanstvu. A u isto vreme kada u Beogradu, taj film je, prema pisanju štampe, doživeo pot- puni neuspeh i na jednom festivalu na koji je poslat da reprezentuje i nas i našu umetnost, ali nam je, naprotiv, učinio vrlo rdavu uslugu. To što smo snimili jedan loš film, to nije ništa novo i ne predstavlja nikakvo čudo, jer smo mi i do sada proizvodili loše filmove, čak izuzetno loše. Uostalom, u svakoj zemlji se pro- izvede i slabi filmovi i to može da bude i neka uteha, mada smo mi ovoga puta želeli da po- stignemo nešto više nego da stvorimo dobar

film. Ali, da je takav film mogao da na našoj najvećoj smotri godišnje filmske produkcije, u Puli, dobije nekoliko nagrada, i pre svega na- gradu za režiju, to je ono što je u svakom slu- čaju nepojmljivo i što govori da mi ne samo što ne umemo da stvorimo umetničke filmove, nego čak ni da procenimo šta je dobro a šta nije, da umetnost odvojimo od šarlatanstva. Ne može se tvrditi da mi nemamo darovitih ljudi, ili da onima koji rade na filmu nedostaje osnovno znanje koje je potrebno da se stvori pristojan film. Izgleda da je u pitanju nešto sasvim drugo. Naime, činjenica je da su se kod nas filma prihvatili mnogi koji prethodno nisu mogli da stvore išta vredno u bilo kojoj umet- nosti, i da ti i takvi, da bi zaštitili svoje inte- rese, sigurno onemogućavaju mnoge mlade i darovite ljude, koji bi na filmu dali nešto više nego što smo do sada mogli da vidimo. Tako se jedna grupa nedarovitih izviždava na filmu živeći od onoga što u pravom smislu reći i nije film, pa je film postao oblast u kojoj za svakog ima mesta, filmska umetnost ona vrsta umet- nosti kojom se može svako baviti, što nažalost nije teško dokazati. I izgleda da je dovoljno samo nositi tamne naočare i leptir kravatu, piti kapuciner, pričati o filmu sve i svašta, pa se smatrati filmskim umetnikom i čovekom sa filma ili oko filma. Kada se kod nas govori o filmu, onda naj- češće ti koji su se na filmu snašli, da bi zadi- villi prisutne još nedarovitije od sebe, i šiparice željne slave, tvrde da nam je dosta rata i dosta ozbiljnih stvari, da nam je potrebno nešto lako i nešto smešno. Evo, najzad smo dobili film koji nije ništa ozbiljno, koji je zaista i nešto i to nešto smešno. Sta se čudimo!

Dragoslav GRBIĆ

IGRA PRIVIDA I FORMALNE PSIHOLošKE KREACIJE

(Tomas Man; „Ispovest varalice Feliksa Krula“, „Matica srpska“, 1960)

Čudan je ovaj Manov varalica: njega uopšte ne interesuje dobit, materijalna strana, novčani efekat obmana i prerusavanja u koje je zavio svoj život, još od početka, iz najranijih dečjih dana kada je svojom navikom uobraziljom dočaravao privlačne situacije i nedostupne tuđe egzistencije. To i nije varalica u običnom smislu reči, njemu nedostaje ono što je najvažnije za građansku definiciju hohštaplera, u osnovi njegovih postupaka je dečja igra prerusavanja, dočaravanja neke druge, tuđe egzistencije. U epicentru njegove svesti je moć uobraze, ili tačnije: nagonska neobuzdanost mimikrije koja prućuje i drži ličnost u stanju neprekidnog strukturalnog labiliteta. Ličnost i nije završena struktura, jer je stalno potajno nagrizava osećanje egzistencijalne skučenosti, životne nedovoljnosti i nezadovoljstva jednom životnom formom. Sam Man je možda i nehotice, bez svesne namere za uopštavajućim efektom, u osnovi svog psihološkog metamorfizma stavio težnju za proširivanjem svoga Ja, za bogatijim mogućnostima opštenja sa svetom.

Ako je Man, kao što je gore izneto, postavio tako ozbiljnu podlogu za svoga junaka-varalicu, samo se po sebi nameće pitanje: zašto je imao potrebe ili sa kakvom je namerom dao negativan oblik tom psihološkom nagonu? Zašto potreba za psihološkim proširivanjem jedne konkretne ličnosti, za dočaravanjem psihološkog i egzistencijalnog multipliciteta, mora uvek iznova da dobije negativne oblike u svojoj realizaciji? Kakvo se to fatalno prokletstvo neminovnog izvitoperavanja upliće u svaki pokušaj ličnosti da umnoži svoje Ja, da ustroji svoj identitet, da razbije i razveje konvencionalne pripre, ustaljene rekvizite i simbole svog nezamisljivog individualiteta? Kao da samo opštenje sa društvom, kao da sve relacije u koje jedna ličnost stupa zahtevaju jednu statičnu određenost lika, jednu zajedničku prečutnu apriornu dogovorenost u pogledu njegovog izgleda, »sadržaja« i ponašanja sa kojom društvo želi i mora da računa kao sa neizmenljivom konstantom, i koju samovoljno izneveriti, negirati predstavlja ograđenje o društvene i moralne norme, kvalifikuje se kao varalaštvo, kao prestup?

Najpre treba istaći da se ovdje ne radi ni o kakvom moralisanju u bilo kom smislu reči: Manu uopšte nije težnja da dubljim psihološkim fundiranjem »opravda« jednog varalicu, niti da ga učini žrtvom društvenih okolnosti, od njega je podjednako daleko i socijalna i naturalistička teza. On jednostavno pušta da se pred nama razvije jedan autentičan psihološki lik čija je naivnost ravna amoralnosti. Osnovna psihološka dispozicija Krulova sadrži se u neodoljivoj sklonosti da spoljnim sredstvima »kreira« razne modele egzistencije: to je kreacija modela po formi, formom se hoće da izazove utisak suštine, forma se ustvari svesno »podmećek« za suštinu, i u tom savršenom dočaravanju jedne putem druge, u toj majstoriji njihovog podudaranja ogleda se svrha ili bar jedna od svrha Krulovog obmanjivačkog aktiviteta.

Sve je to dato, međutim, bez ikakve unutarnje moralne dileme, bez ikakvog kolebanja svesti, sve se u tom postupku zavlači kao prirodna stvar, Krul ni u jednom trenutku ne može da oseti potrebu za moralnom kvalifikacijom svojih postupaka, jer je sav psihološki utonuo u igru privida i formalne kreacije, u igru formalnog dočaravanja egzistencije. Ako je ovo psihološko objašnjenje, teorijski i filozofski odgovor bio bi sasvim drukčiji: artizam, esteticizam, narcisoidnost, prema Manovom shvatanju i tumačenju, jeste fašizam u razvoju ličnosti koja je potpuno lišena moralno-socijalnog aspekta. Ona je upravo direktno suprotna moralnosti, to je samozaljubljenost koja uživa u čisto estetskom, spolnom, formalnom efektu samokreacije, ona ne može da sazna za moralnu dilemu, jer je estetička kreacija egzistencije, igra privida i forme, po svojoj definiciji amoralna.

Ipak, ovim nismo dobili odgovor na ranije pitanje: zašto je forma ispoljavanja ove »igre« negativna? Ako je ona amoralna i van svakog moralnog rezona u subjektivnom kontekstu njenog nosioca, upravo iz središta njegovog estetičkog napona, ona objektivno ne može a da se ne kvalifikuje negativno, zapravo sam pisac je izabrao negativan oblik (hohštapleraj) za njenu realizaciju. Kako je došlo do toga, ako odgovor uopšte može da se nađe?

Nesumnjivo je više elemenata sudelovalo u ovakvoj odluci. Man je još od ranije poznat po svojoj »perverznoj« sklonosti da se igra sa demonskim, razornim, negativnim u ljudskoj prirodi, da u negativnom i naopakom pronalazi mogućnosti za jednu pozitivnu kreaciju. Ako je ovo psihološka dimenzija, subjektivni epicentar, njegov objektivni protivpol krije se u samoj tematici, u njenju objektivno-društvenoj dimenziji, u strukturi građanskog društva i skučenosti građanske egzistencije okvirima samog društva. Ovdje treba biti oprezan u preciziranju tog odnosa. Krul nikada otvoreno ne dolazi u sukob sa građanskim društvom da bi mogao da se smatra njegovom direktnom žrtvom, bar tematski takav odnos nije u Manovoj koncepciji i realizaciji. Pred Krulom se čak otvara nesmetana karijera u hotelskoj službi, a sa svojom sposobnošću da se dopadne ljudima on je potpuno siguran u uspeh. On, prema tome, nije žrtva društva u smislu osnovne biološke i društvene ugroženosti njegove egzistencije, jer on tako i nije ugrožen, on tako nije ni suočen sa društvom, on i nije u bezizlaznoj situaciji Kafkinog junaka iz »Amerike«. Njegov »sukob« sa društvom ide sasvim drugom linijom, rekao bih skoro faustovskom: žudnja za dočaravanjem tuđih egzistencija tako je jaka, mada psihološki uprosćena, da Krul mora neminovno da naiđe na objektivne prepreke. Njegova težnja u osnovi je, u subjektivnom svom aspektu, metafizički obojena. On ustvari hoće nemoguće: višestruku egzistencijalnu simultanost, on svoju ličnost hoće da proširi do obuhvata niza raznorodnih ličnosti. Njegova lična metamorfoza sračunata je doduše samo na formalni habitus, na spoljno oponašanje jednog modela egzistencije, ali, s druge strane, on ga dočarava tako solidno i sistematski da to pretpostavlja i istovremeno ostavlja za sobom kao posledicu jedan psihološki elasticitet izvanrednog raspona. Samo, on je sav okrenut ka spoljnom. Oponašanje je ovdje formalno ne samo po efektu, njemu izvor nije u pokušaju za psihološkim identifikovanjem, u naporu da se iz prethodno potpuno ostvarene psihološke identifikacije sa stranim modelom ili tipom jedne egzistencije dočara njegova pojava forma. Postupak je ovdje upravo obrnut, ali s tim što sve počinje sa imitiranjem spoljnog habitusa, sa onim što je pojava na strana ličnosti, i što se sve time skoro bez ostatka i završava. Krul ne želi da pojavom sličnošću otkrije i dočara unutarnju suštinu jednog lika već samo da ostavi lažan utisak prisutne suštine.

I upravo u tom postupku je i izražen najdublji obmanjivački smisao i karakter njegove igre sa prividom i formom. U samim psihološkim pretpostavkama njegovog odnosa prema toj svojoj »igrici« sadržan je negativan psihološki smisao reči negativan karakter njegove igre prerusavanja. Time opet cela igra unapred gubi svoju duboku romantično-faustovsku podlogu i mantično-faustovsku podlogu i srozava se na površnu igru imitiranja. Krul je ustvari karikaturu faustovskog tipa koju je stvorilo građansko buržoasko društvo XX veka, poslednji karikaturistički i nimalo slučajno nezavršeni oblik faustovskog rasnog izdanka bogate kulturne tradicije Zapada. U krajnoj liniji varalica Krul je rezultat onog spleta i sistema privida, onog sveta političnog u kome je prinudna delatnost svaka građanska egzistencija, on upravo simboliše građansku egzistenciju u sintezi njenih privida, poluistina i obmana. Dok Gete primorava Fausta da umnogostrukuje svoj identitet na taj način što ga dovodi u smešta u razne psihološke i istorijske situacije kojima ga aficirane, Tomas Man se odnosi prema,

ma svom Krulu sa neverovatnom ležernošću: on je od njega upravo učinio »feljtonističku« karikaturu, Krul je postao »filmski« junak faustovske potrebe za sebe — umnogostručavanjem.

I Krulov uspeh u društvu počinje kao i Josifov u »Josifu i njegovoj braći« na čarobnoj moći reči, koja je deo njegove lične neodoljivosti, mada ima razlike u načinu njenog delovanja. Ovdje su to reči koje tačno odgovaraju jednoj situaciji, jednoj okolnosti, jednom psihološkom trenutku. Tamo, u »Josifu i njegovoj braći«, to je retorski, pesnički ponesen bljesak reči, to su reči upućene jednom prefinjenom, artistski i dekadentno nastrojenom sluhu, one su psihološki tačno odmerene ali iznad svega to su reči koje izazivaju uživanje u rečima i odazivaju se na to uživanje, to je igra duha, bratimljenje duha i duhovno prevazilaženje svih granica i ograda, čarobno-utopijsko prevazilaženje i brisanje svih dejstvujućih kastinski-društvenih, rasnih, kulturno-nacionalnih i religiozno-idejnih ograda i pregrada, to je Manova utopiska poruka savremenom, u krv i nerazmrsive antagonizme ogrezlom čovečanstvu. U »Krulu« magija reči mnogo je realističnije ograničena samim tim što nije stavljena u službu jedne utopijske kulturno-istorijske vizije, već je funkcija jedne hohštaplerske sposobnosti prilagođavanja trenutku. Ipak, ona se oslanja na apriornu neodoljivost i dopadljivost Krulove ličnosti, na njegov uspeh kod žena za koji sem reči »magnetizam« ne postoji nikakvo racionalno objašnjenje.

Cini se, međutim, da je taj pojam »magnetizam« Man prvenstveno seksualno obojio. Uopšte, ovdje kao i u »Zamenjivim glavama« ili delima sa legendarnom tematikom, potencirana je čulnost do slobodne, neuputane seksualne agresije. Svim suprotno u »Josifu i njegovoj braći«, gde je glavni junak čak i čedan do asketsko-mistične upornosti. Izgleda da se iz ovog naizgled proizvoljnog tretiranja seksualne potencije krije jedna dublja filozofska i moralna koncepcija: gdegod je težnje na artizmu i egoizmu, tu postoji mogućnost za čulnim sjedinjavanjem. Gde se junak priprema za socijalne dužnosti, gde se formira u socijalnog junaka, on je, suprotno od Koldvelove koncepcije, skoro isposnik: socijalni i seksualno međusobno se isključuju u jednoj Manovoj verziji.

Zoran GLUŠČEVIĆ

SATIRIČNA PROZA DERVIŠA SUŠIĆA

(„Ja Danilo“, „Beletra“, Beograd 1960)

U svom literarnom aspektu čista satira mogla bi se definisati kao izraz potsmeha ili protesta, potstaknutih smešnim ili neprirodnim okolnostima, pod uslovom da je humor jasno uočljiv elemenat i da je izražavanje odnosa u literarnu formu. Bez humora, satira je uvredljiva — bez literarne forme ona je kiovnosko kreveljenje. Potpuno osnovana negacija isključuje utilitarnost umetnosti, u ovoj literarnoj formi, reklo bi se, ne nalazi svoje potpuno opravdanje. Jer, više nego i jedan rod umetnosti, satira implicira pokušaj da reformiše i popravi — bez obzira koliko su satiričari od Aristofana do danas stvarno nešto popravili, — pokušaj određen, razume se, literarno-estetskim kvalitetima dela.

Podvrgnuta ovakvom kriterijumu, knjiga Derviša Sušića, odmah treba da bude rečeno, u potpunosti zaslužuje pozitivnu ocenu. Uključujući sve kvalitete koje naša savremena humoriističko-satirična proza poseduje, ona imponuje dubinom i smelošću zahvata. Svojim satirnim monologom autor je pokušao da naslika jedno novo područje — raskršnicu dveju epoha, ratne i poratne, vreme kada je od stratišta trebalo

stvoriti veliku radionicu. Mučnosta, a ipak stvaralačko vre me, bogato ličnom i opštom dramatikom.

Danilo Lisičić, potomak Davida Štrpca i jedna verzija Niškoletine Bursaća u novim uslovima, »građanin ove zemlje« i Ujedinjenih nacija i rukovodilac na raspolaganju, umoran od ratnih podviga našao se u svom selu Labudovcu, s leve strane Drine, u vreme kada »mrtvo slovo treba pretvoriti u živi labudovački život«. Nošen svojom stihiskom prirodom i gotovo ljubavnom strasću prema ciljevima zbog kojih je četiri godine ratovao, neraščišćenih pojmova, na svoj seljački, ponekad lukav, ponekad surov način, počinje da gradi Novi život, fikciju koju je toliko godina nosio u svojoj dobroj tvrdoj bosanskoj glavi. Novi život, međutim, od bujice pretvara se u postepeno u reku utvrđenih obala. Neograničena ljubav i samozaboravljanje podređuju se sistematičnosti, stručnosti, disciplini. Danilo (koji nije Sif i ne nosi u sebi obaveze mita i simbola) ostaje »sam, obnemogao, star i umoran, personalno razriješen, materijalno — go izgubivši sebe i veru u »posobnost da stimiliramo vrtnu,

što je humanije i rentabilnije od svirepe hajke na manec«.

Kvaliteti Sušićeve knjige počivaju na solidnoj narativnoj tehnici, izvanrednom poznavanju našeg čoveka i vremena koje rekreira i smislu za komično u svim registrima: od lake igre rečima, preko variranja blagog i jetkog humora, do grotesknosatirične kritike preživelih a ipak postojećih formi života. Njegova ironija nije destruktivna, nije čista negacija, već smeš zdravog čoveka koji se svemu, a najviše sebi smeje, jer je siguran u budućnost i ostvarenje sopstvene »Telemške opatije«.

Satirična literatura vezana je obično za jednu epohu i time osuđena na efermernost, osim kada je reč o piscima snažne imaginacije i senzibiliteta poput Rableovog, Servantesovog, Swiftovog, koji svojom ličnošću i delom obuhvataju jednu epohu i inspirišu potomke. U tim razmerama o Dervišu Sušiću ne može biti govora. Nismo, štaviše, sigurni ni da bi on punom uverljivošću opravdao svoje prisustvo među klasicima naše satirične proze, Sterijom, Domanićem i Nušićem, ali zato pozudano verujemo da u nizu savremenih satiričara predstavlja izuzetnu pojavu i zauzima istaknuto mesto.

Bogdan A. POPOVIĆ

Pisma sa granice života i smrti

(„Sudbonosna pisma“ I—II „Naprijed“, Zagreb, 1960)

Čudesne su ove dve knjige koje imaju tako jednostavan naslov: »Sudbonosna pisma«. Čudesne su, lepe i opore jasne i potresne reči koje one sadrže; spletovi životnih pitanja, problema ljudskih želja i smireni, često depersonalizovani izrazi ljudskih htenja. Ukupno — jedno ogromno ljudsko more misli i strasti, grčeva i strepnji i opet, uvek obnavljajućih nada i osećanja da se mimoišao onaj većno apstraktno uzeti »pravi put« izbora između življenja i smrti.

Pisma — ne samo ispovesti i ne samo grcaji; pisma kao bele ptiće vedrine zrače ljudskim kiiktanjima i tugama, otvaraju u nama beskrajna područja sumnji i opravdanih i neopravdanih pretpostavki. Pisma, to su i hladni podaci o ljudskim otporima, i sumnje izražene prilagodljivom konvencionalnošću i onom vrstom ljubaznosti koja, sama po sebi, niti govori ne što više o ljudskim realizacijama, niti kazuje treptanje ljudskih htenja i uvek obnavljajućih stremjenja. Pisma su i stravični i, često, preterano razumni glasnici »smrti« onih što ih pišu, i izrazi poniženja i svih malih svakodnevnih, fragmentarnih smrti koje označavaju naš put i naša trajanja do jednog neopozivog odlaska. I reči pisama protresu nas užasima i blagostima, od kojih postajemo bezbolniji i turobniji ili radosni, posjednici iluzije o uspehu, postojanju neke naše želje.

ne i tim više imaginarne ljubavi; reči pisama pothranjuju sopstvene utvare, kada ih pišemo ili čitamo, kada ih sa nevericom, pročitana, ponovo zagledamo...

Zato, naći, sakupiti i na jednom mestu objaviti pisma najljudskija od najljudskijih, najčernija od najčernijih, ona što radost od konvencionalno shvaćene radosti veću afirmišu, učiniti to da prisno doživimo pisma ljudska onih koji su na život umeli da senzibilno reaguju i da se u ime njega bez lažne patetike (svaki patos nije uvek lažan!) angažuju do samouništenja u ime afirmacije svetla i stalno novih perspektiva koje se kao zora otvaraju, kao uvod u dan, učiniti veliki pesnički i šaroliki kolaž onih pisanih fragmenata što nisu samo izmed jave i izmed sumnji i verovanja — to znači ne samo shvatati mnogo pismo kao izraz ljudske sudbine i ljudske nade, već i kao poetične reči opominjuće, humanistički protest protiv vidova dehumanizacije u vremenu.

I neka se kao iskrena hvala Ervinu Šinku, sastavljaču ovih dveju knjiga, shvate sve reči koje dokazuju da ove knjige nikako nisu zbirke subjektivnih ljudskih dokumenata. Jer pun, jedar objektivni značaj ovih subjektivnih ljudskih dokumenata — ostaje, iznad svega, i potvrda suptilnosti kriterijuma onoga koji je vršio izbor i potvrda istine da samo najdublje i proživljene subjektivnosti, date

pod imperativom najintimnijih diktata svesti i volje — postaju subjektivni izrazi jednog višeg i generalizovanog i veoma objektivnog, životnog konkretnog značenja. Ta upravo životna konkretna značenja, zar ona nisu izraz čudnog i strasnog spleta senzibiliteta, strasti, jedne više razumnosti koja, najljudskija u svojim emanacijama, od tzv. izuzetne jedinice, čini osobu kojoj se štedro pružaju otpori sitnokonzervativne građanske vrline? Zar životna konkretna humanizirana svest nije u svojim modulacijama izraz duboke snage onoga subjekta koji svoje JA u svojim najvišim konsekvencama izjednačava sa svojim NE — A? Zar upravo taj životno konkretni sadržaj ne izbija tako štedro iz Mocartove vizije smrti, vizije neposredno pred njegovu smrt, tako užasavajuće i konkretne, ipak: »... Uskoro ću umrijeti. Prestajem se radovati svome umijeću. Kako je život bio lijep! Moja je karijera započela sa najsajnijim izgledima. Ali nitko ne može izmijeniti ono, što mu je pisano u zvezdama. Nitko nije gospodar samoga sebe. Vedra srca treba da budemo ono, što je Providence izvoljevalo odrediti da budemo. Zato ja sada završavam svoju pogrebnu pjesmu. Ne smijem je ostaviti nedovršenu«.

Zar ta mocartovska pomirenost sa smrću nije, ujedno, i najslasniji otpor smrti »Jaka i Vancetija«, suočenih sa egzekucijom; Nića već u njegovom

poznom periodu, »talijanskom«, kada je egzaltacija njegove misli postala glasni uvod u pomračnost uma; Remboa, pesnika — tajne čiji se intenzivni život osipao u rasponima od avanturara sa Verbenom i tragalačkih putovanja do Hospital Conception, mesta amputacije...? To je, zaista, isto ono glasno Ave Vita predsmrtnog pozdrava: »Salom! Pozdrav od drugova iz Hehaluca, koji idu u smrt. O-stali smo do smrti vjerni svoje idealu. Osveta! Osvetite našu prolivenu krv, I to je ono strasno Ave Vita komuniste, Zoltana Madara, i Rade Končara koji više govori o slučaju sa patnika nego o sebi, to je Ave Vita našeg komuniste Mihajla Klajna koji jednostavnim rečima piše: »Svi koji me poznaju, znaju da sam pošteno živio i radio... Nas je danas osuđeno 7 na strijeljanje i presuda će biti skoro izvršena. Nitko se ne boji i mnogi čak pjevaju«.

Ako bismo mogli nešto Ervinu Šinku da primetimo, u prvom redu ta primedba bi se odnosila na to da u ovim knjigama ne srećemo pisma Marksa, Lenjina, Plehanova, Lafarga, Svetozara Markovića i naših revolucionara između dva rata (na primer, Pricina, Adžijina, Keršovanijeva pisma u ovim knjigama ne bi bila suvišna). Pa ipak ova primedba je od sekundarnog značaja po ocenu »Sudbonosnih pisama«, tog breljara humanosti i ljudske toplote kojom zrači.

Branko PEIC

Sima Pandurović

ŠTO SE SRPSKA POEZIJA POSLE PANDUROVIĆA TAKO I TOLIKO RAZVILA, ŠTO JE DANAS, VEĆ TAKO DALEKO OD NJEGA, — ZASLUGA JE NESUMNJIVO I PANDUROVIĆEVA

SIMA PANDUROVIĆ

Književna generacija Sime Pandurovića afirmirala se u literaturi u glavnom posle 1903 godine, to jest posle otklanjanja dvorske razvrćenosti i režimskog nasilja u Srbiji, u periodu Srbije političke slobode kakvu ona dotle nije poznavala, u eri opšteg nacionalnog uspravljanja i poleta, u vremenu kad je u malom Beogradu izlazilo po dvadeset dnevnih listova i po petnaest mesečnih, polumesečnih ili nedeljnih književnih časopisa. U tome razdoblju od desetak godina, do Prvog svetskog rata, kada u književnosti još rade, u jednom delu toga razdoblja, Zmaj, Milovan Glišić, Janko Veselinović, Stevan Sremac, Simo Matavulj, Laza Kostić, Milorad Mitrović; kad su u punom elanu svoje stvaralačke aktivnosti: Petar Kočić, Radoje Domanović, Borisav Stanković, Bogdan Popović, Jovan Skerlić, Aleksa Sanić, Jovan Dučić, Milan Rakić, — Sima Pandurović stiče ime »najboljeg srpskog moderniste«. Već kao mlad pesnik od tridesetak godina, sa dvojicom-trojicom pesnika svoje generacije, između stotinu drugih, on dobija posebno mesto i u Skerlićevoj Istoriji srpske književnosti, i time najmerodavnije priznanje koje se tada moglo dobiti za pesničke zasluge.

Među mnogobrojnim pesnicima svoga vremena, onima koji su pristizali odmah posle Dučića i Rakića, i nastavljali s njima ili za njima, Pandurović je brzo i izrazito obeležio svoju pesničku ličnost: u velikom horu pesničkih glasova toga vremena istakao se i razpoznavao njegov tamni, turbidni bariton. U atmosferi

koja se širila od spoljašnjih, sporednih rekvizita tadašnje srpske poezije, nešto skorovečernički gospodstvenoj atmosferi Dučićevih hrizantema, kamina, parfema, mramornih teraca, svilenih cipela, princeza, diskretnih reči, polureči, poluuzdaha, u njenoj napregnutoj, hotimično otmenoj uzdržanosti i tišini, Pandurović je odjednom, iz svega glasa, nedelikatno zajaukao: »O, kučku, kučku«, i započeo tada, i tako, svoj do kraja života nepromenjeni pesnički parastos. To će ostati i kao osnovna, iako samo grubo uočena, karakteristika njegove poezije: njegovo ime postaje sinonim najmučnijeg, najornijeg pesimizma u našem pesništvu. Razume se, mesto koje je ubrzo stekao u književnosti nije se moglo iskukati pesimizmom, — tada pogotovo; naprotiv: on ga je stekao i pored svoga razglašenog pesimizma, uprkos njemu, svojom rafiniranom lirskom misaonošću, — i svojim pretežno individualnim umetničkim izrazom, danas verovatno teže uočljivim, koji je izvesnom oporošću, ležernošću, možda i ponekim nedostacima, usred artističke bezgrešnosti tadašnjih naših »simbolista« i njihovih pratilaca, delovao nesumnjivo sveže i umetnički odmorom.

Pandurović se prvi put javio 1902 godine, u svome vlastitom književnom listu Pokretu. Njegove prve originalne pesme u tom listu, zatim prevodi u stihu sa francuskog i engleskog, i kritike — sve ono što će nastaviti da radi i ubuduće — pokazivali su već da je u srpsku književnost, iako tada samo u njenu periferiju, ušao pisac koji iz nje ne

misli izlaziti. Dve godine docnije, 1904, kao student treće godine filozofije, Pandurović pokreće nov časopis Književnu nedelju. U redakciju lista ubrzo ulazi i Vladislav Petković-Dis. Dva srodna poetska talenta i temperamenta sreću se na istom poetskom putu, »dekadentnom«, »modernističkom«, i ostaju na njemu nerazdvojni. »Sa Disom se pobratilo — kaže njihov zajednički prijatelj Matoš — i svaki je od njih znao naizust sve pobratimove pjesme...« »Sin sitnog činovnika — Matoš objašnjava Pandurovićev pesimizam — dječom opterećenog, i sam vrlo nepraktičan za zaradu, prošao je vrlo ponosno kroz svu bijedu »siromašnog čoveka u bogatoj varoši«, naročito poslije očeve smrti. Odviše realist da se buni, odviše skeptik da idealizira i da se obmanjuje, on je već rano došao do pesimizma kojemu ne treba čak ni sistema, do očajanja kojemu dosađuje i vlastita inteligencija...«

Na svojoj Književnoj nedelji, u sred probuđenog opšteg nacionalnog optimizma u Srbiji posle 1903, Pandurović izdiže crni stev, i pod tim znamenjem, u »dvopevu« sa Disom, počinje i zajedno s njim nastavlja u svima ostalim tadašnjim srpskim časopisima poeziju »ortodoksnog pesimizma«, »orijentalne rezignacije«, poeziju čija je osnovna sadržina: besmislenost neizvesnosti i izvesnost besmislenosti svega u životu. Takva poezija bila je, razume se, »opasna« u periodu kada se nacija spremala da na Kumanovu osveti Kosovo. Stoga će glavni srpski književni kritičar u to vreme, Jovan Skerlić, branilac budućnosti od prošlosti i živih ljudi

od avari, ustati, kao što je poznato, najpre u vezi sa Pandurovićem a zatim i u vezi sa Disom, u odbranu poezije »normalnih ljudi« od poezije »dekadentna« i »nevropata«. Prva Pandurovićeva zbirka pesama Posmrtna počasti, koja se pojavila 1908 u izdanju Male biblioteke u Mostaru, naljutila je Skerlića: »Posmrtna počasti ostavljaju na čitaoca bunovan utisak nečeg vrlo teškog i vrlo mučnog, kao da je celu noć proveo kraj mrtvaca, u zadahu voštanih sveća i tela koje se počinje raspadati... U ovoj svojoj prvoj zbirci Pandurović je bio žrtva jedne književne zaraze, kao da je na Zapadu prošla, ali koja tek sada dolazi u Srbiju, Hrvatsku, Bugarsku i Rumuniju, a po svoj prilici uskoro u Jermensku i Persiju«. Ali, u isto vreme, Skerlić je priznao da Pandurović u svojim lucidnim časovima »uspeva da baci sondu u tragičnu dubinu ljudskog bola«, i da ima pesama koje idu »u najbolje proizvode naše najmlađe poezije«. Pandurovićev pesimizam nije izpak smetao Skerliću da u Panduroviću zapazi pesnika od vrednosti, — kao što nastalo ni Skerlićev autoritativni optimizam nije smetao Panduroviću da i dalje nastavi sa poezijom »bezuslovno pesimizma«.

Ali sadržina Pandurovićevih pesama, njegov »pesimizam«, nije ono što prvenstveno karakteriše njegovu lirsku individualnost, — iako se o tome uvek prvenstveno piše kad je reč o Panduroviću; a pogotovo nije to ono što je moglo dati (ili oduzeti) sem njegovoj poeziji. Pesimizam sam po sebi, razume se, nije nikakav ni kvalitet ni antikvalitet; tek u u-

metničkoj transformaciji on stiče vrednost, ali tada on više nije ono što je bio. Istina, tako dosledno pesničko raspoloženje kao što je u Pandurovićevoj poeziji, od prvih do poslednjih njegovih stihova, u razmaku od pola veka, retko je kod pesnika: zato ga i ono samo odvajava već u izvesnoj meri od ostalih. Ali kvalitet toga raspoloženja dobio je svoju cenu u Pandurovićevom pesničkom izrazu, koji je u prvoj deceniji ovoga veka bio često samo njegov izraz, nov, smeo, ponekad bizaran, izvan osećanja koja su ustajalost i čamu teško podnosila ne samo u životu nego i u poeziji.

Današnja generacija verovatno više ne raspoznaje u Pandurovićevoj poeziji ono što je u njoj pre pedeset godina bilo smelo i »moderno«. Ali, kao Dučića, Rakića, Dasa, Veljka Petrovića, — i Pandurovića treba sagledati pre svega iz poslednje decenije prošlogog veka: iz one nizine frivolnog žubora plitkih lirskih potočica; iz sredine onih bezizraznih porodičnih versifikatora, koji su svi pisali jedni kao drugi, u istim kalupima i istom dikcijom, »uticali« jedni na druge i uzajamilivali od onih koji su i sami uzajamili; ili iz redova onih odonelih stihotvoraca koji su sa svojim ubogim lirskim prtljagom prešli iz devetnaestogog i u dvadeseti vek, i koji su bili uvereni da se poezija ustvari pravi od proze — pomoću rime. Nije teško zamisliti kako su moralni izgledati stihovi Sime Pandurovića u sirotinjskim pesničkim prilikama u kojima je, naprimo, Rista Odavić pevao: »Podnevno sunce žuje i pali, — Nigde vetrića da jaru gali«, i takvim stihovima odmah neodoljivo uticao na Sokoljanina, koji je za Odavićem popevao: »Podnevno sunce prižiže i pali, — Ni vetrića nema da žegu razgali«. A Pandurović je tada pi-

sao: »Sišli smo s uma u sjajan dan...« i doista, i novim sadržajem i novim ritmom, krenuo odmah novim, »modernim« poetskim putevima.

S pojavom pesničke generacije Sime Pandurovića, srpska lirika se naglo, iz prizemlja u kome je vegetirala, podigla u artističke visine do kojih ranije nije dospela. Razređena lirika sadržina kondenzovala se, a olabavljeni srpski stih stegao se u čvrst, pregnantan aleksandrinac; spoljašnji motiv zamenjen je unutrašnjim, psihološkim, lični doživljaj — njegovom analizom, filozofijom o njemu; osećanje se intelektualizovalo; izbačena je »fabula« u ranijem smislu, i napušten mehanički ritam stare strofe; u okviru dvanaesterca je jedanaestercu izvršeno je slobodnije ritmičko sećenje sa čitavim nizom novih tonskih vrednosti; pesma se ne završava više poslednjim stihom, poslednjom reči, nego rezonira preko te granice. Oslobođen je pesnički jezik: u novom, smelom dodiru, reči su obogaćene novim sadržajima, novim senzibilitetom, — i prvi put tada srpska lirika približila se evropskom rangu.

Što se srpska poezija posle Pandurovića tako i toliko razvila, što je danas već tako daleko od njega, — zasluga je nesumnjivo i Pandurovićeva.

Đuro GAVELA

BIBLIOGRAFSKI PODACI O SIMI PANDUROVIĆU

I. — BIOGRAFIJA. Rođen u Beogradu 15 aprila 1863. Osnovnu školu, gimnaziju i univerzitet (čistu filozofiju kod profesora Branislava Petrovića) završio 1906 u Beogradu. Kao student bavio se politikom i bio 1905 predsednik Kluba Nacionalne omladine. Godine 1907 postavljen za supienta u Valjevu a 1910 po preporuci dr. Jovana Skerlića premešten u Beograd za nastavnika Četvrte muške gimnazije. 1912 sekretar Ministarstva prosvete. Učestvuje u ratovima 1912 i 1914 kao dobrovoljac. Godine 1916 interniran u Boldogsonju a zatim u Nežider u kome je ostao do kraja rata 1918. Po povratku u otadžbinu postavljen za referenta umetničkog odelnja a zatim za pomoćnika bibliotekara Narodne biblioteke u Beogradu. Sa tog položaja penzionisan po svojoj molbi 1925. Od 1929 šef oteka za kulturu u beogradskoj opštini i saurednik Beogradskih opštinskih novina na kome položaju ostao do 1941.

Književnošću se počeo baviti još kao dak čitaču Sremca, Matavulja, Domanovića, Ilića, Sanića, Dučića... i saradujući kao književnik i novinar članica, kritikama, esejima, prikazima, pesmama, prevodima iz nemačke, francuske i engleske književnosti (Sekspira u zajednici sa Zivojinom V. Simićem) po književnim časopisima i dnevnim listovima: Pokretu (prikaz komada »Oliveira« Mite Dimitrijevića knj. I, 1902, str. 33), Književnoj nedelji, Bosanskoj vili, Zastavi, Zvezdi, Srpskom književnom glasniku (Severna noć, pesma knj. VIII, 1903, str. 592), Nevenu, Demokratiji, Pravdi, Mislji, Progresu, Politici, Reči, Letopisu Matice srpske, Vencu, Volji, Beogradskim opštinskim novinama, Zivotu i radu. Vremenu, XX veku, Književnosti, Književnosti i jeziku... Povodom 25 godina književnog rada štampana »Spomenica« u Beogradu 1928.

Uredivao sa jednom grupom velikoskolaca Milanom Dimovićem, Mil. Vučkovićem, Milošem Ivkovićem, Nikolom Marjanovićem, Rašom Zdravkovićem, Svetislavom Petrovićem i Svetislavom Predićem književni list »Pokret«, 1902; sa Vladislavom Petkovićem Dicom »Književnu nedelju«, 1904—1905; sa Dragišom Vasićem, Dušanom S. Nikolajevićem i Memirom Nikolićem »Progres«, politički list 1910—1920; sa Velimirom Zivojinovićem »Misao«, književno-politički časopis 1919—1922 i 1924—1928; »Reč«, glavni organ Samostalnih demokrata 1925—1927 i »Volju«, časopis za društvena pitanja. Objavio tri izdanja »Antologije najnovije lirike« (Beograd 1921, 1924, 1926), Napisao pozorišni komad »Na zgristi« sa Koštom Petrovićem koji je izdan u Beogradu 1910.

Bio član Društva Nezavisnih književnika do 1941 i član Udruženja prevodilaca i Udruženja književnika NR Srbije. Umro u Beogradu 27. avgusta 1960 godine.

II. — BIBLIOGRAFIJA: Posmrtna počasti, pesme, Mostar 1908, str. 108. — Dani i noći. Beograd 1912, str. 76. — Okovani slogovi, pesme. Zagreb 1918, str. 143. — Ogledi iz estetike I. Integralna poezija. Beograd 1920, str. 111. — Stihovi. Beograd 1921, izdanje S. k. zadruga, str. 128. — Posmrtna počasti II izdanje. Sarajevo — Beograd, 1922, str. 91. — Patološki slučaj dr. Svetislava Stefanovića i njegovi branioci. Beograd 1925, str. 44. — Razgovori o književnosti I. Beograd 1927, str. 162. — Bogdan Popović. Beograd 1931, str. 138. — Dela, knjiga prva. Beograd 1935, str. 294. — Dela, knjiga druga. Beograd 1935, str. 309. — Dela, knjiga treća. Beograd 1935, str. 319. — Radovan Košutić. Beograd 1936, str. 80. — Pohvala doslednosti. Beograd 1936, str. 8. — Beograd, u saradnji Bor. N. Gavrilovića i Ratka Parežanina. Beograd 1940, str. 305. — Dvorana mladosti. Izbor i predgovor Đure Gavele. Subotica 1955, str. XXII + 128. — Pesme. Sa predgovorom Božidara Kovačevića. Beograd — Novi Sad 1959, str. 208.

Predgovori: V. Masuka: Vedre i tamne noći. Beograd 1922. — Vojislav Ilić: Celokupna dela. Beograd 1923. — Jovan Radulović: Za utehom. Beograd 1926. — Blagoje Živković, Tragovi. Beograd 1930. — Radoslav Dragutinović, Lišće peva. Beograd 1931. — Slavko Kirjaković, Pesme. Beograd 1936. — Marko Vidoković, Pesme. Beograd 1937. — Silvije St. Kranjčević, Pesme. Beograd 1938. — Đura Jakšić, Izabrane pesme. Beograd 1941.

Prevodi: Zan Rasin, Atalija. Beograd 1913. — Edmon Roestan, Romantične duše. Beograd 1922. — Viljem Sekspir, Hamlet. Beograd 1924. — Dela, knjiga četvrta, prevodi u stihu I. (Sofokle, Antigona; Sekspir, Hamlet, Rasin, Atalija). Beograd 1935. — Dela, knjiga peta, prevodi u stihu II. (Kornej, Cina; Igo, Kralj se zabavlja, Roestan, Romantične duše). Beograd 1936. — Gerhart Hauptmann, A Pipa igral. Beograd 1943. — Molijer, Izabrane komedije, knjiga I (Tartif). Beograd 1950. — Pjer de Marivo, Igra ljubavi i slučaja. Beograd 1951. — Viljem Sekspir, Hamlet, u prevodu sa Zivojinom V. Simićem. Sarajevo 1951. — Viljem Sekspir, Zivot i smrt kralja Džona II, u prevodu sa Zivojinom V. Simićem. Beograd 1952. — Viljem Sekspir, Kralj Henrik Četvrti, u prevodu sa Zivojinom V. Simićem. Beograd 1952. — Viljem Sekspir, Kralj Ričard Drugi, u prevodu sa Zivojinom V. Simićem. Beograd 1953. — Hajnrih Klajst, Princ Fridrih od Homburga. Beograd 1953. — Viljem Sekspir, Hamlet, u prevodu sa Zivojinom V. Simićem. Cetinje 1955. — Viljem Sekspir, Kralj Lir i Magbet, u prevodu sa Zivojinom V. Simićem. Novi Sad 1955. — Andre Žid, Imoralist i Izabela. Beograd 1956. — Zervál de Nerval, Odabrana dela. Beograd 1956. — Viljem Sekspir. Ce-

lokupna dela, knjiga I (Tit Andronik; Romeo i Julija; Julije Cezar; Hamlet; Troil i Kresida; Otelo; Kralj Lir; Magbet; Antonije i Kleopatra; Koriolan; Timon Atinjanin; Perikle Simblin), u prevodu sa Zivojinom V. Simićem i sa bibliografskim podacima o Viljemu Sekspiru kod Srba od Zivorada P. Jovanovića. Cetinje 1957. V. Sekspir, Hamlet, u prevodu sa Zivojinom V. Simićem sa beleškom od Borivoje Nedića, Beograd 1959.

III. — VAŽNIJA LITERATURA: Adamović D.: Koju od svojih pesama najviše volite i zašto? Nin 22. III. 1933; Andrić Ivo: S. Pandurović, Okovani slogovi. Književni Jug III, 1919, 132; Atanasijević Ksenija: S. Pandurović, Razgovori o književnosti. S. k. glasnik XX, 1927, 632 i XX vek II, 1939, 370; Banjević M.: S. Pandurović, Dvorana mladosti. L. M. Srpske 377, 1956, 145; Bogdanović Milan: Posmrtna počasti S. Pandurovića. S. k. glasnik VI, 1923, 476; Umro Sima Pandurović. Politika 29. VIII. 1960; Vencelides A.: S. Pandurović, Posmrtna počasti. Savremenič IV, 1909, 224; Vinaver S.: S. Pandurović, Dela, knjiga prva i druga. Ideje br. 28, 1934; Gavela Đuro: Stihovi S. Pandurovića. Politika 13. I. 1935; Gavrilović Zoran: Sima Pandurović. Izraz IV, 1958 283; Georgijević Krešimir: Spomenica S. Pandurovića. L. M. Srpske 318. 1928. Gligorić Velibor: Sima Pandurović. Raskrsnica II, 1924, 42; Dimović Milan: Pandurovićeve pesme. Beogradske novine br. 212, 1908; Đorđević Zora: S. Pandurović, Radovan Košutić. Zivot i rad XXIII, 1936, 236; Đuričić Mladen: S. Pandurović u požarevačkom zatvoru. Branicevo IV, 1959, 33, Zapis dan o pesniku i čoveku. Branicevo IV, 1959, 100; Zivojinović Velimir: Jedna knjiga o Estetici. Misao III,

1920, 1356; Razgovori o književnosti. Književni Sever III, 1927, 264, Poezija S. Pandurovića s obzirom na njegov pesimizam. Misao XXVI, 1928, 199; Zogović R.: S. Pandurović i socijalna književnost. Naša stvarnost II, br. 7—8, 1937, 127; Zorić Pavle: Još jednom o pesimizmu S. Pandurovića. Vidici I. XII. 1955; Jovanović Vojislav M.: Antologija »Mislja«. S. k. glasnik III, 1921, 76; Jocić Ljubiša: S. Pandurović. Književne novine 12. VIII. 1954; Kordić Siniša: S. Pandurović pesnik. Svetski pregled I, 1921, 7; Kulundžić Zvonimir: Nekoliko časaka sa S. Pandurovićem. Sad i nekad II, br. 30, 1937, 10; Latković Vido: S. Pandurović, Bogdan Popović. Zapis IX, 1931, 316; Matoš A. G.: Lirika. Hrvatska smotra V, 1909, 300; Milićević Živko: S. Pandurović, Stihovi. Venac VI, 1920 479; Razgovori o književnosti. Politika br. 6810, 1927, Spomenica S. Pandurovića. Misao XXVII, 1928, 230; Milošević Momčilo: Sima Pandurović, Dani inoći. Delo LXIII, 1912, 143. Dvadeset petogodišnjice rada S. Pandurovića. Volja I, 1928, 295; Marinković Pavle: Dani i noći, pesme S. Pandurovića. Zvezda I, 1912, 375; Mitropan P.: Razgovori o književnosti. Južni pregled I, 1927, 97; Milutinović Kostja: Sima Pandurović i »Mlada Bosna«. Izraz VII, 1960, 494; Nedić Borivoje: Antologija najnovije lirike, treće izdanje. Južni pregled I, 1927, 44; Nevistić I.: Razgovori o književnosti, Vjenac VII, 1927, 271; Novaković Boško: Razgovori o književnosti. Venac XIII, 1927, 71; Pavlović Milorad: S. Pandurović, Posmrtna počasti. Bosanska vila XXIV, 1909, 282; Petrović Veljko: Lirika. Savremenič IV, 1909, 394; Pešić M. M.: Razgovori o razgovorima. Volja II, 1927, 400; Popović Jovan: Sumrak lirike. Naša stvarnost II, br. 13—14, 1938, 139; Popović Pavle: Na zgristi od Koste Petrovića i S. Pandurovića. S. k. glasnik XXIV, 1910, 460; Prodanović Jaša: Integralna poezija. Misao VIII, 1922, 50; Protić Milodrag: S. Pandurović kao kritičar moderne poezije Delo II, 1955, 52. Jedan pesnik i njegovo razdoblje. Književnost XXIV, 1957, 236; Rešetar Milan: K tumačenju »Gorskog vijenaca«, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor I, 1921, 135; Sekulić Isidora: Analitički momenti. S. k. glasnik LX, 1940, 355; Skerlić J.: Jedna književna zaraza. S. k. glasnik XXII, 1909, 589, Dani i noći. S. k. glasnik XXVIII, 1912, 466; Sijaković M.: Sumorna lirika S. Pandurovića. Zivot X, 1937, 28; Smaus A.: Razgovori o književnosti. Misao XXIII, 1927, 352.

Zivorad P. JOVANOVIĆ

Velimir LUKIĆ

Tri pesme

SAN LETNJE NOĆI

Dok prolazila je potonja noć avgusta
I bez heksametra i rime oprastalo se leto
Noseći fragmente o ruži zaustavio se neko,
Putujući nacrtaš: pejzaž, nedaleko od Oriona.

Ti ljubavniče svoju potsvest porekni
Gola voda jezera, nepresušna tajna tvari
Pominjući stihove lucidne neke pesme
Okretala se mrtva devojka blizu napitog lista.

Cvetovi uzbuđen! melodijama raspevanih samoubica
Kao da glasno prikloniše se senkama. Ko bi mogao da
prepozna sebe?
o nesanicu.

TORZO ZA EURIDIKU

Sve što se moru okrenulo
Nepostojanoj zemlji vatre poljupci gde traju
Blizu oblaka i nečuvana čednost trulo
Razliva se po listovima. Ta svetlosti, sjaju...
Ali sve to, sve to toliko opijeno
Mnogo zamoreno i daleko od obliča
Ravno materiji što nestaje lenjo
I čvorovima plamena i vrbinom stablu. Ničja

Tako će se opredeliti i ptica
Nespretna i gorda iščileće u drugi svet
Tačno iznad neba a ispod korenja
Fonoviče svoju pesmu u utvarnim gradovima. Cvet
U neprecutnim zavesama, kad mistični buketi
Otvaraju svojim tragom spokoj čudesni
Čim mesečina traje najslinčija Leti
Tu obzirivost prestaje. a put nebesni

Iščezava između planeta.
Glasan i blizak hor odjekuje:
Presvetli glasovi davljenika, promuklo oko cveta
Iza koga postoji svirač kroz šumu što ovu snuje,
Što traži nekakvu ženu. On će je odvesti
On će je odvesti. Neobazrivo dete sudbine
Pustošni ljubavi. Dok u svesti
Postoji ljudavnika formila mudre gorčine.

O disanju što u led se pretvara
Nošeno majušnom lastom iz kutka svireposti.
Za samocu pitaše svirač. Eno je gde izgara
Gde pršti okrenuta vidokругu, pripala budućoj milosti.
Sve što prethodi tom silasku i najavljuje
Početak pakla, lako je cipsati: zameni i drugi pejzaž budi
Pustivši lišču na volju, dok stablo miruje
Da uspomenom podražava nekakvu igru ljudi.

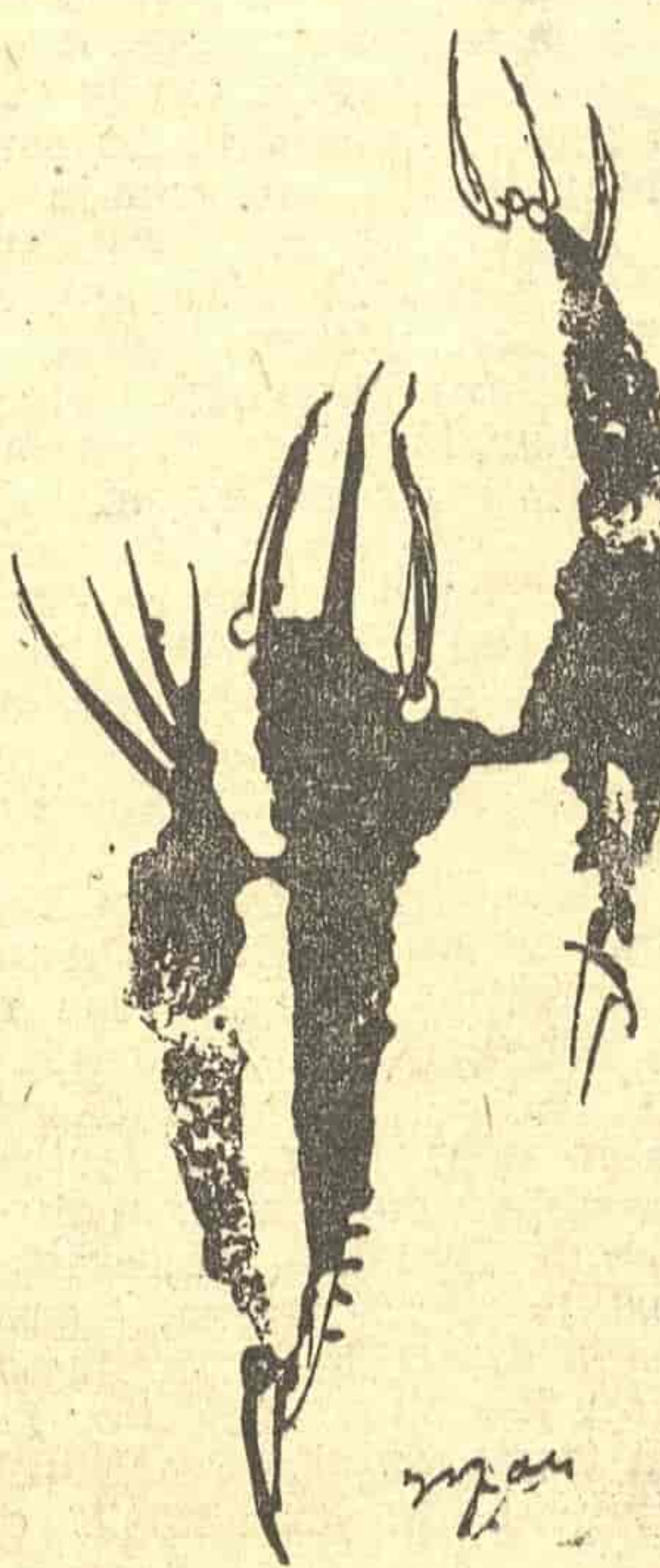
SLIČNO BALADI

Sudbonosna materija nastala od vatre
Biografije pesnik. izobličene od ljubavi
Dovoljna je jedna zima i još jedno leto
Kao smisao da se obitini život.

Veliki pehari gde trajaše vino
To je zlatna epopeja onih što nisu disali
To je balada nastala iz pene talasa
Precenjajući srce večernjih školjki.

A kako je sudbinom tom miru slična
Metafizika je i sam list i dlan ljubljene
Nekako da se izvučemo iz tog laviranta
Sanjajući potajno uravnoteženu jesen.

Čim se otvore vrata počinje istorija
Tu se zaboravi miris i erotika peluda
Polako, neko ruši ponos ptičjeg sklada
Zureći u čudesne klopke na kojima počiva dah.

Nastavak sa 1 strane

mogao da se setim i godinama sam pisao samo tu pripovetku. Pa ni nju nikad nisam uspeo da završim — od te slike simbola nisam znao dalje da kročim. I dobro je što je bilo tako. Vernost temama nije na ceni u literaturi i pre je svedočanstvo siromaštva znanja i imaginacije no vrlina. Trebalo je saznati celu njenu povest i sudbinu, niz podataka i detalja iz života njenog, njene porodice i palanke u kojoj je živela. (Mnogo godina docnije video sam je opet slučajno, već izbleđelu i ispljuvanu mrvama, u izlogu mesnog fotografa, u vrnčanici, tesno prislonjenu uz venika; saznao sam da je izrodila decu i mnogo udebljala radeći u gostionici svoga muža, a pre izvesnog vremena utvrdio sam da je i stara bosanska kuća srušena. Na njenom mestu podignuta je nova, viša, a u prizemlju, u okviru prozora opet je sedela mlada devojka nepomično i izgubljeno gledajući u pustu ulicu pod sobom i veče koje se spuštalo.) Trebalo je dakle uzeti je, tu temu, koristiti se njom i ostaviti je, pa u vrtlozima i bujicama života potražiti bolje i čvršće oslonce. Ali, da bi se to moglo, da bi umelo da se bira, treba prethodno proći kroz dugu i tešku školu koja nam jedina omogućava i pruža veći izbor, i pred nas, u poslu koji smo odabrali, odmah zatim, tek što smo se oslobodili prvog, već postavlja:

Drugo pitanje: kako pisati?
Jedan veliki, divan pripovedač, tvrdio je da je svaka njegova pripovetka proizišla iz jedne jedine rečenice. Hteo je ustvari da kaže da je izvedena iz jedne ideje, nastala na osnovu jednog isečka iz života, uočenog i zabeleženog na osnovu posmatranja i iskustava stečenih u školi života. I zaista, gotovo svaku pripovetku, razmotrimo li je pažljivo, mogli bismo svesti na jednu jedinu prozore rečenicu. Otac, koji je godinama zanemarivao porodicu, prokockao svu imovinu, posele jedne dramatične noći u kojoj je bio blizu samoubistvu, zahvaljujući ženinom držanju shvata da mu je porodica najveća podrška i, preporođen, prvi put poziva sina na jutrenje. Jedan invalid vraća se iz rata i u času u kome se na njega još izliva prva zahvalnost rodoljubivih građana, shvata da se već u tom trenutku pretvorio u prosjaka. Veliki vezir, pošto je gotovo izgubio život i položaj u jednoj od dvorskih intriga, shvata tišvi prolaznost i kratkotrajnost ljudskih uspeha i zadovoljstva, odlučuje da izgradi čvrst kameni most koji bi prkosio vremenu, ali, znajući i za laž taštine, namerno ostavlja most bez svakog zapisa. Dve devojke, kćeri austrijskog generala, putujući kroz bosanske planine, nailaze na dečaka koga je ujela zmija, i, nemoćne da mu pomognu, shvataju odjednom svu ozbiljnost, tugu i bedu života.

Nije teško u ovim primerima poznati sadržaj četiri antologijske pripovetke naše literature. Ovakvo ispričane one zaista izgledaju izvedene iz jedne ideje, životne činjenice, ali je i čoveku vničnom pisanju teško shvatiti kako su iz tih nekoliko naoko sitnih događaja nastale tako krupne pripovetke Laze Lazarevića i Ive Andrića. Pa ako po kuša da ih podražava i zaželi da i sam uobliči u pripovetku nešto što je video i doživio, neće uspeti, makoliko ispričani događaji sam po sebi bio možda i zanimljiv. Jer, ako je prvi uslov svake literature poznavanje života, sledeći je znanje knjigežnog zanata, a nevolja je što se ta dva uslova stiču učeći jedan za drugim, a retko uporedno, jedan uz drugi. Pripovedač mora pre svega da zna da je jedno pripovedati, a drugo pripovetka. Prvo je glagol u infinitivu i radnja neodređenog vremena i trajanja, bez početka i kraja, kojom se i nesvesno bavi svaki čovek govoreći u prozi poput gospodina Zurdena, a pri povelka je imenica, da kažemo književno lice određenog imena i posebne fizionomije kojom se razlikuje od svih ostalih primeraka svoje vrste. Da li je pisati u prvom ili trećem licu, pričajući ili slikajući, objektivno, puštajući činjenice da govore, ili subjektivno, dajući im svoj komentar, boju, temperaturu i tumačenje? Da li početi od početka, sledeći prirodni tok događaja, kao što se nekad činilo, ili početi od kraja, od smrti glavnog junaka, pa terati uzvodom do njegovog rođenja, kao što je danas u modi? Treba naučiti pravu meru do koje se sme ći sa tumačenjem onog što se ite lo da kaže; reći toliko da čita-

Popodne jednog bolesnog fauna

Popodne

Kiša
Debisi je sakriven negde iza zida
Jedva se čuje
Kao da ga niko ne čuje
Držimo se za ruke
U imaginarnoj poslastičarnici margarinškog ništavila
U poslastičarnici sa otorinolaringološkim pokislim

U poslastičarnici sa slomljenim jarbolom ugaranim u prijavu jevtini frižider

Da li baš sasvim sigurno znaš
Kaži da znaš
Kaži da pamtiš
Za visokim stočićem kraj vrata Prefekt i Pastor nad velikim žučkastim odvuglim krempitama

Seku nokte
Seku nokte
I vrata kraj kojih sede umrtvila su se
I niko ih ne otvara
I tri palme na otoku sreće nosi vetar u daleko Pristanište Oblapornih

Tri sakalude roze palme pod crnim amrelima
Nad živim peskom nad živim pepelom iščezlih i budućih civilizacija

I one se drže za ruke
Kao ti i ja
Trebalo otvoriti vrata margarinškog ništavila
Slatke imaginarne amrele
Slatke imaginarne suncobrane
Slatki imaginarni nezaboravak od voska o nokti nokti

Treba
Držeći se za ruke
Reči zbogom velikim žučkastim odvuglim krempitama
One gledaju iskosa
Neka gledaju iskosa
Zbogom
Slomljeni jarbol u prijavom jevtinom frižideru se rascvetao

Zbogom
Treba izaci na ulicu
Na pokisli trotoar
U slatku roze neonsku svetlost koja je već zatreperila na kiši iako je još popodne

Prosto proći pored tog visokog stočića iskosa
Zbogom
I otvoriti vrata
Zbogom

Treba se dohvatiti te enigmatične zardale dlakave zbogom-kvake
Te kvake sr vulgarnim loknama iz kojih svetluca zvezdani prah nade

I iščileti u roze neonskoj svetlosti
I zaustaviti male totalne palme pod crnim amrelima
Da im lišće ne pocrni
Da im lišće ne otpadne

Pomakli su još dalje Debisija
Ti nokti
Negde iza nekog sedmog zida
Negde iza neke sedme dlakave kvake
I samo zdepasti crni vodoskok
Pršti
Nad našim onesveslim rukama
Nad našim bledim usnama
Nad nabreklih rascvetanim jarbolom i jedrom koga nije ni bilo
Naivnim
Detinjastim
Jedrom
Odlaska

Crni vodoskok pršti sve jače
Debisi se više uopšte ne čuje
Crni vodoskok raste sve više
Nad nama
Nad tvojim usnama
Nad tvojim laticama
Nad prijavim jevtinim frižiderom imaginarne poslastičarnice

Nad beskrajno dalekom dlakavom kvakom u kojoj se zvezdani prah nade pretvorio u vrelj pepeo

Peče
Usne
Ruke
Jarbol

Jedro

Usne kojih više nikada neće biti
Ruke kojih više nikada neće biti
Popodne koga više nikada neće biti
Velike žučkaste odvugle krempite iščilele su u vrelj pari vodoskoka

Samo nokti nokti nokti
Kako da vratim krv u tvoje usne
Kako da vratim krv u moje usne
Kak, da vratim krv u naše ruke
Jedine ruke
Ruke ruže
Ruke koje su prkosno mahale zardalim čekrcima-katancima mrtvih dizalica u Pristaništu Oblapornih
Oni su ipak došli za nama
Žuti nokti
Žute oči
Žute lobanje

O,
Mrtve daleke dizalice
Iškezene lobanje u pozlaćenom orgazmu na patetičnom lafetu istorije

Kaži da znaš
Kaži da pamtiš
U jedro popodne koga u kalendaru nema
O,
Čekrci-katanci Pristaništa Oblapornih
Moje blistavo veče. ipak dolazi
Naše blistavo veče ipak dolazi
Da se slomljeni jarbol vine u čudesno crveno monsunsko nebo

Sa našnim
Detinjastim
Jedrom odlaska
Da se zdepasti
Crni
Božur tog vodoskoka
Sparuš
I nestane
Da se Debisi vrati
Da li je to uopšte bio Debisi
O,
Naše veče
Naši kišom poprskani trotoari
Naši suncem obasjani drvoredi bez povratka
Vrata su se otvorila
Ko ih je otvorio
Ko
O,
Turobni orgazmi idi mi dođi mi
Na pozlaćenom lafetu istorije usred poslastičarnice od margarinškog ništavila
Nad živim peskom nad živim pepelom iščezlih i budućih civilizacija

Daleko daleko za nama
Da li su uopšte postojala ta vrata
Ta poslastičarnica
To popodne
Ti nokti

Te roze palme koje se drže za ruke nošene vetrom
Jedna sakaluda palma — ljubav
Druga sakaluda palma — ljubav
Treća sakaluda palma — ljubav
Vrata su se otvorila
Ko ih je otvorio
Ko
Svejedno
I krenuli smo kroz neon kroz zamor pokislih trotoara
Dalje
Dalje
Dalje
Dalje
I svega je odjednom nestalo
I ostalo je samo naše čudesno monsunsko nebo
I ostao je samo večni uspavljujući šum talasa
I ostalo je samo naše veče
I svetlucavi prah nade u beskrajnim visinama
I šareni suncobrani
Na peščanom žalu Indiskog okeana ma koga okeana
I mi
Na tom toplom žalu
U smiraju dana
Umorni
Sami
Bez reči

Bez reči

**Kritika
i literarni
oblik**

Nastavak sa 2 strane

denje snažnih scena sa akcentom na fizičkim i fiziološkim vulkanima ljudske strasti, tradicionalna kompozicija psihološko-socijalnog romana kod Bore Stankovića; strasna i borbena angažovanost Miroslava Krleža, barokni intelektualizam njegovog pisanja, esejiistička struktura romansijskog teksta čiji je siže obogaćen i proširen dimenzijom sećanja i diskusijama o umetnosti, i na kraju, racionalna rečenica Andrićeva koja krije ispod površine naizgled mirne i objektivne forme hronike ogromno bogatstvo psiholoških i filozofskih opservacija.

Pri ovakvim i sličnim interpretacijama važno je održati potpuni sklad između radnje, ideje, misli i svega onoga što se obično naziva sadržajem: i što je realnosti najbliže, i forme kao sistema kompozicije, jezika, likova, itd. Čuveni kritičar Viktor Šklovski, osnivač ruske formalne škole dvadesetih godina, koji je u daljem svom razviku napustio ekstremne pozicije, dao je u nizu eseja o ruskim klasicima briljantne analize njihovih sižea. Iako ponegde suviše geometriški uprošćeno, on je proučavao odnos romansijske prema stvarnosti i, u vezi s tim, specifičnu književnu formu kojom su se služili. Prevazilazeći shvatanje da se evolucija književnosti vrši po zakonima nezavisnim od društvenog razvoja, Šklovski ipak književno delo nije lišio njegove autonomnosti. Tako je on u svojim studijama očuvao ravnotežu i izbegao opasnosti i immanentizma i sociološke vulgarizacije. Bilo bi beskorisno podražavati metod Viktora Šklovskog, pošto on, i pored sveg mnoštva prefinjenih i često dubokih opaski, nije sasvim oslobođen izvesne shematičnosti u izvlačenju osnovnih sižejnih linija i njihovog uzajamnog preplitanja. Ovaj postupak je virtuozan i potseća na izvođenje visokih matematičkih operacija, ali emocionalno bogatstvo dela se zapostavlja i prigušuje prilikom svih tih rafiniranih apstraktnih raščlanjivanja. Ipak on može da posluži, uz sve rezerve prema njegovim nedostacima, razume se, kao jedan od primera kritike koja književnosti pristupa kao organskom jedinstvu čiji su delovi čvrsto međusobno povezani i uslovljeni. Da se literarno stvaralaštvo mora posmatrati u širokim okvirima socijalnih zbivanja, to je jasno. Ali isto tako je samo sebi razumljivo i tačno da se ono ne svodi na društvene odnose, ono svojim bitnim obeležjima formira svet sa novim, originalnim zakonima.

Pavle ZORIĆ

lac sve shvati, a ipak ne preterivati sa objašnjenjima poput gnjavatora koji po tri puta pričaju iste šale ili im naknadno dodaju svoja objašnjenja i komentare. Treba tražiti, kako je to preporučivao i zahtevao Mopasan, onu jedinu reč koja žanrovima može da udahne život, onaj glagol koji jedini može da ih oživi i onaj jedini pridev koji može da ih opiše. Treba tražiti jednako, sve dok ne otkrijemo baš tu reč, taj glagol i taj pridev, nikad se ne zadovoljavajući polovičnim i približnim rešenjima i nikad ne pri begavajući podvalama, čak ni onim najvestijim, klopeći se namjmunisanja rečima u težnji da se izbegnu teškoće.

Zadaci i teškoće zaista nisu mali i nije čudo što je Bora Stanković pisanje smatrao težnjom od kopanja, Flobler govornju o torturi pisanja, a Anton Pavlović Čehov u svom »Galebina« na usta pripovedača Trigrina uzdahnuo: »Moje je pisanje bilo neprekidno mučenjak. A posle tog hoda po mukama, kad najzad, prošavši kroz školu života i književnog zanata, pisac sakupi znanja i podataka o životu, snabdevši se potrebnim brojem tema i sižea, kad nauči da svakoj od njih pristupi iz pravog ugla, znajući šta od nje može da uradi i očekuje, tača, kad misli da se ispeo na vrh Parnasa, našao se ustvari na Kalvartiji i baš tu, u zrelih, četrdesetom godinama, u vreme trdase umirali sve pravi i čestiti srpski književnici, doceruju ga.

Trće pitanje: kada? Kada napisati to što smo pribeležili i kada postići sve ono za šta smo se tako dugo pripremali? Najbolje godine prošle su nam na nauku i sad, kad su se pred nama otvorila Sezamova vrata života, kad smo na učili čarobnu reč koja ih pokreće, čini nam se odjednom da je sve kasno. I kao što se sve želje po pravilu ispunjavaju tek onda kad su se u dugom iščezavanju već izlizale i istrošile, tako nam se i sad čini da smo se pred onim što nam je najzad palo u deo našli zbuñenih i smeteni. Obilno, neiscrпно vrelo tema otvorilo je život pred nama i kao što je ljudima dugo trebalo da u običnom kamenu otkriju dragocene čestice uranina, tako smo i mi, ranije nemoćni u svom siromaštvu tema i ideja, sad odjednom naučili da u svakom čoveku otkrivamo po jedan nenapisani roman koji traži i vapije za autorom i obradom, da u svakom ljudskom postupku nalazimo materijala za pripovetku, u sukobima dramatske čvorove, a u raspoloženim povode za pesme. Kao dete koje sanja da se našlo pred bogatom trepezom, ali bez kašike kojom će kusati, i mi, iznenađeni, otkrivamo da su nam oči bile veče od stomaka, džepovi mali, a snaga nedovoljna da sve ponese, pa umesto da se zadovoljimo onim što se našlo neposredno pred nama i na dohvat ruke, mi često posežemo za svime, više no što nam ruke mogu da obuhvate i — ostajemo bez igea. Pitanje se u panici: kad ćemo i kako ćemo za tako kratko vreme koje nam još preostaje uspeti da sve bogatstvo tog najneiscrpnijeg rudnika iskoristimo? Sećamo se jednog čudnog svojstva vremena za koje sad, kad smo saznali da vreme ni u kosmosu ne teče ravnomerno, verujemo da nije samo psihološko. Što

dalje zalazimo u godine, što nam manje godina ostaje, vreme sve brže prolazi. Casovi i dani nemaju uvek isti vremensku vrednost, u mladosti mnogo su duži no u poznijim godinama, pa kad ćemo dakle i možemo li uopšte stići da napišemo i mali deo zamišljenih ili već i skiciranih drama, pesama, romana, pripovedaka i eseja, kad jedva uspevamo da napišemo jednu knjigu u dve ili tri godine. Dešava se sad da nam skrenu pažnju na neku vest ili članak u novinama, neko poželi da nam ispriča svoj život od koga bi se mogao sačiniti roman, a mi zahvaljujemo, umorno, ne posežući više za beležnicom, jer imamo već na pretek tema ali malo vremena da i ono što smo sami zapazili i saznali koristimo i napišemo. Koja je književna tema do kraja iscrpena i čije je književno delo do kraja napisano? Balzakova serija romana iz »Ljudske komedije«, i pored pedesetak knjiga koje sadrži, ostala je nedovršena; ni Zolini »Rugon-Makarovi« nisu do kraja napisani, Stendalov »Lisijen Leven« ostao je dobrim delom u nacrtu, Floberovi »Buvar i Pekise« takođe, da pomenem samo neke istaknutije pisce koji su duboko zagrizli u svoje delo. Naš Branko ostavio je svoje pesme u traljama, niz drugih naših pisaca samo u skicama, a nije uvek tome bila uzrok prerana smrt. Nesreća nikad ne dolazi sama. Ona se uvek javlja u društvu, odevena u crno ruho prokletih pitanja. Jer, tek što smo se upitali: kada?, a u nama, ovaj put, možda već mesec, dva docnije, počinje da se javlja i svrdla poslednje, presudno i proketo:

Četvrto pitanje: zašto i čemu?
Ne zbog čega, ni čega radi, već zašto i čemu? Nema pisaca koji u svakom trenutku svoje spisateljske karijere nisu sobi postavljali prva dva pitanja. Mudri Montenj je verovao da piše da bi bolje upoznao sebe; da bi se svetu svidelo, tvrdio je pozorišni pisac i glumac Moli-er; da bi ljude dirnuo, dodavao je moralista Rasin, a ostali, kako koji: iz potrebe, unetnosti radi, da bi dali sliku svoga doba, za sebe, iz slabosti, i stotinju drugih razloga kojima su, pred sobom ili pred drugima, pravdali svoju delatnost. U našem četvrtom, završnom pitanju, ima međutim više gorčine i sumnje no čuđenja i nedoumi ce i ono je ustvari više odgovor i presuda no istinsko pitanje. Nije reč sad o cilju i svrši pisanja već o njegovoj vrednosti i smislu i nije više u pitanju izbor puta i pravca kojim smo krenuli, već vrednost i smisao puta koji smo prešli. Svi toliko diskutovani razlozi i ciljevi književnog stvaralaštva, od larpurlartističkih do utilitarističkih, sva povremena kolebanja, sumnje, procene kojima proveravamo i ispitujemo sopstveni rad i delo u toku radnog procesa, ustupaju sad pred poslednjim, krajnjim pitanjem i sudbom o vrednosti i sudbini celokupnog dela. Svaki rad i svako stvaralaštvo jedan su od načina da se otmemo besmislu prolaznosti i nije nimalo čudno što se i poslednje presudno pitanje javlja baš u vezi sa pitanjem značaja i trajnosti dela. »Mnogobrojni razlozi gone me da pišem, zabeležio je Andre Žid u svome dnevniku, a najvažniji su oni koji su, čini mi se, tajni. A možda je baš

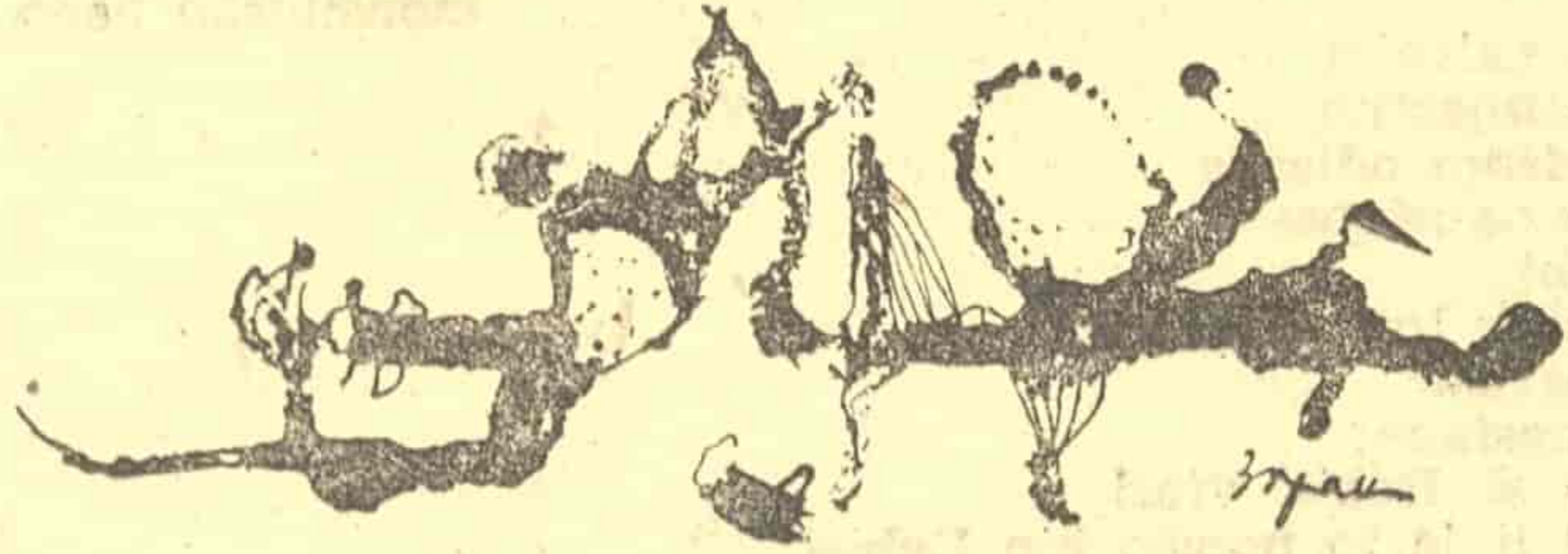
L I K D A N A Š N J E G Č O V E K A

Pavle
STEFANOVIĆ

Stanovnici bilo kaldrmisanih bilo asfaltiranih ulica koje vode do gradske klanice privikli su se, tobož do stupnja ravnodušnog opažanja, jednom svakidašnjem prizoru: mirnom, neuzurpanom kretanju malih stada domaće stoke, onom blagom, ujednačenom, kao pomalo lenjom i reklo bi se spokojnom klopapanju kopita, tišom od hoda žena u papučama ili nanulama, stihljno politrički pratlackoj pojavi u isti mah stravičnog i grotesknog bruhelevskog približavanja govoda njihovog Kalvariji, poslednjem pešačenju pitomih životinja, o kojima drugi, manje oguglali kazuju da nisu sasvim nesvesne svog udesa, da njihovo žalostivo mukanje i blejanje svedoči o slučenju bliskog kraja, možda po mirisu istovetne krvi (iako se ova higijenski prohibicijom vazda spira), možda u nekim zakonima psihologije životinja koji još nisu dovoljno utvrđeni ni provereni, ko to zna. Prilikom saobraćajnih nesreća telo koje se ruši, s krikom ili bezglasno, uz škripu i buku gvozda, stakla i drvenarije, u munjevitog lomljiva dugo i brižljivo građenih vagona, kabina, karoserija, privlači uzbuđenu radoznalost prvenstveno onih prolaznika i slučajno tu zatečenih lica kojima tragični promašaji službenih tehničkih izumima civilizacije, munjeviti preokreti vlasti čovekove nad materijom u vlast materije nad čovekom, nisu svakodnevnost ni česti doživljaji; ponašanje funkcionera saobraćajne milicije u tim raspravljanim magnovenjima neuspeha ljudskih potreba i strasti za brzinama daleko je staloženi je i prisenije, a držanje i opođenje bolničara i lekara, osavremenjenih otelotvorenja legendarnih i biblijskih anđela, (onih koji hitno stižu sa glisandirajućim jaucima sanitetskih sirena i onih koji u belim mantilima, uskoro zatim, pribrano prinose špricve i hirurške testere polomljenim udovima i razderanim utrobama) bilo bi upravo ispod nivoa njihovih profesionalnih zadataka, kada bi se rastvaralo u vioru emocija, pod raslabljujućim dejstvom uzbuđenosti na stručna znanja i treznu pripravnost za spasosnu akciju. No i ako vam re do godi stvar ružnija, otužnija i gluplja, recimo da na ulici budete slučajni svedok netipične scene ljubavnog obračuna dvoje mladih, u kojoj »on« gradi improvizovane, pseudo-koreografske arabeske u pileri, vukući jezic »konjski rep« tamo-amo, dok »ona« inventivno iznalazi

izazovu jake emocionalne reakcije kada se prvi put dožive, čovek prima mirnije i hladnije, ili u spletu sasvim izmenjenih asocijacija pretstava, pojmova i ideja, ako se sa istim ili sličnim prizorima već susretao. Praktičko iskustvo, obično neplansko i nesistematično, neobavezno da uopštavajući precizira i produbljuje, obaveštava nas o transformaciji ponavljanih subjektivnih doživljaja dosta površno, dosta jednostrano, unekoliko čak i netačno: ono nam jednostavno kazuje da siloviti emocionalni doživljaj nekog uzbuđljivog događaja ili pojave slabi već po drugom put, da se postepeno gasi, ponavljajući se više puta, da potpuno izumire, ako se javlja iz dana u dan. Spontana empirija čoveka u društvenoj svakidašnjici nataložila se i u poslovičnom folkloru, pa je tamo pro-

stupa bilo koji od njih u »čistom vidu«, izolovan, sam za sebe. A na burne, silovite efekte pri reprizi, pri učestanim reprizama, pada prah opažanja, razmišljanja, stalno sticanog, nagomilavanog iskustva. Jedno plameno, žarko osećanje, obogaćeno u ponovnim svojim navratima pri mesama saznanja, misaonim korekcijama, izmenjenim (ili ukinutim) pratilačkim željama, posele niza izvršenih dejstava na složeni kontrapunkt, na fenomenološko višeglasje ljudske svesti, prelazi u novi kvalitet: kvan titativna akumulacija pripremla je, neprimetno, »dijalektički skok« u nov kvalitet, i to je ona suštinska promena jedne dobro nam poznate emocije koju praktično iskustvo, klizeći samo po površini pojave, naziva otupelošću, iako se ustvari radi o transformaciji, pod dejstvom neo-

naša i sročila pomalo rezigniranu pomalo blaziranu formulu: »svako čudo za tri dana«. I doista, jedan satelit-balon, koji već danima prelazi svaka dva sata preko našeg neba, privlači je prvih večeri stotine i hiljade očiju, dok ga sada glava podignuta slučajno u pravcu vedrog noćnog neba primećuje bez ikakvog čuđenja i uzbuđenja. Istina je, na uzbuđljive prizore mi, tokom vremena, naviknemo; na izvesna češće doživljavana osećanja — kolikogod ona bila jaka, smoždavajuća ili budilačka — mi vremenom oguglamo, i tada nam se čini da smo na njih otupeli, da ohlađeno, utrućeno, mrtvo reagujemo.

Međutim, »čudo« je samo komponenta iznenađenja, efekat prepada spoljnog sveta na našu nepripravljenu sposobnost opažanja sa razumevanjem, a žestina i snaga emocionalnog reagovanja na »čudo« oslobođena je, pri ponavljanju doživljaja, baš tog činioca iznenađenja. Prvobitni osećajni odnos prema pojavi koja izaziva divljenje, ušišćenje, strah ili odvratnost postaje, u ponavljanju doživljaja, znatno kompleksniji: osećanje sada prima na sebe oklop misaonosti, nastupa obogaćeno povećanim iskustvom, menja se u samoj svojoj specifičnosti, i upravo time što se transformiše, i u svom kvalitetu i u svom intenzitetu, ono izbegava smrt, ne šezava, ne gine. Psihološka nauka je manje površna i manje naivna od stihijne naslage praktičnih iskustava — stečenih u praksi životnih primuda, nepriklipa, spasonosnih izlaza i srećnih trenutaka — pa je upravo zasluga te još relativno mlade posebne nauke što smo danas u stanju da razumemo, da izumiranjima i kvalitativno preobražavanju emocije određenog tipa i konkretnog identiteta nikako nisu jedan isti proces života i »istorije« određenih osećanja u našoj svesti, već dva sasvim različita procesa, od kojih nas ovde interesuje samo drugi: preobražaj jednog isprva burnog i žestokog osećanja u osećanje veoma složenog karaktera, ispunjeno rezervisanošću i opreznošću, pod dejstvom novih asocijacija, novih saznanja, novih iskustava, posle višekratog ponavljanja tog osećanja.

Antički Narcis, spazivši svoj lik u mirnoj, nepokretnoj vodi, bio je, po legendi, očaran. Njegov donedavni, faustovski i romantičarsko-demonijački potomak bio bi, možda, užasnut, zgađen. Čeprkamo ovde po »tajnik ljudske emocionalnosti, dodirujemo zakonitost preobražavanja ponovljeno doživljanih osećanja, ne bismo li bar ponešto uhvatili o otkriću današnjeg savremenog čoveka, nagnutog nad nemirnom, pokretnom vodom vremena, prolaženja, ne bismo li dokučili šta bi on video, upoznavši se sa svojim sopstvenim unutrašnjim likom. No, zašto onda toliko zastajkivanja baš pred ljudskim osećanjima, i to pred onima koja blede, usahnjuju, gube svoj primarni bljesak?

Po rečima jednog uglednog psihologa (i psihijatra) »čovek ponekad misli a uvek oseća«. Ali, svi procesi naše svesti — zadovoljimo se ovde klasičnom podelom na kognitivne, emocionalne i volične — uzajamno se prožimaju, slivaju jedni u druge, pri čemu retko kad na-

setno nadošle reke iskustva, male plime mudrosti. Baš ta naša potisnuta, suzbijena, samodisciplinskom zaptu podvrgnuta, učestanom praksom doživljavanja »mistrošna«, izbledela osećanja, čine bazu naše svesti, osnov naših pogleda na svet, temelj naše životne filozofije. Padajući na samo dno našeg pamćenja, ona obrazuju najniži, najzabaceni sloj rezervnog fonda naše integralne svesti; odatle, iz te tmine uspavanosti i zaborava, ta zaspala naša osećanja bruje i huje u nevidljivoj ali neprekidnoj vezi i združeni sa novim doživljajima gore, na površini aktuelnosti, na površini živih i uvek novih događaja dana, svakog novog našeg čina.

Posle preživljenih ratova i revolucija, posle godina u kojima su još odjekivali leleci i pokličii, još strujali nerazvijeni mirisi spaljenog ljudskog mesa i kosiju, još bili sveže uzbuđljivi prvi diplomatski kadriji »hladnog rata«, naši »mezaboravnici« i poluzaboravljivi doživljaji pali su na samo dno goleme cisterne našeg vazda budnog i često varljivog pamćenja, no odatle, sa tog dna, sa te emocionalno posilje udaljenosti oni nam bezglasno dovikuju, uplivišu na naše odluke, raspoloženja, »slobodni izbor ciljeva i akcija. Tako, posle mnogih dobijenih i izgubljenih bitaka svesti, naša »liva upamćena ili čak i sasvim zaboravljena osećanja žive životno ožiljaka: bride, tište, sevaju — na promenu vremena. A vreme se menja, danas brže no ikad. Doduše, lisica krešti iz svoje jazbine, preplanuli kupaci veslaju u svojim barkama, mladi mesec se pojavio prošle večeri, odevom se treba snabdeći na vreme i pred sledećom, nailazećom zimom — sve je kao uvek. No, veštačka pluća i bubrezi, otkora ali već više puta, omogućili su rad hirurbove ruke na zaustavljenom ljudskom srcu, koje će ponovo proraditi, u eri smo atomske fizike, kozmičkih raketa, visprenih govora o razoružanju i konstantne aktivnosti ratne industrije. Jedan željno očekivani vrhunski sastanak, nedavno, namah se pretvorio u neočekivani, ljutiti rastanak, automatski mozakračunalka zamenjuje uspešno naporni rad naših moždanih vijuga, Dantea i Šekspira uskoro će i kod nas prevoditi elektronska mašina, a dva mala psa i nekoliko belih miševa vratili su se, ovih dana, zdravi i čitavi, sa vasijske šetnje natrag, na Zemlju. Raspoložemo danas misli, ma i htenjima kakvih u našoj svesti nikad ranije nije bilo. Mo rano onda biti obuzeti i raspoloženjima kakva nikada ranije nismo imali. No u nama su i stare, drevne, zaboravljene »sili, hermetizovana i neutralizovana, u rezervni fond svesti povučena, pohabana, iscedena, prevaziđena osećanja.

Svest savremenog, današnjeg čoveka vanredno je sintetična: u njoj je neka nemarna lakoća, vedrinom prelivena neverica, prividna bezbriznost, ali i prikrivena mentalna euforija, jedno prigušeno, po suštini i osnovnom tonusu konstantno (iako u ispoljavanju vrlo promenljivo) raspoloženje, slično poznatim ranijim emocionalnim stanjima u časovima trezvenog i pribiranog iščekivanja nekih sudbonosno važnih odluka, prevrata, re-

Lajonel TRILING:

KRITIKA I ESTETIKA

Tokom poslednjih nekoliko desetleća ograna filosofije, koji je poznat pod neodređenim imenom estetika, izgubio je u našem interesovanju mnogo od svog nekadašnjeg oslonca. Ja ne mislim naravno, da se pitanja o estetici više ne postavljaju i da se s odgovorima hrabro ne pokušava — svaka bibliografija o ovom predmetu pokazaće da je suprotno istina. Ali stručno zanimanje za ova pitanja ne plavi danas, kao što je nekada činilo, svoje akademске obale da bi oplodilo prostranu ravnice opšte kulture.

Čovek bi lako mogao da pretpostavi da će suprotno da bude tačno. Sa ogromnom razrađenošću moderne umetničke teorije i prakse, sa našom neprestano rastućom svešću o stranim kulturama, korenito različitim od naše u njihovim postavkama o umetnosti, može se s razlogom očekivati da će opšte zanimanje za sjedinjujuću estetičku teoriju postati pre nego manje. A možda i postoje znaci da će se ovo dogoditi. Ipak mislim da je još ispravno reći da estetiku gledaju s prezirom ljudi koji nisu ni ravnodušni prema umetnosti, niti neprijateljski raspoloženi prema teoriskom raspravljanju.

Estetika je, bar po jednoj ustanovljenoj definiciji njenog smisla, teorija Lepog. A kada mislimo o sadašnjem stanju estetike moramo uzeti u obzir zao glas koji je na Lepo pao. Verovatno je da nećemo govoriti o lepoti kad hvalimo umetnost kojoj se najviše divimo. Mi opazamo, ustvari, da vrlo mnogo najznačajnijih umetničkih dela našeg vremena svesno odbija da upotrebi tu reč — jedan od početnih potsticaja moderne umetnosti bila je neobuzdana nestrpljivost prema lepoti kako ju je razumevalo jedno ranije doba i kako se još zadržava u našem duhu da bi nas navela da se nadeemo u nedoumicu i da budemo nesigurni prilikom naših odnosa s njom. Mi osećamo da pojam lepote uključuje harmoniju koja se odveć lako postiže, pa čak i izvestan stepen mekušnosti i raskošnosti koje mi mrzimo. Vinkelmannova senka opsepa naš pojam lepote, svojim davanjem prvenstva fluidnim, nežno izvijenim linijama, svojim nemarenjem za uglovitosti i tenzije, svojim potčinjenjem svake umetnosti koja se nije prilagodila zakonima grčkog razdoblja, kako mi o njemu sudimo, već, dekadentnog. Mi osećamo, takođe, da lepota estetičara devetnaestog veka odveć mnogo kontroliše primer Aristotelove rasprave o tragediji; mi se protivimo njenoj sklonosti da navodi na misao da su elementi grubosti i bola u umetničkom delu prisutni jedino da bi mogli biti savladani u usklađenosti i miru, i da je savršeni estetički efekat spokoj. Nije teško videti zašto su Ogden i Ricards naišli na vrlo brzo odobravanje kad su, pre nekih trideset godina, rekli da je pojam lepota ustvari gori nego pojam beskoristan, da ona stoji na putu našem pravom uživanju u umetnosti i da ona više koristi kriterijumu zanimljivosti.

Ali raspravljanje o umetnosti je ljudska delatnost isto tako prirodna kao stvaranje umetnosti, i naš gubitak poverenja i interesovanja za estetiku nije privedo kraju raspravljanje o umetnosti. Omiljeni oblik rasprave o umetnosti postao je oblik kritike. Moderni kritički pokret počeo je sa osećanjem srećnog bekstva iz obimnih uopštavanja estetike, sa zanosom za spuštanjem — najposle! — zanatu, činjenicama — precizno rečeno — slučajevima. Ne Umetnost, već pojedino umetničko delo postalo je preokupacija našeg raspravljanja. Kritika nije mogla, naravno, nastaviti bez opštih estetičkih ideja, ali ove ideje sada su bile poglavito implicite i imale su malo veze sa lepotom.

Ova tendencija bila je nesumnjivo potrebna i dobra, ali je ipak dovela do jednog rezultata zbog koga se može žaliti. Kriterijum zanimljivosti je kriterijum koji je naređeno primenljiv na književnost; i književna kritika je postala istaknutija od kritike svih drugih umetnosti. Ona je dominirala celinom naše rasprave o umetnosti. Naša umetnička kultura postala je poglavito, gotovo isključivo, književna kultura. Činjenica je od kapitalne važnosti, koju svi jedva da primećuju, a kamoli da nalaze razlog da njome budu uznemireni, da naši kritički časopisi ne daju nimalo prostora kritici muzike i plastičnih umetnosti. Ljudi od pera s jedne strane i slikari i muzičari s druge, malo ili nimalo opšte jedni s drugim. Tako da, dok nesumnjivo postoji uvažavanje nekknjiževnih umetnosti i dok se za njih može čak reći da u

izvesnom smislu »svetaju«, u njima ne uživaju stvarno ljudi kojima ideja umetnosti, i aktuelnost književne umetnosti, mnogo znače. Ja oklevam da to potvrdim pred eminentnim književnim kritičarima koji su nam nedavno govorili kako je kritika jedna beskorisna stvar i kako ona stoji na putu našem razumevanju samog umetničkog dela, ali činjenica je da pravo uživanje u umetnosti (bar u našoj kulturi) zavisi o raspravi — ne o bilo kojoj vrsti rasprave, već o raspravi određene vrste. Nemo prihvatanje, recimo, savremenog slikarstva od strane najobrazovanijih ljudi delimično je posledica navike, ali je takođe posledica zastrašene ravnodušnosti. Da oni stvarno uživaju u aktuelnosti slika, oni bi bili bar približno svadljivji oko njih kao što su sami slikari.

Ova relativna ravnodušnost prema umetnostima različitim od književnosti je, kao što sam rekao, delimično posledica gubitka autoriteta od čega trpi opšta estetička teorija. Kad mi odbijamo nesumnjivo neodređene pojmove opšte estetičke teorije, kad se otarasimo ideje lepote i oslonimo se na ideju zanimljivosti, veoma otežavamo važnim elementima umetničkog doživljaja da našu izrazu i otvaramo put književnoj kritici da zavлада celim poljem našeg interesovanja za umetnost. Apstraktnost i teškoća estetičkih pojmova nagoveštavaju, ma da neadekvatno, nešto od misterije umetnosti. A književna kritika, uglavnom, nema mnogo posla sa misterijom — nema za potrebe. U svom rukovanju kriterijumom zanimljivosti ona je u mnogome spokojna, i ona uvek smera ka srodnom kriterijumu ubedljivosti. Ne, može se uzeti kao sigurno, zbog suštine književnosti, već izvesno zbog slučaja koji prevladaju, prosuđivanje književnosti je otvoreno i eksplicitno moralno i intelektualno prosuđivanje. Ubedljivost, prikladnost, logičnost, istinu ideja, književna kritika uvek mora da prosuđuje. Estetičari, i izvesni književni kritičari, muče se da postavе granice u ovom načinu prosuđivanja. Oni su posvećeni ideji da estetički doživljaj karakteriše njegova udaljenost od razmatranja praktičnih stvari; oni nam kazuju da je književnost umetnost kao svaka druga i da pravo doživljavanje književnosti deli ovu opštu karakteristiku estetičkog doživljavanja, da su razmatranja praktičnih stvari — moralnost i istinitost — suštinski irelevantna. Avaj! čini se da nam književnost uvek govori suprotno. Kao protiv svojih čisto estetičkih elemenata, ona uvek prikuplja potsetnike praktičnog — svetovnog, prijavog, ružnog, bolnog, moralnog — i ona to čini vrlo svesno: prekor Džejn Ostin na račun romana »Gordost i nedrasuda«, da je suviše savršena, odveć sjedinjena i harmonična u svome stilu, da prisustvo nečeg stvarnog treba da ukalja njegovo savršenstvo, prisustvo nečeg mutnog i doktrinarnog, treba da bude uramljen iznad stola svakog estetičara i kritičara.

Vreme i tradicija umanjuju našu svesnost o gadnoj ne-estetičkoj tendenciji književnosti da insistira na izvesnom stepenu neposredne praktičnosti i estetičari se koriste svim mogućim prednostima ovog dejstva vremena i tradicije. Ali ako je ljudsko iskustvo — ljudska opasnost i bol — učinjeno građom umetničkog stvaranja, prosuđivanje koje je usmereno prema tome stvaranju uključuje važno razmatranje praktičnih stvari i na taj način ubedljivosti, važnosti, prikladnosti, logičnosti i istinitosti. Ako ne dobijemo jasan znak od samog književnog dela da ne treba da postavljamo pitanje, mi neizbežno pitamo, »Da li je ovo tačno, da li u ovo treba verovati, da li ovo treba da ubliži naša buduća prosuđivanja o doživljaju?« Čak i kad nam književno delo da jasan znak da ne treba da primenjujemo ovo merilo, mi smo sigurni da postavljamo izvesna ovakva pitanja kao »Šta se nagoveštava o logici i istini ovim svojevolumnim odvajanjem od logike i istine?«

Niko ko književnost uzima ozbiljno neće želiti da umanj važnost i tačnost ovog načina prosuđivanja, neće ako nije zaveden čarima opšte estetičke teorije pokušati da dovede doživljavanje književnosti u teorijsko podudarnost sa doživljavanjem drugih umetnosti. A ipak način prosuđivanja koji je potpuno pogodan za književnost, ako nam izgleda kao jedini način umetničkog prosuđivanja, ili nadmoćan ili kontrolni način, imaće dejstvo strogog ograničavanja našeg doživljavanja drugih umetnosti.

(Preveo Dušan PUVACIĆ)

pogodni trenutak da njega pogodi vrhom svoje šimi-cipelice posred mošnica, moći ćete iako da zapazite, da iz kruga namah pristiglih posmatrača čitave ove iznenađajne male scene — ako ste samo dovoljno pažljivi da sami posmatrate ne samo glavne aktere tuče nego i te njihove gledaoce — brzo izronjavaju prilično jasno diferencirani interesi: jedni, i svakako najmalobrojniji, koji se zgražavaju na dinamičku sliku manuelne diskusije o pravima uvređenog i pobunjenog Erosa, drugi, verovatno prosvetitelji i privatni moralisti, koji bacaju brižne i zamišljene poglede na improvizovanu bitku, i treći, po svoj prilici česti posetioci kafanskih sedeljki i subotnih igranki, na čijim se zadovoljnim osmehnutim licima ogleda praktičnim i »stvom razvijeni smisao za navijačko sudelovanje, za glasno i strasno bodrenje jedne ili druge boračke strane.

Uzeta su ovde samo tri sadržajno dovoljno heterogena konkretna primera — a mogu se dati, ako je po volji, i trideset — za ilustraciju jedne davno zapazene zakonitosti iz oblasti individualne psihologije: događaje i prizore koji su u stanju da

šolja krize. Mi smo psiho-organski snop prevaziđenih, danas živo doživljanih i možda već od sutrašnjeg dana neustrašivo očekivanih novih, još nepoznatih ali dobro slučenih uzbuđenja. Svakako da je današnji čovek manje »dubok«, manje »tragičan« od generacije svojih dedova.

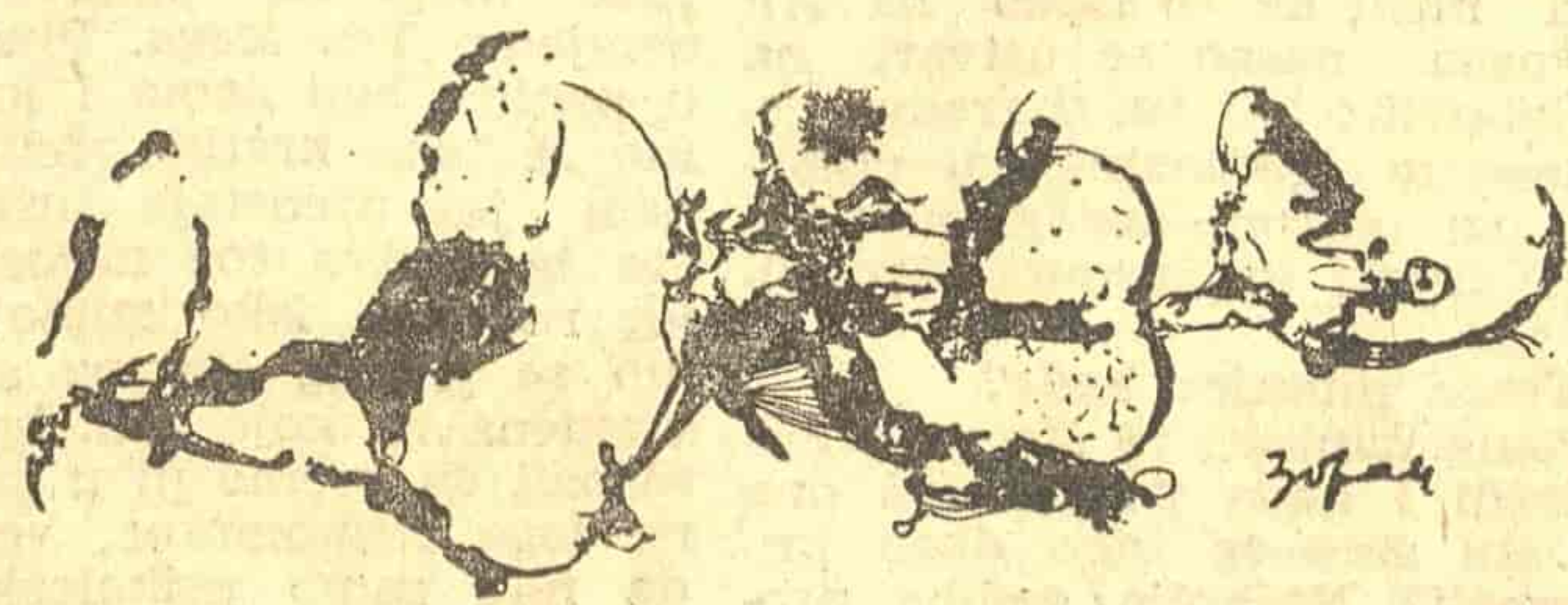
On nije više ni Orfej, ni Faust, ni Hamlet, ni Don-Zuan, ni Don-Kihot, iako u njemu ima očuvanih tragova duše svih ovih slavni predaka, ali on je svojevrstni hibrid Apolona i Dionisa, u uprošćenom i osavremenjenom izdanju serijalne industrijske proizvodnje ovih mitoloških modela, bez ničeanskog (i skrjabinovskog) ekstatičnog idealizma u simboličkom idejnom kontrastu među pomenutim, starogrčkim Olimpijcima. On je i Prometej, mada u sportskom dresu i sa saksafonom džez-svirača na

usnama. I Odisej, koji se vraća u Itaku.

Savremena, moderna umetnost, brza i ekpeditivna u svom intuitivnom mišljenju, već je »ksirala«, u svim svojim granama: u književnosti, slikarstvu, vajarstvu, plesu i muzici. Savremena nauka koja se njegovim likom bavi (psihologija, sociologija, etnologija), preciznija i pouzdanija ali svojom misaonom diskurzivnošću sporiya od umetnosti, na najboljem je putu da ga prikaže, očita i protumači. Za esej, unutarnji lik današnjeg čoveka još uvek je veoma »tvrd orah«. No ovde je, kako vidite, ipak načinjen skicozni pokušaj baš sa tim »mestitim«, malo naučnim malo umetničkim, bastardnim, janusovskim, kentaurskim oblikom.

Balkanska Pompeja u Nišu

Iskopavanja koja su vršili arheolozi na čelu sa doktorom Miodragom Grbićem, naučnim savetnikom Arheološkog instituta SAN, otkrila su veliko arheološko nalazište u Nišu i najbližoj okolini. Nalazišta vode poreklo od starog rimskog grada Nal'susa, rodnog grada imperatora Konstantina. Dr. Grbić je predložio Narodnom odboru Niša da ulaganjem izvesnih materijalnih sredstava omogućiti dalje iskopavanje i konzerviranje arheoloških iskopina. Kada bi otkrili Nal'sus bio iskopan, dobio bi se jedan odlično sačuvan objekat, sličan onome u Pompeji. Tako bi se otkrila i letnja rezidencija Konstantina Velikog i desetine vila bogatih rimskih patricija, dok odlično sačuvane grobnice sa raskošnim reliefima i mozaicima predstavljaju pravu retkost. Ove jeseni treba u Nišu da bude održan simpozijum arheoloških stručnjaka, koji će biti posvećen proučavanju arheoloških znamenitosti u ovom delu istočnog rimskog carstva.

Neuspela izložba SKULPTURE

Ima već nekoliko godina da se i kod nas govori i piše o skulpturi u slobodnom prostoru, o potrebi modernog grada da iz svojih parkova iseli dobar deo onih bronzanih lutaka što obično drže knjigu, ili ostale rekvizite zvanja i položaja, i da, s obzirom na mogućnosti i koncepcije savremene umetnosti, te svoje parkove nastani živim plastičnim formama koje obogaćuju prostor uklapajući se u njega.

Inicijativom vajarske grupe »Prostor 8«, koja je osnovana željom njenih članova za izlaganjem u slobodnom prostoru, došlo je do prve izložbe skulptura u parku, 1957 godine. Ali, dok je ova prva izložba zaista uspešna i potstakla podršku publike, kritike a i opštine grada — dotle je ova sadašnja, koja se u organizaciji ULUS-ove vajarske sekcije održava u Pionirskom parku, do te mere neuspela, da bismo želeli da do nje nije ni došlo.

Ima nekoliko osnovnih nespozazuma koje organizatori ovakvih izložbi ipak ne bi smeli dopustiti. Od osamnaest izlagača, većina nije ni shvatila ni prihvatila specifične zahteve koje nameće izlaganje u prostoru. Ekspoziti su zato od banalnih akademskih studija aktova i uvećanih beživotnih figura, do draističnog, sirovog ekspresionizma na figurama užasa i gladi, što posetioca parka pre odbijaju nego privlače, pa do nespretno uprošćenih linearnih oblika u nazovi apstraktnim formama.

»Spojene forme« ANE BEŠLIĆ jedini su ekspoziti koji i umetničkim kvalitetom i karakterom koncepcije predstavljaju apsolutno odgovarajuću skulpturu za izlaganje u slobodnom prostoru. Ustvari, kom pozicija ova dva spojena apstraktna oblika, što čuvaju pod jednom površinom aluzivnu vitalnost, pulsira pod obiljem svetla što ističe ubedljivu i logično nastalu razućenost živih formi. Koncepirana kao ekspozit u parku, ova skulptura pruža uvek nov doživljaj gledaocu koji joj prilazi sa bilo koje strane, svojim inventivno građenim oblicima što upijaju nemir sunčanih pega. Forme urasle u prostor postale su element njegove slobodne kompozicije, akcentirane svezine na nemirnom fonu pejzaža u čiji se ritam spontano uklapaju. »Spojene forme« Ane Bešlić, neosporno, predstavljaju jednu od najbolje rađenih apstraktnih skulptura do sada izlaganih kod nas.

Od ostalih treba pomenuti

ANASTASIJEVIĆEVU »Pticu«, značajki i ozbiljno urađenu i svojim raznolikim profilima odgovarajuću parkovsku skulpturu, ali odviše hladnu i šematski rešavanu. Velike dimenzije skulpture kao da su okrnjile spontanost i otežale zamah prvobitne, fino transponovane skice iz umetnikovog ateljea.

Interesantan je pokušaj RADOVIĆEVOG »Olimpiskog pobednika« koji donosi ozbiljna traženja. Ali mada lepo smišljena i dobro postavljena, skulptura ima izvesnu nelogičnost. Dok su leđa figure monumentalno rešena, njen prednji deo svojim složenim unutrašnjim razlistavanjem i murovski shvaćenim ugrađivanjem forme pre je kamernog karaktera. Otuda utisak da skulptura u ovoj fazi predstavlja više etapu ka interesantnom ostvarenju, nego definitivno rešenje.

Nije bez topline dečak MIRE SANDIĆ i lirska figurina devojke od BARBELJE, mada su usled svoje intimističke koncepcije donekle izgubljeni u velikom parku.

Na izložbi nezamenljivo nedostaje desetina beogradskih vajara, naročito onih iz posleratne generacije, koji su se već afirmisali delima rađenim za slobodan prostor, i poznaju zakone koje on nameće, jer zaista — kako to ova izložba drastično pokazuje — nije dovoljno da skulptura bude velika po dimenzijama, pa da je samim tim i »parkovska«, — ona to pre svega mora biti svojom koncepcijom. Iz ovog proizilazi da slične manifestacije treba ponoviti samo onda ako organizator ili poziva izlagača, ili bar žirira ekspozite s obzirom na specifične uslove koje ovakvo izlaganje postavlja. Ali, povodom sadašnje neuspelje izložbe izgleda da ne bi trebalo samo i opet govoriti o određenim zahtevima koje slobodan prostor postavlja skulpturi svojim promenljivim svetlom i ostrim senkama, svojim specifičnim ambijentom parka i njegovim zelene pozadine što pruža prilaze ekspozitima sa sviju strana, kao i činjenicom da je park mesto za šetnju, odmor i igru... U većini slučajeva na ovoj izložbi nije reč, nažalost, o neshvatanju svih tih uslova, nego o skulpturi banalnoj, bez duha i invencije, bez ljudske topline i stvaralačkog nerva, bez kreativne misli. Ovakva skulptura ne samo u parku, nego nigde ne bi dobro stajala.

DORDE POPOVIĆ: MLADA ZENA

Dragan KOLUNDŽIJA

Tri pesme

PREDELI IZA NJEGA REKOSE: SUNCE

Hoću li te sanjati noćas Federiko Garsija Lorca
Na obali Une i Sane dok jedna ptica požar izaziva
I zeleni predeo plača iz korena oka u mesec uranja?
U mraku sam Zlatno i crno lice mi zatvara.
O hoću li te sanjati noćas Federiko Garsija Lorca?

Moja krv te to pita, sunce po kojem razasut čutiš
Pretvoren u vodenu biljku davno posejanju šumu.
U zatvorenom poljupcu nebo.
Kako da ga oslobodimo Federiko Garsija Lorca?
Moja krv te to pita, svila na kojoj utkan svičes.

Da li pekma ova zameniti cvet tvoje pesme može
Ili će suncem tek da nam progovore srca?
Odavno nema mora Federiko Garsija Lorca
Na pristaništima stoje brodovi. Mornari mrtvi.
Da li pesma tvoja i moja zameniti more i mornare može?

Smeškam se, o bregovi, žica zlata pod vama dok zri
Kad senke produžetak noći i vatre označavaju.
O guste magle vrbaka snijmo noćas uz mesec
Federiko Garsija Lorca. Na sever odlazi dan
Dok na jugu ostaje ptica. Smeškam se o zemljo leđa
zbog travnatog kamena anđela.

PUTOVANJE ZAPOČETO U ZORU

Još bleđ, još neispavan
I umoran od tog putovanja
Da li da se vratim tamo,
Gde bilje mi u snu beše
Ili da pođem dalje
Niz peraja mora uzavrelog
Da me jedu gladne životinje
Da me raznos korali i obale
Da me bodu jarboli i mirišu žabe
Da me nose brodovi i mornari
Među zelena ostrva gačebova
Ovakvo ostavljen da me se plaše jegulje
Ko sam? Ljuti zmaj proplanka?
Kasna jesenja praznina?
Ne, nisam to. Noć sam samo jedna
Nezapamćena u glasu ptice
Deo neke zatravljene obale
Iza koje ne počinje ništa.
Možda me znaju ostrva
Dalekih neljubljenih mora?
O moja propala putovanja njima
O mladosti i majko.
Leći ću u pesal:
Među vrelo podne juga
Neka, neka me seknu
Hladni morskoi sutoni.
Drvo kedar, vetar maestral
U mesu moju neka rastu.
Puževi na meni neka kuću prave
Jer i ako slab, neispavan
I umoran od tog pešačenja
Trebao sam ipak nastaviti putovanja
Već započeta
Ili nestati zauvek gorama za noć.

ZAVICAJ NEGE I SNA

Tako je bilo: padale su kiše, cvetao lan
Iz mora vraćale se reke po svoj stari mulj
Ja i ona u kupoli orahovoj čekali smog dan
Zamišljeni i mnogo zaljubljeni.

Tako je bilo: ludilo, san, usne u tami
Mnogo puta bol, mnogo puta jecaj
No eto ponovo mi sedimo sami
Zamišljeni i mnogo zaljubljeni.

Okolo nas sunce, ruke, iznad oblak jezdi
U nama pesma, molitva bez sjaja
Mi idemo da umremo na zvezdi
Zamišljeni i mnogo zaljubljeni.

ZAPIS O LETU, legendi i poeziji

Sve je počelo sa suncem, sa legendom, sa poezijom. Dan je, i avgust, vrel, hercegovački, kad se sunce u kamen upija, u telo, u kožu, u pokrete, kad sve za treperi, kad se u vazduhu, krcatom od mrlja svetlosti i neuhvatljivih zvukova, od senki i čarolija, sve više užari, sve postane lelujavi trepet, blistava letnja fatamorgana što pomućuje vid, što uspavljuje sva čula i oseće, što nadražuje. Ili, budi, koga to u meni budi? Tu, gde je sve od kamena, goleti i zelenih siromašnih sumaraka, sve počinje i sve se završava sa suncem, koje je jedina opomena na kretanje, na promene, na iznenađenja. Svest o trajanju, reči što prekinute predstavljaju da govore, lagani vetar što osvežava, dah prisutne vrelne koja trostruko pritiska i disanje davi, sve je to od sunca, sve je to samo sunce, leto, čovek i život.

To dolazi iznenađa, kao bujice i provale, u nanosima i vrljetima, tokovito. Udar na sva čula, osvaja sve kapije svesti, napaja melanholične varijacije o prolaznosti utisaka novim i višim svetovima, nameće viziju, široku, našu, balkansku. Viziju koja nije savršena i nije još simfonija baš zato jer je slovenska, brdska, panonska, što je neujednačena, isprekidana izvesnim istoriskim padovima, koji su donosili mreže na oči. U početku, to je želja za prostorom, koji još uvek ne užasava. Tako je bilo onda, u detinjstvu, a tako je, dobija se utisak, i sada, dok se legenda obnavlja.

Slušam: povorke, predvodene i orne za daleka putovanja, žedne, gladne ali željne da istraju, da se straha u sebi oslobode, da osamostale živote i sudbine, granice i misao — kreću se, između dve visoravni, ka usću velike reke.

Već više godina, govoraše legenda, Goreli su napadani sa svake strane, napadali su ih osvajajući u hordama, nesiti i mnogobrojni. Ali Goreli uvek dobijahu bitke, uvek slavljahu pobeđe. Tome je, uvek, najviše doprinislo njihov voda i gospodar Nekomir, mudar i okretan, lep, neustrašiv. Desilo se da je jednom bio ranjen u desno rame. Umalo nije podlegao ranama. Te bogate i mesečne avgustovske večeri, dok je Nekomir bio, ne više moćan i ne više oholo divan (jer je ležao), izvan svoga šatora, okružen prijateljima i ratnicima, izbranicama, svi su u jednom trenutku čuli promukle i opore reči njegove: »Ja neću da umrem dok moj narod potpuno ne osiguram i od spoljnih i od unutrašnjih neprijatelja. Nesrećno volim život i volim da po budujem. Onda, kad me poraze, ja ću se ubiti! Ali još jedno hoću da vam kažem: strela koja me je pogodila u rame, nije doletela sa neprijateljeve strane.«

Na polomljena ratnička koplja stavili su telo mrtvog velikana, gordog u smrti, sa pogledom u prtim negde daleko, ali i sa nečim vučjim u izrazu lica, kaže legenda. I mrtav Nekomir mogao je da bude samo vladar, iznad ostalih, velik i neprikosnoven zauvek. Prilikom svečanosti, kada su ga sahranjivali uz Veliki Kamen, jedna žena glasno je jaukula: »Tvoji su te ubili, gordi Nekomire, zato što si bio najbolji!« Te reči unele su u narod sumnje, pobune i krvava razračunavanja. Od toga dana Goreli nikako da se smire.

Tada se desilo da su Goreli napustili svoju zemlju i pošli u svet, u neizvesnost, traganje za izgubljenim nebom i suncem. I nikad se više nisu smirili. Kad su došli blizu usća velike reke, gde je trebalo da osnuju grad, napala su ih divlja plemena, sa svake strane, iza svakog kamena. Bitka je trajala više dana; bila je iscrpljujuća, kobna. I posle, kad su se ostaci neprijatelja razišli u brda a Goreli, osakaćeni i malobrojni okupili oko vatre, nije se znalo ko je dobio a ko izgubio bitku. Na dogovoru glavara rešeno je da se dalje ne ide. Tu su Goreli ostali da pronadnu »svoju obećanu zemlju«. Izabrano je Veće Staraca i u zemlji je, posle toliko godina skitanja i krvi, ponovo zavladao mir i mir. Ali Goreli nikad više nisu bili srećni. Zemlja im je siromašna i gola a želje neizmenjive.

Na suncu, dok uspravan stojim, pored žičane ograde i logorskog zida, na straži, pomišljam: trenutci poezije počinju baš onda kada su Goreli, pošto su zapali mirnim snom jer sutra će završiti i konačno osnovati veliki grad sa kulama, zidovima i tornjevima, ustali, probudili se: a sve otišlo u prah i pepeo, u nepovrat. Po predanju, oni nikada nisu uspeali da sagrade veći

grad ili tvrđavu. Zamišljam njihove oči, pune straha, madije tajne, fatalnosti; njihove ruke — drhtave, žuljevite, polomljene, njihove duše — pune nemira, bola, nesreće; njihova srca — puna tuge, nespokoja, udesa. Evo: svi su čuli šta se desilo, svi jure i svojih kućica i pećina ka grad dilaštu, posreću, padaju, plaču krste se, govore svi u glas, traže vatru da zapale »tu, prokletu zemlju koju šalje sudbina«. Ali zemlju nisu mogli da zapale. O datle počinje poema o ljudima koji traže sebe, svoj spas i cilj svoju ideju. Svoju veru. To su one povorke, što u zanosu nasrću, veruju, padaju, što u bujica ma naviru. U detinjstvu, mislim sam da tako počinje nova poezija. Još dok sam slušao legendu od staraca na Raskršću, na jugu Srbije, na guzlarskim večerima zamišljam sam da je epika tu neizbežna, da je samo to poezija. Tada nisam imao vremena da o tome mislim: jesu li te čista osećanja, jesu li zdrava Nesumnjivo je, jesu prirodna, jesu doživljaj. To je i danas neodvojivo od detinjstva, od godina koje su bile epske i po duhu i po svakodnevnim tugama i radostima. Tako je, posle pesme o Maksimu Crnojeviću, jedne o lujne snežne noći, guzlar, visoki i malo povijen, pun humora i pomalo zajedljiv, pevao o crnogorskom vojskovođi, iz nedavne prošlosti, koga su ubili Crnogorci zato što je glasno rekao da je bolji i veći od svih. Ubili su ga u šatoru, dok je spavao, oran za bitku, koju će dobiti, mislio je. Ubili su ga Petrovići, kraljevi sinovi, jer je, kako to karakteristično i divotno kaže narodna pesma, pre toga vojsci rekao, superiorno i viteški, moćan ali neomiljen: »Osim boga i kralja mogajega, ja do Skadra nemam starijeg!« To je rekao ban vojvoda Blažo Bošković 1912 godine, kada je crnogorsku vojsku poveo na Skadar. Kada je pesma završena, svi su živo diskutovali o principima junaštva i o junaštvu samom, o junačkoj kobici. Ti, čiji su očevi došli iz Crne Gore i Hercegovine živeli su i žive danas crnogorskim varijantama slobode i života, kako je rekao jedan od njih. Tada je ustao visok, kašćat starac, sa belom bradom, prekaljeni ratnik sa svih balkanskih frontova, i rekao: »Slušajte me, ispričaću vam jednu priču. Kažu da je to priča o našim precima, o tome kako su tražili hleb i sunce, heroji i mučenici«. Posle te večeri, zauvek, legenda je ostala u meni, u snovima, u mojoj krvi.

Još te noći, sam u maloj sobi, pored lampe sa gasom, ja sam pokušao da stvorim poeziju, sve obuhvatnu, veliku, poeziju koja počinje sa legendom. Zašto me danas, dok stojim sa puškom o desnom ramenu, ovde na suncu i kraj logorske kapije, zašto me poezija i ta legenda osvaja, od mojih trenutnih preokupacija odvode, zašto mi svi sokovi mirišu po tome, dišu tako? Mučim se, opet brzo hodam po krugu ispred kapije, recitujem nove stihove, koji dolaze u povorkama, stihijno, sirovi još neočisćeni, krilati, u jurišu, koji se, uvek iznova, nastavlja. Kako da ih prekinem, kako da ih zaustavim?

Sunce mi sklapa oči, a otvaram ih silom, vidim ljubičaste zrake, ružičasto, svetlosno; sve se pomešalo. Bore na očima povećane. Sunce na trepavicama. Sunce u krvi. Sunce u svemu. Stojim, a bole ruke i noge, dok slušam Gorele kako padaju i pale vatre odasvud. Okrećem se, prolazi vojska. Cujem: straža, smena napred marš! Došla je se, odlazim. Još uvek povijem, sa suncem na potiljku, koračam ka stražari, dok me nevidljivi neki zanos odvodi ka legendi, ka poeziji.

Stišavam se, zaustavljam dah i san, evo me, vraćam se sa izvora legende. Smireno gledam u sunce, gledam u sebe, slušam sunce i nezaustavljive povorke, volju za prostorima, ideju o slobodi i odbranu od te ideje, slušam kretanje, duboko u sebi nastavljam istoriju. Sklapam oči, hoću da čutim, hoću da se odmorim. Ali sada počinje poezija, jer osećam kako postajem i kretanje i legenda i volja za traganjem, kako žurno i željno koračam napred. Drhtim, očekujem pesmu, da me omami, da me izmori. Posle, kad pesma bude završena, kad oči, moći ću malo da spavam. Odmoriću se, sanjati. Oko mene su drugovi, hoće nešto da me pitaju. Umoran sam, da im kažem; ali okrećem se. Cutim, me odgovaram, mogu li oni to da shvate? Podižem u vis svaku ruku!

Bileća, avgust, sunce

Rade VOJVODIĆ

PETA IZLOŽBA ĐORĐA POPOVIĆA

Usred jurnjave za efektom i originalnošću, u atmosferi grozničavih težnji da se stvori »nevideno« ma i po cenu kvaliteta, što sve više postaje jedan od elemenata savremenih likovnih manifestacija u svetu, pa i kod nas, — pravu malu oazu odmora donose gledaocu nekoliko slika dobro urađenih u klasičnom smislu slikarskog kvaliteta, ali rađenih bez pretenzija i bez buke, nastalih u jednom trenutku kada je slikar u susret sa predmetom izazvao njegovu radost. Ponekad sa takvih slika blijesne odličan kvalitet kulturnog i senzibilnog znalca, a gotovo uvek su one ispunjene onom jednostavnom iskrenošću koja im daje vrednost i toplinu dnevnika.

Tako deluje i sadašnja izložba ulja i akvarela Đorđa Popovića i sa tog aspekta intimnog saopštavanja treba je i posmatrati.

Izloženi akvareli inspirisani su Sumadijom. Ova plemenita tehnika starih majstora nepravedno je zapostavljena u savremenom slikarstvu. Ustvari, ona najbolje odgovara hitrim beleškama kojima umetnik fiksira impresiju doživljaja, viziju trenutka. Popović je u njima, kristalno čistom paletom, slobodnim potezom i modernom koncepcijom uspeo da iz impresije svog oduševljenja letnjim pejzažom donese koliko svezine doživljaja toliko i znanja da impresionističku temu da na savremen način a u granicama svog intimnog saopštavanja.

Raznolikost Popovićevog tematskog interesovanja donose izložena ulja. Tu je pejzaž, akt, mrtva priroda, portret. Odabrane teme ne zbog novatorskih ili revolucionarnih ambicija, nego iskreno i spontano zabeležene zbog motiva samog i radosti koju on pruža slikaru, motiva veza-

nog za slikareve trenutke odmora, za šetnje, za atelje, za predmete iz svakodnevnog života. Mada slikana vrlo studiozno, ova platna čuvaju svezinu beležaka i pečat neposrednog doživljaja, jer slikar zna svoju meru, poznaje domen svojih mogućnosti i u njemu on traži i nalazi, rukovodeći se samo svojom naklonošću i osećajnošću. Takvo prilagođeno sačuvalo je njegovom slikarstvu iskrenost koju treba ceniti. Na izložbi, pored odličnog »Crvenog raka« i lepog »Malog akta« — treba istaći i nekoliko beogradskih pejzaža. Beograd je izgleda ipak Popovićeva najmilija tema. Pamtimo sa ranijih izložbi dramatično nebo nad Beogradom, izgled Beograda sa Dunava, ulice starog dela grada sa fasadama kojih je danas sve manje. Sada izložene slike zabeležile su novi aspekt Beograda, to je nastajući grad, a i on jednostavan i prislan, nekako »domaći« i uklopljen u slikarjev život. Novi Beograd posmatran sa prozora slikareve kancelarije. Izgleda da bi Popović mogao, kao malo koji naš slikar, da pokaže svoju izložbu Beograda, raznolikog a uvek onakvog ograd, raznolikog a uvek onakvog kako ga vide oni kojima je drag.

Sve što Popović slikao intimno je vezano za njegov svakodnevni život, za njegov odmor i njegove radosti. Obično su te stranice dnevnika trenutak slikareve koncentracije upućenog objektu na koji je pogled pao i ne probudio vedro interesovanje. Otuda toplina i neposrednost sa ovih nepretencioznih platna, toplina koju često oplemeni ona tiha jednostavna slikarstva i ona lepota malih stvari. Inerva istina o lepoti malih stvari, timista po slikarskom temperamentu, Popović je uspeo da sačuva slobodu »malih majstora« da slikaju samo onako kako osećaju.

Dr Katarina AMBROZIĆ

REPUBLIKA

Jedan od priloga koji najpre padaju u oči u letnjem dvobroju (7-8) zagrebačke »Republike« svakako je esej Sime Vučića objavljen pod neodređenim naslovom »Kritika«.

Vučetić u njemu pokušava da prikaže glavne tokove i najizrazitije pretpostavke novije hrvatske kritike, polazeći sa stanovišta koja su toliko neprihvatljiva da se redakcija »Republike«, na jedan diplomatski način, ali ipak jasno i nedvosmisleno, od njih morala da ogradi.

Tako redakcija smatra da Vučićev esej »stimulira rezultate naše poslijeratne kritike, kao i sve najvažnije događaje koji su pratili i uslovljavali njenu pojavu u našoj društveno-političkoj i kulturnoj klimi, ne zapostavljajući ni one faktore koji su izvana vršili presudni utjecaj na njen razvoj. Potrebno je reći, — kaže se na kraju napomene redakcije »Republike«, — da ih je autor zahvatio i osvjetlio sa svojih pozicija i na svoj način, koji je zanimljiv i koristan, ali smo također uvjereni i u to, da bi se isti rezultati, kao i poslijeratni problem naše kritike, mogli osvjetliti i na drugi način, t. j. mjestimično preciznije izložiti«.

Služeći se vrlo uprošćenim i u osnovi neadekvatnim metodom mehaničke i nasilne periodizacije novije hrvatske kritike, Sime Vučić je došao do zaključka da je kritika, u vremenu o kome on govori, »preživjela četiri perioda: prvi od rane pojave do narodne revolucije četrdesetprve, drugi za vrijeme revolucije od četrdesetprve do četrdesetpete, treći od svršetka rata do rezolucije Informbiroa četrdesetšeste—devete, i četvrti od tih »rezolucionaških godina« uglavnom do Kriježina ljubljanskog referata pedesettreće na Trećem kongresu Saveza književnika«.

»Prvi period, po Vučiću, — karakterizira naivno, upravo lirsko romantično proklamiranje novog realizma, oštro i često, naglo i slabo promišljeno napadanje svakog, i lijevo i desno, tko nije htio prihvatiti iz bilo kojih razloga ili nerazloga taj novi, socijalistički realizam... U drugom periodu, u doba rata, nije se mnogo teoretiziralo, pa se tako malo čulo i o socijalističkom realizmu... U trećem pak periodu postavke socijalističkog realizma, pobjedom revolucije i svih njezinih kulturnih rekvizita, javljaju se iz usta književnika i kritičara kojima prije revolucije nisu bile posebno privlačne, ali tada ih većina prihvaća u dobroj vjeri, kao gotove formule o kojima ne treba diskutirati...«

Odgovarajući, svakako, znatno više nekom neduhovitom, pedantnom i pretencioznom gimnazijskom profesoru književnosti nego kritičaru i esejisti, ovakve postavke u velikoj mjeri stvaraju zbrku oko literarno-estetičkih i idejnih vrednosti savremene hrvatske kritike, ne »stimulirajući njene rezultate«, već obratno — omaiovažavajući je, pošto se takvim postupkom kritika pretpostavlja kao slepi i slaboumi saputnik života, čije se uverenje i ponašanje povija prema naletima i čudima vetra.

Mehanicističke klasifikacije, neodmerenosti i proizvoljnosti osećaju se i u drugom delu esejja, gde autor jednim neobičnim, autoritativno-apodiktičkim stilom, pogodnijim za leksičkom nego za esejje, daje zažete karakteristike pojedinih pretpostavki novije hrvatske kritike. U tome delu Vučić čini jednu grubu nepravdu prema nedavno preminulom Stanislavu Simiću, kome ne nalazi mesta u prostranim regionima hrvatske kritičke misli.

Sve i da nije učinio ništa drugo za hrvatsku književnost i kritiku, Simić je svojom iskrenom predanošću kritičkoj istini služio kao primer sa koliko ozbiljnosti, nepokolebljive strasti i objektivnosti treba pisati o tako delikatanj problematiki kao što je književna kritika, pa je i Vučić od njega u tom smislu mogao ponešto da nauči.

LE FIGARO LITTÉRAIRE

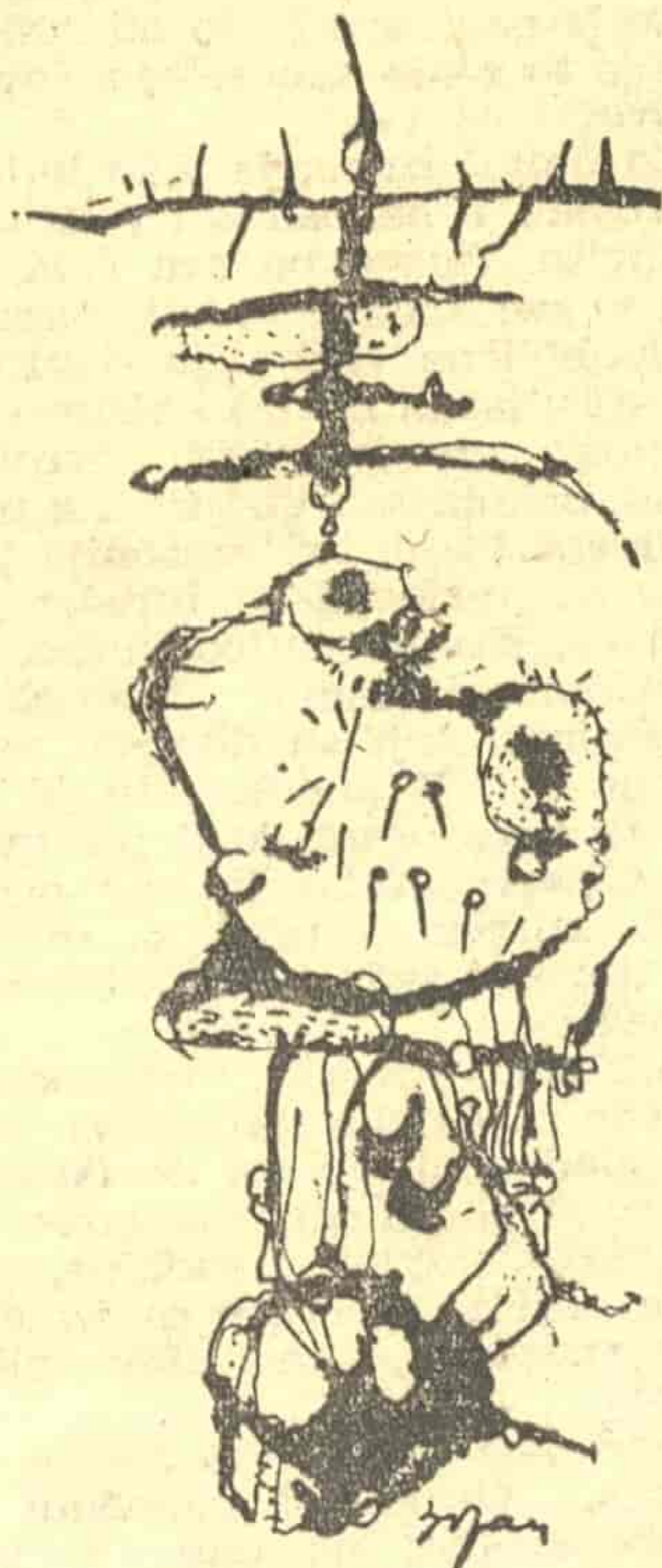
»Princ« francuskih pesnika Žil Siverjel, kao što je poznato, umro je nekako pred sam početak ovogodišnjeg letnjeg odmora. A kako jedna tradicija francuskih pesnika mora da se produži, to će se već prvih svežnjih dana ove jeseni obaviti biranje novog nosioca ove počasti. I dok se među pesnicima već u velikoj diskusiji o tome, poslednji broj ovog časopisa piše da su najjači kandidati Sen-Džon Pers, Zor Kokto, Luj Aragon, Andre Breton, Anri Mišo i Zak Prever. Sest slavnih imena, zaista! Svaki od njih zaslužuje gornju počast, ali ako se — kaže »Figaro« — pažljivije zagleda

u ova imena, kod svakog se nalaze izvesne smetnje.

Tako, Sen-Džon Pers živi već duži niz godina u SAD. Pitanje je hoće li francuski pesnici da izaberu sebi »prince« koji živi u dobrovoljnom izgnanstvu! »Narod« hoće da njen »monarh« s njim zajedno plovi na »istoj galiji« — kaže »Figaro« praveći aluziju na poznati Molijerov »geg«.

Zor Kokto, koga već sama kandidatura za ovaj položaj lišava njegove ranije časti najdemokratskijeg pesnika, ima izgleda da bude izabran. Ali »Figaro« se sa mnogo duha pita: »Pa čemu onda služe revolucije? Zar se Bastilja zato ruši, da se posle izvesnog vremena opet gradi?«

I Luj Aragon je ozbiljan kandidat. Ali, postavlja se pitanje da nije inkopatibilno da on, kao ugledan član najnaprednije političke stranke, bude sad odjednom izabran za »prince«?

Andre Breton je već dugo vremena »papa«. Papa nadrealista! Zato, izgleda da se vrline jednog pape ne mogu lako prilagoditi mondenskim dužnostima jednog princa. I pitanje je da li jedan isti čovek može, bez opasnosti po demokratiju, da vlada u isto vreme »jednom papskom državom i jednom svetovnom kneževinom?«

Anri Mišo, opet, živi suviše usamljeno, zatvoren u svoju »kulu od slonovače«, u koju samo nekoliko prijatelja ima pristupa. I kao »prince« on bi nesumnjivo nastavio da i dalje živi tako anahoretski. A »narod« nasuprot tome voli često da pozdravlja svog »prince«.

I sad se svi pitaju: »Pa koga?« Zaista, francuski pesnici u velikoj su brzi.

N. T.

UNSERE ZEITUNG

U poslednjem broju ovog časopisa naučnik V. S. Langevalde donosi zanimljive opaske o stilu: »Nije lako tačno definisati reč »stil«, jer se iz mnogih aspekata govori o stilu: u arhitekturi, u umetnosti, u književnosti — pa čak i u modi. Čak i članci u novinama pišu se u specifičnom »novinskom« stilu. U nemačkom jeziku novinski stil srodan je književnom stilu. Ali to naravno ne znači da mora novinski stil da bude uvek i dobar. Uostalom, šta je upravo stil?«

Pod stilom »podrazumevamo« — govoreći uopšte — način prikazivanja celokupnih ispoljavanja života jedne kulturne zajednice. Pošto sva ova ispoljavanja izražavaju u određenom momentu duševni stav, ne pokazuje se stil samo u umetničkim tvoreninama, društvenim formama i konvencijama, nego i u jeziku.

Hi da se tačnije izrazimo: u pisanom jeziku. Iz njega je bila izvedena reč »stil«, jer rečju »stilus« nazivali su Rimljani pisaljku kojom se pisalo na voštanim tablicama. Izraz se preneo na način pisanja i proširio u pojam kako smo ga definisali početku ovog esejja.

U načinu života, kao i u jeziku, uvek se izražava isti duh: kao što pokazuju, naprimer, građevine baroka bogate i izvijene ukrasne elemente, tako nalazimo i u jeziku baroka isključene reči i periode, tako da još danas nazivamo izražavanje puno fraza »baroknim« jezikom.

Jezički se stil spominje mnogo manje kad je reč o govornom jeziku, nego kad se raspravlja o pisanom jeziku, i tako prema području

upotrebe govorimo o stilu pisama, kancelarijskom stilu, novinskom stilu ili književnom stilu.

Lični stil je redak dar. On odgovara srazmeri stvaralačke sposobnosti mišljenja i moći pretpostavljanja pojedinca. Jezičko stvaralačko dejstvo pre svega pesnici, na prvom mestu u svojim vlastitim delima.

Oni deluju protiv inercije masa i sprečavaju umrtvljenje stila. Njihov uticaj daje svakoj epohi nov stil koji preuzimaju prvo njeni epigoni, zatim manji broj obrazovanih ljudi, a na kraju prelazi u opštu jezičku upotrebu.

Ali jezička zajednica ipak ne prima sve stilske promene bez prigovora. Konzervativni duh se nalazi u stalnoj borbi sa jezičko stvaralačkim duhom. Konzervativni duh sprečava jezičko samovolju i podivjalost, isto tako kao što stvaralački duh sprečava krutost starih oblika.

Sto stil vremena, onako kao što se prikazuje u štampi i korespondenciji sadašnjice, nije uvek na visini vremena, zavisi od velikog uticaja kancelarijskog jezika, jezika pravosuđa i trgovine, u kojem se predani jezički oblici uporno održavaju.

To ima doduše svoje izvesno opravdanje: tako, naprimer, nije moguće samovoljno zameniti jedan pravni pojam jednim ili drugim izrazom, nego mora zadržati svoj nepromenljivi oblik.

Ali baš tu su mnogi pisci sa malo ličnog stilskog dara dokazali da ljudska prisnost stvari pre poželjno sporazumevanje nego hladne izraze, pa čak i u trgovačkom i kancelarijskom stilu.

Dobar jezički stil se danas ne gaji više, kao što je to bilo u toku ranijih vekova, samo u piscima i u književnosti, nego na svim područjima upotrebe nemačkog jezika.

Dobar stil, naime, nije samo merilo za jezičku umešnost, nego i dokaz za jasne i tačne misli.

P. B.

The New York Times Book Review

Alfred Frankenštajn, muzički kritičar koji već dve decenije piše o muzici Igora Stravinskog, objavljuje svoj prikaz četvrte knjige velikog kompozitora (Uspomene i komentari).

U prozi I. Stravinskog, Frankenštajn nalazi velike sličnosti sa njegovim muzičkim stilom: »Lepršava je i puna duha, a ipak ne-nakičena. Stravinski ima izvanredan smisao za uočavanje ljudskih osobina i dar za oživljavanje ličnosti sa nekoliko brzih poteza«. Knjiga je značajna i zato što donosi mišljenje kompetentnog umetnika o tehnici komponovanja, filozofiji i estetici. Podeljena je na četiri odeljka. Prvi je autobiografski — sadrži doba njegovog obrazovanja u Rusiji, saradnju sa koreografom Sergejem Djagiljevom i opservacije o nekim ruskim kompozitorima, njegovim savremenikima.

U drugom odeljku (Portreti po sećanju) pojavljuju se vešto pogodeni i originalni »verbalni portreti« literata, kompozitora, njegovih saradnika i drugih istaknutih ličnosti (Djagiljev, De Falja, Prokofjev, Odn, Zid, Rimski-Korsakov i drugi), što delu daje posebnu vrednost. O Andre Zidu, naprimer, Stravinski kaže: »Da Zid nije ništa u muzici razumevao biće jasno svakom ko pročita njegove Beleške o Sopenu«.

O Rimskom-Korsakovu ima najlepše mišljenje, gotovo da ga obožava. Jedino mu zamera zbog »intelektualnosti« pod kojom podrazumeva »buržoaski ateizam«, ili, kako bi sam Rimski-Korsakov rekao »racionalizam«: »Njegovom umu bila je nepristupačna bilo kakva religiozna ili metafizička ideja«.

»Neka pitanja muzike« je treći odeljak, veoma kratak, ali pun izuzetno oštroumnih opservacija o prirodni poverenje, komponovati što neko želi i docnije to sa poverenjem predati...« ili »...Kompozitora vodi njegov genije, ako ga ima, ali šta vodi patrona?«, elektronske muzike, seriskih kompozicija, filmske muzike, stereofonije itd.

Četvrti deo »Tri opere« bavi se koncepcijama opera samog Stravinskog. Interpretatorima pruža pouzdane ključeve za razumevanje i uspešnije izvođenje dela.

R. A. P.

Вопросы ЛИНТЕРАТУРЫ

Najnoviji, avgustovski broj organa Saveza pisaca SSSR i Instituta za svetsku književnost »Maksim Gorki« donosi diskusiju poznatih sovjetskih literarnih i lingvističkih stručnjaka povodom knjige V. Vinogradova »O jeziku umetničke literature«. Iz diskusije se može zaključiti da su glavni momenti ove knjige: pitanje oformljenja nove nauke o jeziku umetničkog književnog dela koja bi obuhvatila njegovu umetničku i lingvističku vrednost; novi pojam koji autor uvodi rešavajući problem stila pod nazivom »tip pisca«; i odnos jezika i realizma.

Svi učesnici ove naučne rasprave priznaju knjizi kvalitete kao što su: istorizam u izučavanju jezika umetničkog dela, erudicitnost piščeva, vrlo suptilne stilske analize i izrazito osećanje za jezik, moćan polemički ton, obilje materijala, sposobnost za uočavanje i postavljanje ozbiljnih problema, avangardnost itd. Ali neki stavovi su inspirisali oprečne, čak međusobno isključive komentare.

G. Abramovič misli da je nova nauka o umetničkom jeziku literature necelishodna. Ta nauka ne bi mogla da ima karakter ozbiljne teoretske discipline. On opovrgava tvrdnju Vinogradova da se realizam rađa na određenom stupnju razvoja nacionalnog jezika, dokazujući da je presudan faktor — socijalna stvarnost.

Timofejeva se, nasuprot njemu, izjasnila za stvaranje nove nauke koju Vinogradov predviđa. Po njenoj mišljenju ozbiljno proučavanje literarnog jezika je neostvarivo u granicama bilo koje od postojećih jezičkih disciplina. Jer lingvistika posmatra jezik samo kao lingvistički fenomen, zapostavljajući njegove umetničke i druge vrednosti, dok teoretičari književnosti vrlo često ne poseduju ozbiljnu jezičku spremu.

Blagoj je najoštrije napao ideje i stavove Vinogradova. Najozbiljniji njegova zamerka je navodno odvajanje stila od idejnosti dela, od piščevog pogleda na svet. »Stil je, kaže on, na određen način organizovana jezička struktura, to je ustvari životni materijal pretvoren sredstvima umetničke reči u umetničko delo. I kako se onda, pita, stih može odvojiti od piščevog pogleda na svet, od njegovog viđenja i razumevanja sveta, od metoda kojim on postizje slikovito pretpostavljanje toga sveta?« Na taj se način »cepa samo jezgro literature«, na taj se način ozakonjava autonomija umetnosti od idejnosti. Centralni problem stilistike kod Vinogradova je utvrđivanje »tipa pisca«, tojest utvrđivanje celokupnog jezičkog aparata jednog stvaraoća. Po Blagoju je takvo prilaženje stilu izjednačavanje problema stvaranja sa svojevrsnom maskaradom u kojoj su raznim maskama pokriveni razni likovi literarnog preobražavanja pisca.

Po Novikovu, najveći domet knjige Vinogradova je napor da se nađe ključ za analizu individualnog stila svakog pisca, da se poveže tok literarnog procesa sa razvojem literarnog jezika. Međutim, nastavlja on, shvatanje pojma »tip pisca« kao izraza stilskog jedinstva umetničkog dela dolazi u knjizi subjektivno značenje izraza tvorčevog odnosa prema objektu. »To je jednostranost, kaže on. Jer umešnost je forma izražavanja ne samo subjektivnog odnosa pisca prema objektivnoj stvarnosti, već i forma njenog prikazivanja«.

Harpačenko je, polemisući sa nekim učesnicima rasprave, konstatovao da Vinogradov ne tvrdi da je realizam funkcija jezika, već jezik uzima kao osnovu za razvoj realizma. »Naše koncepcije realizma su često jednostrane i siromašne baš zbog toga, izjavljuje on, što mi ne uzimamo u obzir razvoj jezika. Ubeden sam da ćemo stvoriti šire koncepcije realizma tek onda kada budemo objedinili u organsku celinu filofsofske i idejne premise realizma, specifične crte umetničkog metoda i uslove razvoja jezika«.

Bursov vidj najveći kvalitet knjige u tome što ona ne pretenduje ni na kakvo »konačno rešenje«, ni na kakav univerzalan recept. Ona je pro-

žeta istraživačkim duhom i apsurdno je napadati je zbog netačnih formulacija. Zasluga Vinogradova je, pored ostalog, i to što prvi prenosi istorizam mišljenja na konkretan plan, analizirajući ne samo zrelost misli već i zrelost jezika kao premissu realističke umetnosti. »Mi smo realizam posmatrali kao metod, kaže Bursov, Vinogradov ga posmatra kao stil.«

Autor knjige, Vinogradov, je zaključio diskusiju iznevši motive koji su ga inspirisali da napiše ovu knjigu. On je podvukao da pitanje tipa pisca nije dovoljno obradio i da je to najozbiljniji nedostatak knjige. Izjavio je da se sada bavi tim problemom i da će mu posvetiti čitavu knjigu pod naslovom »Putevi razvika književnih stilova«.

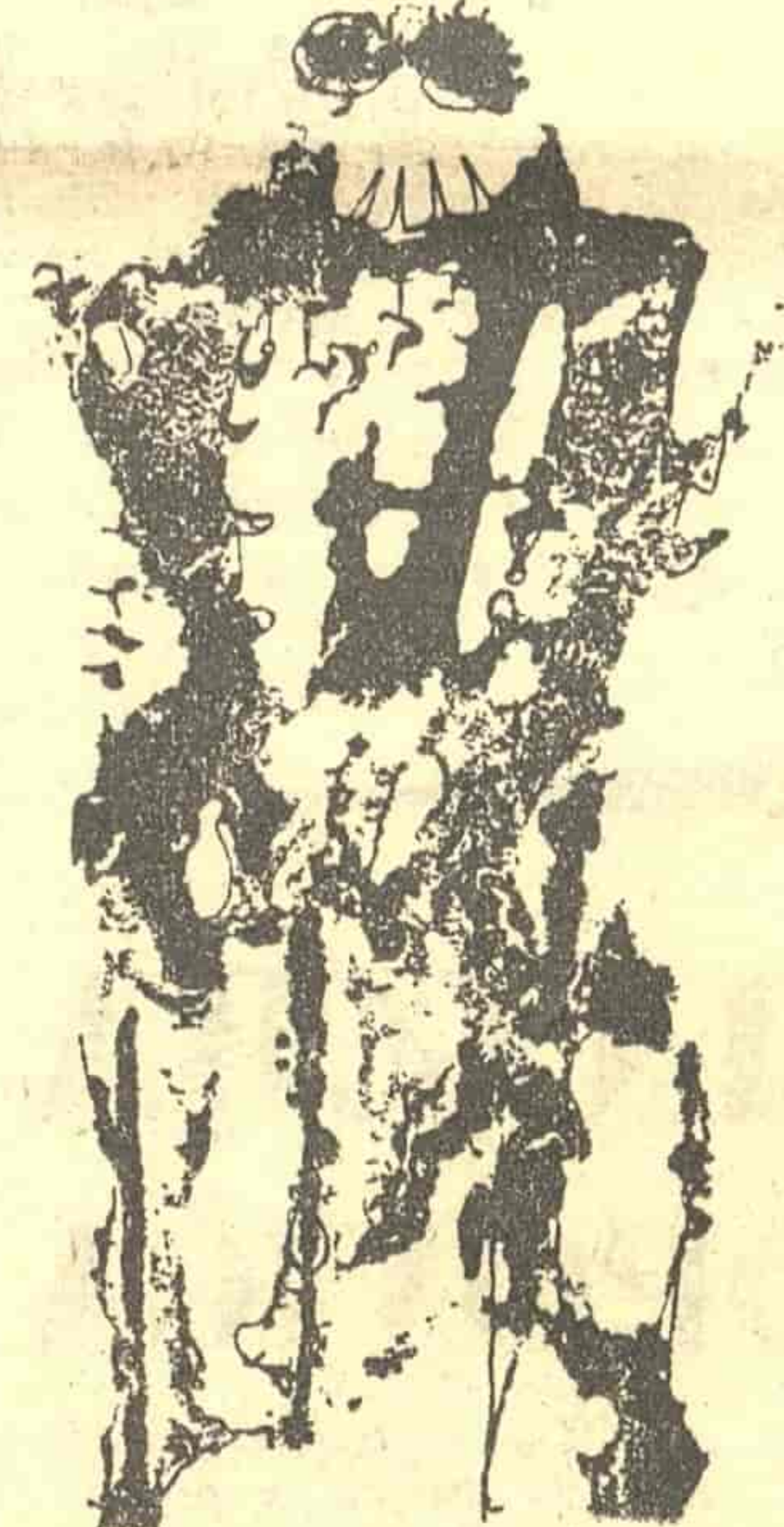
S. B.

LETTERATURE MODERNE

U svom majskom broju ovaj zapazeni italijanski časopis donosi vrlo zanimljiv esej Renata Bertakinija o Dinu Bucatiju, piscu koji je od samog početka svog književnog rada izlazio podeljena mišljenja. Priповедач, romansijer i dramski pisac, Bucati je svojim književnim procedom, stilom, načinom prilazanja problemima o kojima piše, zbnunjavao ne samo čitalačku publiku već i kritičare čijim se klasifikacijama uporno otimao.

Ovaj put, za kritičara Bertakinija sporan je Bucatijev odnos prema Kafki, odnosno jedna, za mnoge, jedina značajna strana Bucatijevog talenta koju su neki kritičari nazvali njegovim kafkijanizmom. Upravo protiv ovog termina ustaje Bertakinij, mada priznaje da ta mešavina realnosti i alegorije, more i života može da potseti na Kafku, ali ne samo na njega nego i na čitav niz pisaca kojima na čelu stoje Po i Hofman.

Ovaj nesporazum kritičar smatra posledicom jedne osobine koja je sve zapaženija kod nekih italijanskih kritičara, a ta je da svakom ize značajnijem italijanskom piscu pronađu strani i to što istaknutiji uzor. Greška koja je napravljena u sluča-

VINJETE I LIKOVNE PRILoge U OVOME BROJU IZRADIO ZORAN PETROVIĆ

ju Bucatijsa posrećica je izvesne zbrke u terminima (između magije i nadrealizma, basne i alegorije), koja je dovela do toga da mnoge stvari kod Bucatijsa i Kafke izgledaju nekim kritičarima vrlo slične. Bertakinij smatra da bi se termin »Bucatijev kafkijanizam« mogao da odnosi na izvesne sasvim spoljašnje momente, dok pravi glas Bucatijev ostaje netaknut, kao i autentičnost njegove vokacije, pretežno lirске i fantastične, pune raznih impulsa.

Bertakinij se naročito zadržava na prirodni nadrealnog kod Kafke i Bucatijsa, kod koga ono uopšte nema intelektualističku i metafizičku osnovu, već dolazi od Bucatijsve sklonosti ka čudesnom, »kakvo srećemo u bajkama. »Ako bi trebalo da pravimo kompromis s tom bolešću lepčenja etiketa — ističe Bertakinij — onda bismo mogli govoriti o Landolfiju kao o našem Kafki. Bucatijsu nedostaju lucidna irealnost, intelektualistički alegorizam koji kod Kafke čini nužnim onaj aparat fatalističke transpozicije. »Pošto je utvrdio niz razlika — pre svega potpunu nemogućnost da se uporede osnovne inspiracije — Bertakinij nas upućuje da koren Bucatijsa tražimo ne u tokovima kirkegardovske misli i kafkijanske literature, već u Bucatijsvom ranom kontaktu s prirodom, u njegovoj pesničkoj sposobnosti da antropomorfizira prirodu.

Bucatijsjeva fantastika dolazi, u prvom redu, od ove lirске inspracije — zaključuje Bertakinij.

P. M.

LA REVUE DES DEUX MONDES

Nekada podređena civilizaciji, tehnika danas pokušava da njom dominira — to je glavna teza članka »Tehnika i pravo duha« od Andri Pietra, objavljenog u avgustovskom broju. — I zaista, to je nesumnjivo jedna od najznačajnijih promena savremene istorije. Tri osnovne čimbenice izražavaju tu ogromnu promenu. Civilizaciji duha, civilizaciji elite, civilizaciji Evrope, naša tradicionalnoj civilizaciji suprotstavljaju se sve više i više: na intelektualnom planu uzdizanja nauke i on što bi se moglo nazvati osveta stvar na socijalnom planu pobuna masa i u geopolitičkom redu uzdizanje obojenih naroda.

Ove tri novine prisno su povezane sa uzletom tehnike. Uzdizanje nauke, jasno je kao dan, od svega to ga pravi svoj princip. Uzdizanje masa oslanja se, sa svoje strane, na materijalni progres.

Tehnika se postavlja, dakle, u središte ogromne metamorfoze koja obrušava naše vreme. Ona se uvlači u naš život, naše gestove i ide čak u naših misli. Nekada instrument našeg ranga, praktično sredstvo, uslužnica civilizacije, ona danas name rava da je zagušila savim. Zar se n govori stalno o »civilizaciji tehnike?« Ali zar nema još neke civilizacije? Ne krije li taj izraz neku osnovnu nesuglasicu?

»Civilizacija tehnike« izraz je tačan ako se u reči »civilizacija« podrazumeva način života, kako se govori obično o primitivnoj civilizaciji, onoj koja je prošla. Ali ne ustručavamo se da taj izraz označimo pogrešnim, ako pod »civilizacijom« podrazumevamo afiman, kulturu, ono što odvaja »primitivne« od »civilizovanih« ljudi.

Velika je istina da postoje takode »primitivni tehnike«. U čemu je čovek koji ide sto kilometara na sa civilizovaniji od čoveka koji ide pet ške? On je bolje snabdeven mašinama, ali ne mora da bude bogatiji mislima, niti više ugladen nego u samljeni šetač... Tako »civilizacija tehnike«, u tačnom značenju te reči, odnosno, ako znači način života kojim dominira tehnika, može obeležavati i varvare; ona može proizvođiti i ne-civilizovane, primitivne i prvobitne, utoliko opasnije što nisu svesni da su primitivni, a neshvatanje njihove ograničenosti u svesti njihovih mogućnosti može ih napraviti opasnim imperijalistima.

U tome je, verujemo, ogroman rizik civilizacije tehnike. Ali taj rizik nije fatalan. On može biti izravan, pod izvesnim uslovima, uslugama jedne promišljene tehnike delima kulture. Ali da bismo precizirali uslove, moramo prvo stvoriti kritičko delo. Da li je potrebno da preciziramo da se ono ne obraća ni na koji način tehnici kao takvoj, niti tehničarima kao takvima? Ono se obraća samo imperijalizmu tehnike, koji zauzima mesto kulture, i proizvođi zadovoljne duhove: a nema ničega opasnijeg od njih za prave duhove!

N. T.

Harper's MAGAZINE

Povodom nedavno izišle »Biografije Tomasa Vulfa« Elizabete Nouvel (»knjiga koja je pisana uglavnom kao delo iz ljubavi...« čiji su podaci reketni u onoj mjeri koliko sentimentalno istraživanje dopušta), književni kritičar Pol Pikrel, u najnovijem broju, objavljuje prikaz zanimljiv zbog mišljenja o istaknutom američkom romansijeru.

Pikrel smatra da je biografija pogrešna, kao i Vulfovo mišljenje o sebi. On je, zapravo, stvorio mit o svojoj ličnosti, pokušao je da živi unutar njega, a Elizabet Nouvel pišađa je biografiju (prepunu citata iz njegovih dela) takođe držeći se tog mita koji je bio neka vrsta slike u kojoj se ogleda realnost kao što se oblik ogleda u sredini prostranog okeana. Vulf svoj mit nije mogao da oblikuje ni kontrolise zato što nije imao dodira ni sa čim stvarnim — bio je samo odraz

O sopstvenoj veličini i neminovnosti svoje pojave Vulf je mislio i pisao. Verovao je u svoju izuzetnu veličinu. Pikrel tvrdi da u svetu literature postoje ljudi iste veličine ili veći nego što je bio Vulf, po sopstvenoj najvišoj oceni, od kojih veliki broj uspeva da ostane normalan i pored te činjenice. »Vulf nije znao koliko je velik; bio je figura iz mita, a u mitu nema ograde«.

Autor ne deli mišljenje većine kritičara da je Vulf veliki američki pisac. Po njegovom mišljenju Vulfova duž dugog čitavi pretežno mladi ljudi, koji će u njemu naći objašnjenje izvesnih osećanja koja su im nejasna, da bi ga docnije napustili.

V. T.

TEŽNJA ZA SLOBODOM HRVATSKA
MODERNA (II)

Da bi istakli svoju povezanost s hrvatskim interesima i tradicijom, pozivali su se neki od Mladih na ilirski pokret, citirajući stihove kajkavskog pjesnika Josipa Kundeka:

Ar se zdižu mladi, poslušaj
marljivo,
ter podžiju v starih kaj bilo
vgsalivo.

Ipak, većina je u tom trenutku tražila spas i uzore vani, u Evropi. Zaokret prema Evropi ubrzali su i neki događaji u zemlji, među njima prije svega prkosno spaljivanje mađarske zastave prigodom kraljeva boravka u Zagrebu 1895. Iste je godine otvorena nova zgrada Hrvatskog narodnog kazališta, u čijem su repertoaru dobila svoje mjesto i djela suvremenih evropskih književnosti, gostovali su istaknuti strani glumci, prevedena je »Filozofija umjetnosti« H. Tainea, Antun Radić je objavio opširan prikaz dostignuća i tendencije ruske književnosti (od 1890—1895), a javljali su se veći i prvi literarni disakordi u radovima mladih pisaca (»ispovijest« M. Dežmana-Ivanova i dr.). Sve je to bez sumnje otvaralo nove vidike u ustajaloj provincijskoj kulturnoj atmosferi, a plamen izgorjele mađarske zastave rasplamsavao se dalje u srcima sve većeg broja pojedinaca, odlučnih u borbi za političku i kulturnu slobodu svoga naroda. Vlasti su zbog političke demonstracije kaznile zatvorom od 2 do 6 mjeseci pedesetak studenata: pjesnik Vladimir Vidrić bio je prvi na listi optuženih, dok je Stjepan Radić dobio najveću kaznu. Osim sudski kažnjenih bili su sa sveučilišta odstranjeni i svi ostali, koji su se s njima solidarizirali, tako da je znatan broj hrvatskih studenata, budućih istaknutih predstavnika javnog života, sirom prilika morao nastaviti studije u inozemstvu; neki su otišli u Prag, a ostali ponajviše u Beč. Nastavljajući i u novoj sredini borbu započetu u domovini, ovi mladi intelektualci formirali su svoje poglede slobodno od neposrednog pritiska neprijatelja i pod višeslojnim utjecajima na koje su naišli u tuđini.

U Pragu je u to vrijeme bio vrlo aktivan i utjecajan Tomaš G. Masarik, pa je posve prirodno, da su praški studenti (Stjepan Radić i dr.) poprimili njegove misli o potrebi realističkog prilazanja nacionalnim i političkim problemima, o nužnosti da se otkrije istina i otkuče zakonitosti razvika u stvarnosti i praksi. U Beču, naprotiv, razvio je vrlo plodnu djelatnost Hermann Bahr, pa su ponešto pod njegovim utjecajem, a djelomično i zbog vlastitih pretežno literarnih predispozicija tamnošnji naši studenti (Dežman-Ivanov i dr.) pokazivali više interesa za čisto književne probleme, više sklonosti prema »realističkim sastojcima modernih ideja; za simbolizam, dekadenciju, artizam i sl. Premda je karakteristično, da su se praški daci kasnije više posvetili politici i pozitivističkom radu, dok su bečki daci vodili riječ u književnoj orijentaciji našega života u budućnosti, njihovo je djelovanje bilo zajedničko i usklađeno u samome početku, barem u toliko, što su međusobno urađivali u časopisima i uzave razlike slagali se u zahtjevu za slobodom i širim evropskim vidicima.

U Pragu je početkom 1897. pokrenuta »Hrvatska misao«, časopis viza književnost, politiku i pitanja socijalna, i u skladu s općom orijentacijom interesa praškoga kruga, u niemu »vladavaju teme društveno-političke. U Beču je pak pokrenuta (a u Zagrebu štampana) »Nadost«, u kojoj su nalazili »taknuto mjesto pretežno literarni priloz i članci o problemima umjetnosti, u kojima je bilo više eklektičkih odjeka evropskih modernističkih pravaca, pa čak i dekadence, bez obzira na proklamiranu težnju glavnih suradnika, da književno iznesu istinu o hrvatskim prilikama i ljudima, zalažući se, dakle, za realizam.

Kao i svi ostali časopisi Mladih u doba Hrvatske Moderne, i spomenuta su dva bila »kratkog vijeka. U 1898. »Hrvatska misao« više ne izlazi nego mjesto nje — »Novo Dobro«, a zatim »Glas« (1899) i »Narodna misao« (1898). Nakon »Mladosti«, koja je također brzo utrnila, književnost i umjetnost je bila obilato zastupljena u ovim časopisima: »Hrvatski salon« (4 broja u 1898.) i »Život« (1900), u kome su, između ostalih, objavljivi i antološki radovi V. Vidrića, M. Begovića, K. S. Dalskoga, A. G. Matoša i dr. Najmlađi, koji su u to vrijeme još sjedjeli u srednjoškolskim klupama, pokretali su manje značajne ili pak posve efemerne listove: »Zajednica«, »Osvita«, »Nada« i »Nova Nada« (od 1895 do 1899), »Svjetlo« i »Novo Svjetlo« (1899—1901), »Nova zvezda« (1901) i »Mlada Hrvatska« (1902). Godine 1902 došlo je do izvjesne koncentracije snaga oko »Hrvatske misli«, ali i to je bilo kratkog vijeka. Hrvatska Moderna kao pokret sve se više osipala i razvodnjavala, a na poprištu su ostali najuporniji pojedinci, koji su kasnije na tekinama Moderne stvarali vrijedna djela objavjujući ih pretežno u »Savremenuku«.

Časopisi su, kao što proizlazi iz svega, u to vrijeme teško izlazili na kraj s oskudnim financijskim sredstvima, koja nisu mogli sami namaknuti zbog malih naklada. Pribrojimo li tome i različite druge poteškoće, kao posredne ili neposredne progone od strane vlasti, brzopletost i nesložnost pojedinih pokretača i dr., lako je shvatiti otkud toliko imena među časopisima, koji nisu uvijek bili međusobno tako oprečni niti izrazito različiti. Jedan od glavnih uzroka efemernosti časopisa bez sumnje je nedostatak jačih kreativnih ličnosti: mnogi bi se upočetu javili s nekoliko radova, a zatim ubrzo ušutjeli, ili bi se pak prebacili na neko drugo polje djelatnosti, dok je većina i — eđu onim najupornijim, literatima imala više ambicija i dobrih namjera nego talenta.

Prije no što izučemo zaključak o pravom smislu i značenju Hrvatske Moderne, najbolje ćemo postupiti ako razmotrimo pojedine tendencije i postavke izbačene na naše obale zahvaljujući ovoj struji, što je potekla iz dva velika i mnogo malih izvora, donoseći svojim tokom svježinu i kretanje u žabokreć-

nu, kakva bijaše Hrvatska potkraj XIX. stoljeća.

Već smo utvrdili, da su glavni akteri Moderne bili mladi ljudi, među njima i srednjoškolic, što se očitovalo u pomanjkanju čvrstih koncepcija, u neodređenosti ideja, heterogenosti vlastitih mišljenja. U svemu tome bilo je pozitivno upravo tipično mladenačko nezadovoljstvo sa starijim i okamenjenim dogmatičkim, što je dovelo do jednodušnog zahtjeva za širim pogledima, većim razumijevanjem i slobođnijim izražavanjem.

Nasuprot diletantizmu i oportunističkoj većini starijih, Mladi su postavljali zahtjev za radikalnijim potezima i naglašavanjem estetičke strane umjetničkog stvaranja. Tako se u toku ovih godina izostrio kritičizam prema prethodnoj hrvatskoj literaturi, što je dovelo do procvata kritike, koja i stilom i izrazom uopće izbija u prvi plan naših književnih vrednota.

Iživljen u obliku kritičke proze, radikalizam i kritičizam Mladih nije više s dovoljno snage mogao doći do izraza u beletristici, što je uzrokovalo izrazitu premoć lirike nad prozom. Čak i u prozi se sve češće javljaju kratke crtice i simbolistički lirski zapisi, dok narativna razvedena proza mora čekati, da izvan svih teoretskih polemika i izvan zagrebačkih prilika sazori jedan nesvakidašnji talent u osobi Dinka Šimunovića, pa da se koncepcije Mladih o modernom realizmu naknadno ostvare. Slično je i s beletristikom i kritikom A. G. Matoša; on je u vrijeme Moderne bio izvan domovine i prema svemu se odnosio vrlo kritički, a ipak, njegov je opus možda najpotpunija realizacija mnogih težnji sazdranih parcijalno u manifestima i programima zastupnika Moderne; prije svega njihov poklič za evropeizacijom, artizmom i slobodom izraza. Pritom valja istaći, da se Matoš nije formirao pod utjecajem Hrvatske Moderne, nego je svojim die-

lima utjecao na formiranje i pisanje pojedinih njezinih predstavnika.

U mnogoglasju Mladih isticali su se, kao što se vidi, ponajviše zahtjevi za slobodom, koju su tretirali u čitavom njenom rasponu, između svijesnog podčinjavanja programu borbe i potpune anarhije. U vezi s tim, među Mladima su našle odjeka i parole »umjetnost radi umjetnosti«, i egzaltacija s bolešću i slabošću, ali čak i pojedinci, isprva impresionirani neobičnim riječima ili idejama, povlačili su se kasnije na razumnije pozicije, poput Dežmana-Ivanova na primjer, koji je počeo manifestom o mladim starcima, da bi kasnije prihvatio realnije poglede o potrebi snage, istine i realizma. Iz iste težnje za oslobođenjem od okova dogmi i predrasuda proizšla je i promjena odnosa prema erotici i ljubavi u poeziji (Begović, Vidrić, Domjanić), te golom ljudskom tijelu u likovnoj umjetnosti.

U jednom dijelu literarne produkcije Moderne vidljiv je smisao za analizu duševnih stanja, što je bez sumnje bio jedan od razloga, da su Mladi prigrlili i osobito cijenili novele Janka Leskovara. Ipak, različito od nekih evropskih modernističkih pravaca, Hrvatska Moderna — bila cinična ni kad je bila najradikalnija, nego — naprotiv — lirski sentimentalna i nostalgična, što je svakako vridonijelo tome, da Đalski i Vojnović budu popularniji od Kranjčevića. Jedan od mladih, koji je ubrzo napustio književnost i posvetio se naučnom radu — P. S. Mikov (pravim imenom Petar Skok) — u svom kritičkom osvrtu na svoje kolege i sumišljenike napisao je doslovno: »A i cijeli pokret nije nego liričko raspoloženje, — prama nutrinji okrenuta idilika starih, što je bez sumnje točno barem utoliko, što nalazi pravi izvor svim nemirima i previranjima u mo-

dernom kultu individualnosti. Nedostatak epskog elementa objašnjavamo i pomanjkanje romana, drama, uopće većih literarnih formi u doba Hrvatske Moderne, jer kad su se takvi veći radovi ipak pojavili, autori im nisu bili predstavnici Mladih (s izuzetkom M. Čihlara — Nehajeva), nego Vojnović, Dinko Šimunović i dr.

Jedna od protivrječnosti, koje su bitno utjecale na sadržaje pojedinih programa i manifesta, svakako je bila u vezi sa specifičnom našim problemom: dok se u Evropi moderni pravci javljaju kao reakcija na naturalizam i pozitivizam u vezi s naglim razvojem nauke i paralelno s usponom socijalističkih snaga, kod nas ne realizam nije bio potpuno afirmirao, niti smo bili zasićeni pozitivističkim djelatnostima, niti smo mogli osjećati tjeskobu pred egzaktnim spoznajama i konjunktrom tehnike, a niti su ideje socijalizma imale plodno tlo u društvu bez brojnijeg proletarijata. Zbog svega toga su mnoge ideje bile samo nabačene, neracionalno preuzete i preuzetno istaknute u programima, koji se, međutim, nikada nisu mogli realizirati, pa čak ni održati dulje od jedne literarne sezone ili prvog broja časopisa. Otuda i dojam izvjesne javoavosti, koji je vjerojatno i naveo A. G. Matoša, da onako strogo, prestrogo sudi: »Hrvatski modernizam svršio je literarnom koterijom, jer nemaše snage stvoriti — jake, izrazite pojedince, jer je pored oskudice zajedničke doktrine i određene kritike patio i s oskudice pravih, jakih izrazitih talenata... Naši modernisti bijahu nažalost tek dobronamjerni polutalenti, a zato i nalazimo pravi modernizam u starijoj generaciji — prozi kojoj su oni tobože ustali —: u Kovačića, Kranjčevića, Leskovara i Vojnovića.

Čak i u pogledu ocjene literarnog značenja pojedinaca Matoš

je tek djelomično u pravu, a pogotovu nije pravedan u zamerivanju pozitivne uloge Hrvatske Moderne u razviku novih je hrvatske književnosti. A kako su tek oštri i beskompromisni bili i morali biti oni stariji pisci, mediokriteti, na koje je doista bila uperena ostrica mladenačkog radikalizma i koji su se panično osjetili ugroženi na svojim pozicijama! Logično je, dakle, da pokret Mladih na prijelazu stoljeća nije mogao proći bez ogorčenog otpora jednog dijela starijih književnika, od reakcionarnog diletanta Jovana Hranilovića, do dogmatičnog ali dobronamjernog profesora Franje Markovića, kao i reakcionarnih shvaćanja koja su došla do izražaja osobito na I. katoličkom kongresu 1900 god. Prijelaz stoljeća bio je tako kod nas obilježen promjenama shvaćanja i borbom mišljenja, a ništa manje i radikalnom — smjenom generacija.

Postepeno su od Mladih otpadali suputnici i diletanti, kao što su i među starima mediokriteti i konzervativci bili prisiljeni na povlačenje u konzervativne bedeme »Matice Hrvatske« i na stupce klerikalne štampe.

Mladi su s vremenom počeli određenije priznavati vrijednosti starijih, stariji su pomirljivo prihvatili talentiranije mlade, i tako je početkom XX stoljeća bio pripremljen teren ne samo za nove poglede, nego i za novu generaciju, čiji su predstavnici sve aktivnije i utjecajnije uređivali odgovorne dužnosti u javnom, kulturnom i političkom životu naroda, uređujući autoritativno značajki časopise i novine (poput »Branimira Viznera-Livadića i Dežmana-Ivanova), udarajući smjernice ideoloških, kritičkih i naučnih stremljenjima (M. Marjanović, Milutin Čihlar-Nehajev, Petar Skok) ili pak rukovodeći političkim životom (Stjepan Radić).

Hrvatska Moderna nije bila dovoljno povezana s naprednim društvenim kretanjima u svijetu i kod nas, da bi kao pokret dobila fizionomiju i izvršila presudni utjecaj na stvarnost i narodni život u cjelini, ali je u posve umjetničkoj sferi pridonijela razbijanju kalupa, odbacivanju predrasuda, utancavanju ukusa, uzdizanju kriterija i obogaćivanju tematike i izraza.

U atmosferi stvorenoj na prijelazu stoljeća bilo je lakše ocijeniti Kranjčevića, Đalskoga, Leskovara i Kovačića na primjer, ali isto tako i zamisliti pojavu takvih snažnih ličnosti poput Matoša. A ne valja smetnuti s uma ni to, da je upravo Hrvatska Moderna dala našoj književnosti, specijalno poeziji, Milana Begovića, Dragutina Domjanica, Vladimira Vidrića, Vladimira Nazora i dr., koji su u narednim godinama XX. stoljeća (ali zahvaljujući u mnogočem iskustvu i pogledima s prijelaza stoljeća!) svojim djelovanjem i djelima uzdignu našu literaturu na visok artistički nivo. U tome zaostrižavanju književnog, estetskog kriterija, kao i u definitivnom obračunu s diletantizmom ogleda se — najkonkretnije i najpozitivnije — smisao i značenje Hrvatske Moderne. Njezine pak literarne rezultate moramo tražiti i izvan njezinih granica, u djelima već spomenutih A. G. Matoša (kritike, novele, pjesme), Ive Vojnovića (proza, drama), Dinka Šimunovića (novele), Srđana Tučića, Josipa Nazora (drama) i drugih.

IZLOG KNJIGA

VILKI KOLINS

Žuti dijaman

(»Nolit«, Beograd, 1960)

Skoro čitavo stolec odvajna nas od pojave ovog avanturističkog romana.

Ta napomena nameće se u ulozu tumača današnjem čitaocu, koji je pomalo odviknut od ovakve literature. Mada nosi isuviše jasan pečat vremena u kojem je nastao, »Žuti dijaman« sadrži mnoge odlike svog žanra, što nagovještava neke njegove umetničke vrednosti.

Rutinerski građana fabula obuhvaćena je skladnom kompozicijom, koja ističe izvanrednu logičnost kroz svih pet stotina strana. Nešto usporen ritam prve trećine knjige nadoknađuje je živim i bogatim slikanjem likova i događaja.

Niz karakterističnih detalja u vidu specifičnih obeležja ličnosti, obojen je iskričavim humorom. To čitaoca više vezuje za knjigu nego Kolinsovo često insistiranje na prisnom kontaktu putem direktnog obraćanja publici.

Možda je najveća vrednost ove knjige u posmatranju istih zbivanja od strane više osoba. Doduše, svako poglavlje ima svog interpretatora, ali, dešava se da izvesni momenti budu pod više reflektora.

U toj rašomonskoj svetlosti konture događaja i ličnosti prerastaju u zapkrugljene pretstave punih dimenzija.

Gdegdje ima i uzdržane ironije prožete gorčinom prema ondašnjem engleskom građanskom moralu, punom predrasuda i puritanizma.

Centralnu radnju čini niz peripetija vezanih za čudno veliki i lep dragulj, a skoro sve ostalo spojeno je s njom funkcionalno, jakim nitima.

Glavna radnja, međutim, ide paralelno sa centralnom, a često se poklapa i prepliće s njom. Svaka

mistifikacija, fatalizam i egzotičnost u ovom romanu samo su maska i sredstvo da se poveća napetost, i najviše zbog toga odudara i smeta mestimična patetičnost emocionalnih izliva.

Prvobitno, roman je izlazio u nastavcima u engleskim i američkim listovima, što ipak ne znači da potpuno pripada onoj vrsti, punoj akcione dinamike, koja se vrlo lako i neudžno čita i zaboravlja.

Knjigu je prevela Olga Timotijević.

Ivan Godevac

Slučaj Česmen

(NIP, Zagreb, 1960)

Jedna relativno obimna knjiga novinskih članaka, reportaža i intervjua, koji su validna prema materijalima uzetim iz svetske štampe pripremili anonimni (?) zagrebački (?) novinari, predstavlja našem čitaocu gotovo celokupan slučaj Kerla Česmena, koji je tokom poslednje decenije uzbuđivao svetsku javnost. Knjiga o Česmenu, za razliku od nje govih vlastitih dela, naročito već poznatih »Čelije smrti 2455«, objektivnije informiše čitaoca, pružajući mu sreden autentičan materijal koji osvetljava sve etape ove velike afere u savremenom američkom pravosuđu. Knjiga prati Česmena od detinjstva do smrti, osvetljava mnoge i različite faktore koji su uticali na ishod Česmenove sudbine i na fenomen njegove ipak neuspesne borbe iz pretsobija smrti za rehabilitaciju i pravo na život. Niz dokumenata, izjava i svedočenja, od kojih su najdramatičnije dati trenuci pred Česmenovo smaknuće i njegova poslednja pisma, osvetljavaju gotovo ceo kompleks ovog tragičnog i bizarnog moralno-pravnog fenomena naših dana.

Prerastajući u potresnu i gotovo simboličnu dramu očajničkog pokušaja jednog čoveka da se odupre neumoljivoj sili okamenjenih zakonskih normi, sudbina Kerla Česmena stajala je, poslednjih godina, u centru interesovanja velikog broja ljudi iz svih krajeva sveta, ljudi najrazličitijih ubeđenja i moralnih shvaćanja. Na određeni način i u određenoj meri, ti ljudi su od Česmenovog slučaja stvorili čitav jedan aktuelni savremeni mit, koji je znatno prevazišlo okvire kriminalne i sudske hro-

nike u senzacionalističkim listovima: Česmenova upornost da dokaže svoju nevinost i nepravdošću osude, koja ga je na kraju ipak lišila života, postala je izraz borbe dvaju principa, individualnog humanog stava jedinke koja se bori za svoje pravo na život, i kolektivnog morala buržoaskog društva, rešenog da svojim utvrđenim juridičkim instrumentima po svaku cenu odbrani svoj autoritet i svoje pravo vrhovne arbitraže. Slučaj Kerla Česmena, nekadašnjeg gangstera, koji se dvanaest godina iz hodnika smrti natčovečanski borio za svoju ljudskost, doživljavajući u toj borbi nesumnjivo intelektualnu i moralnu metamorfozu, postao je za mnoge simbol opštejudske borbe sa normama i kanonima koji svojom konačnošću prete da se okrenu protiv onih u čije ime se primenjuju. Nedavna egzekucija Česmena u gasnoj komori kalifornijskog zatvora Sen-Kventin, za krivice koje nisu dokazane, bila je pobeda Golijata nad Davidom, jedan paradoks koji nije mogao da bude ni shvaćen ni opravdan sa stanovišta onih koji u Česmenu nisu videli samo delikventa već i čoveka čija je borba za roli život mogla da imponuje.

Ceo zamršeni kompleks odnosa i okolnosti uticao je na ishod Česmenove sudbine i, velikim delom, ova knjiga nagovještava odgonetku i skildra mračna vela sa mnogih tajni kojima je Česmen bio okružen. Knjiga o Česmenu predstavlja zato izvanredno zanimljivo štivo, koje čitalac ispušta iz ruku do poslednje stranice; ona je dramatična poput kalgovog dobrog kriminalnog romana, čija je stravičnost utoliko veća što se čitalca drama njenog glavnog junaka odvijala i završila pred našim očima; ne u izmišljenom životu literature, već na životu jednog čoveka. Možda zbog toga, posle čitanja te knjige, u ustima ostaje ukus nečega gorkog; bez obzira na sve subjektivne averzije ili simpatije prema Česmenu, čitalac ipak ostaje potresen ljudskom tragedijom tog čoveka koji se bezuspešno borio protiv svoje nepravde osude, svestan stravičnosti i definitivnosti smrti, koja ga je na kraju savladala. Kriv ili ne, danas nepovratno pretvoren u pepeo, Česmen je otičledno svojom borbom uspeo da probudi savest u mnogim svojim savremenikima i da ih opomene na obaveze koje imaju prema čoveku, jer je njegova eventualna krivica, dobrim delom, i krivica njih samih.

ARTUR SNICLER:

Povratak Kazanove

(»Svjetlost«, Sarajevo, 1960)

I sama reč povratak ima neobičnu privlačnost za pisce; dosad su se, na razne načine i na raznim jezicima, vraćali bogovi i ratnici, kraljevi i pustolovi, moreplovidi i ljubavnici. I legendarni Kazanova pošao je njihovim putem, da bi, baš kao i svi ostali povratnici, saznao da povratka nema, da se protoklo ne može ponoviti, ni izgubljeno vratiti. To setno saznanje, sa problemima koje obuhvata (starost, približavanje smrti, tuga za mladošću, osećanje promašenosti) tema je ove knjige, pisane pomalo starinski, ali duhovito i zanimljivo.

Artur Snicler (1862—1931) ne prelazi granice svoje epohe i ostaje duboko povezan sa neshvatanjima austrijske klase iz koje je potekao. On nije avangardista i ovo njegovo delo može današnjem čitaocu izgledati i kao kič, neka vrsta bečke operetke limunade, karakteristične za pišćevo vreme i klasu. Povratak Kazanova se, zaista, na mnogim mestima približava lakom zabavnom žanru, prozi bez umetničkih kvaliteta, čiji je nenadmašeni majstor nekad bio Dima-otac. Ali ipak granica, koja deli pravu književnost od kiča, nigde nije prekoračena: ni fabula ni opisi u Sniclerovom delu nisu efekti sračunati da zagoljčaju pažnju čitalaca; naprotiv, pisca iskjučivo interesuje problem povratka i promene, promenljivog i nepromenljivog. A na tom polju on je fini psiholog, umetnik sposoban da o tim većitim temama kaže nešto originalno i interesantno. Opisujući Kazanovov povratak u Veneciju i, nešto pre toga, njegovu poslednju avanturu, on setnim, prigušenim tonovima slika pejzaž jedne ljudske jeseni.

Knjigu je preveo i pogovor napisao Zlatko Gorjan.

Ivan Sop

KOD NAS I U SVETU

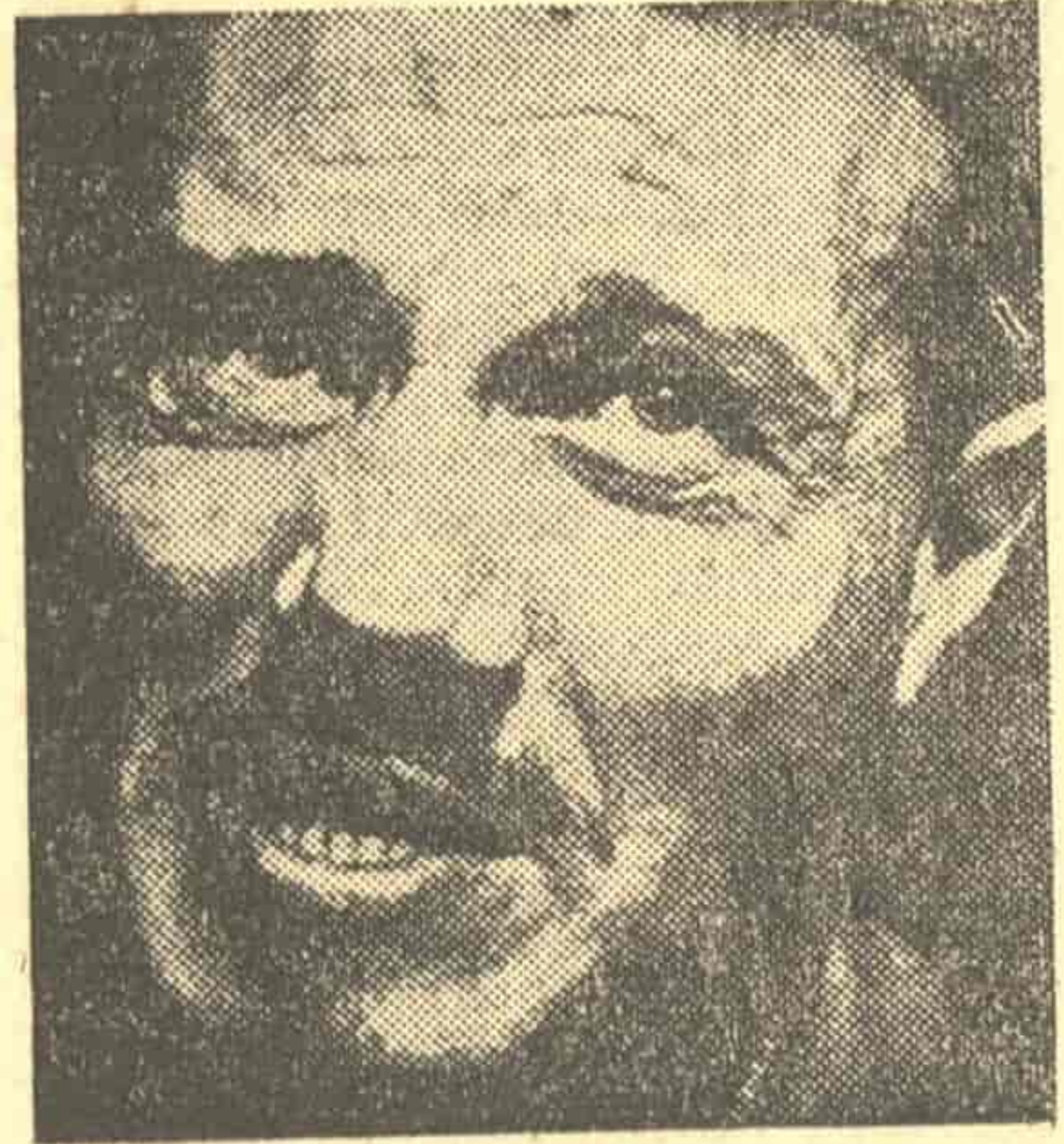
Fraški list za omladinu »Zlatni maj« je već duže vremena inicijator jedne zanimljive ankete o problemima saradnje dečjih pisaca celog sveta. Upućena su pisma mnogim piscima literature za decu i omladinu u raznim zemljama i prispeli odgovori se objavljuju u pomenutom listu. Većina pisaca je za održavanje ličnih kontakata i diskusija, kao sredstva za bolje razumevanje problema dečije književnosti, koji su u celom svetu veoma slični. Međutim neki pisci su bili protiv ovakvih susreta pisaca raznih zemalja, kao, na primer, engleski pisac Luis, koji u ovakvim sastancima vidi gubljenje vremena i priliku za vođenje propagande.

S druge strane, ostali pisci obuhvaćeni ovom anketom smatraju da međunarodni susreti igraju važnu ulogu u zbliženju ljudi koji rade na istom poslu, vaspitavanju dece i omladine u literarnom obrazovanju. Među ove list ubraja i jugoslovenske pisce Miru Alečković i Voju Carića.

pojmove obrađene od slova H do J. Zajedno sa prvim trima knjigama, ona predstavlja tek trećinu celog materijala koji će biti objavljen u ovoj ediciji.

Književnik Mladen Oljača nedavno je potpisao ugovor sa min-henskom izdavačkom kućom »Kindler Verlag« o prevodenju i izdavanju romana »Molitva za svoju braću«.

Pod naslovom »Ljubav i smrt u američkom romanu«, poznati kritičar i profesor književnosti Montana univerziteta u Americi, Lesli Fidler, je objavio zamašnu studiju u kojoj stvara najboljih američkih prozaišta posmatra iz jednog pomalo neobičnog psihološkog ugla.

Fidler tvrdi da je većina najboljih američkih pisaca stvarala pod kompleksom greha o tlačenju crne rase, koji svaki beli Amerikanac nosi u sebi. Pored ove komponente treba pomenuti da Fidler vidi slabosti američkog romana što u njemu nema zrelih seksualnih odnosa među ličnostima, već se ističe strah i odbijanje. Umesto da uče od evropskog romana na ovom polju, američki pisci su, kaže dalje Fidler, otišli u imaginarnu fantaziju bez žena i stvaranje monstruoznih likova, koji s druge strane prilično privlače čitaoce. Utičaj potsvesti, po ugledu na Džojlsa, je takođe očit i zabrinjavajući kod mladih američkih pisaca.

U studiju ortanog filma »Zagreb film« Vladimir Kristić je izradio knjigu snimanja, po vlastitom scenariju, za crtani film u kome će junaci biti poznati Servantsov likovi Don Kihot, Sančo Pansa i Dulcinea. Film će režirati i crtati Vladimir Kristić, koji je nedavno kao korepetitor i glavni crtač završio film »Sagrinska koža«.

U toku meseca septembra našu zemlju će posetiti Erskin Koldvel, poznati američki pisac, koji je kod nas mnogo preveden. Nekih 14 romana ovog autora dovoljno su upoznali domaću publiku sa njegovim stvaralaštvom. Svi njegovi romani su skoro rasprodani i svako novo delo se dočekuje sa simpatijama, jer

je Koldvel izgleda našao put do ogromnog kruga čitalaca iz mnogih zemalja u svetu, kojima on priča istinu o svojoj zemlji i životu njenih stanovnika. Prenosjenje izvesnog broja Koldvelovih romana na film samo je učvrstilo tu vezu između američkog pisca i njegovih čitalaca u svetu.

Jugoslovenska autorska agencija vodi pregovore sa jednim danskim izdavačkim preduzećem o izdavanju romana Dobrice Čosića »Daleko je sunce«.

Ovih dana u knjižarskim izlozima pojavila se četvrta knjiga »Enciklopedije Jugoslavije«, koja obuhvata

KNJIŽEVNE NOVINE

List za književnost, umetnost i društvena pitanja

Redakcioni odbor:
Bora Cosić, Slavko Janevski, dr Mihailo Marković, Slavko Mihalić, Peđa Milosavljević, Tanasije Mladenović, Mladen Oljača, Vladimir Petrić, Duza Radović, Izet Sarajlić, Vladimir Stamenković

Direktor:
TANASIJE MLADENOVIC

Urednici:
MILOŠ I. BANDIC
PREDRAG PALAVESTRA

Odgovorni urednik:
CEDOMIR MINDEROVIC

List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Redakcija: Francuska 7, tel. 21-000, tek. račun: 101-707-1-208

List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din. 30. Godišnja pretpлата Din. 600, polugodišnja Din. 300, za inostranstvo dvostruko.

Rukopisi se ne vraćaju. Tehničko-umetnička oprema: DRAGOMIR DIMITRIJEVIĆ Štampa »GLAS«, Beograd, Vlačkovićeva 8.

PRICA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

LEDENA GROBLJA

ERIH KOŠ

Svako zlo ima i svoje dobro. Ova poznata misao, koje se obično sećamo u zlu, a vrlo retko u dobru, te bi možda bolje bilo kazivati je u nešto izmenjenom ali tačnijem obliku — da svako zlo traži svoju utehu, često je pominjana tih dana, verovatno više iz težnje da se pronađe neka uteha, no iz potrebe da se zlo ističe. Tako je, naprimer, još prvih dana, dok su izlazile novine, napominjano da će nastalo ledeno doba korisno uticati na zdravlje ljudi. Naročito na bolesti moderne civilizacije. Svet će biti prinuđen da se više kreće. Umesto automobilima, autobusima i sličnim vozilima ići će se peške, što će ubrzati lenju i odviše gustu ljudsku krv. Zarazne bolesti biće u kratkom roku iskorenjene. Poznato je da one cvetaju u žarkim pojasevima, dok su oduvek bile retke u arktičkim oblastima, pošto niske temperature, očigledno, ne deluju povoljno na razvoj i širenje zaraznih klica.

U jednom od zdravstvenih biltena za mesec juni objavljen je statistički pregled bolesti i smrtnih slučajeva u gradu. Videlo se da je na trećinu smanjen broj oboljenja od zaraznih bolesti, a znatno se proradile ranije vrlo raširene bolesti kočenja i mekšanja kičme. I zaista, od neko doba ljudi su se na ulicama držali pravije, a službenici po kancelarijama, naročito oni viši, prirodnije, mekše i elastičnije. Idućeg meseca slika je bila još povoljnija, sem u rubrici »Razno« koja je malo porasla. Trećeg i četvrtog meseca kako je pao sneg ta je rubrika iznosila već koliko sve ostale zajedno. Pa i više od toga. Krajem kalendarskog leta, u trenutku objavljivanja saopštenja o početku ledenog doba, ova je rubrika toliko porasla da je iznosila dvaput više no sve ostale zajedno.

Automobilskih nesreća i drugih saobraćajnih nezgoda bilo je daleko manje, a pseće zaprege imale su krupnu prednost: retko su koga gazile. U poslednjim brojevima novina mogle su se, međutim, čitati i slične vesti: »Vasilije Popadić, sa stanom u Niškoj ulici br. 7, poznat kao pijanica i izgrednik, vraćajući se iz krčme zaspao je sinoć u snegu. Pronađen je jutros smrznut i prenesen u prosekturnu glavne bolnice«. Ili: »Idući u kasne sate kući, Dragoslav Ocooklić, mesarski pomoćnik, zalutao je u mračnim ulicama, i umoran od noćnog provoda, smrznuto se uz jedan plot«. Ili: »Pošto su susedi primetili da se iz stana udovice Katić već nekoliko dana niko ne javlja, posumnjali su da bi po sredi mogao možda biti neki zločin. Dugo su udarali u vrata, a kad im niko nije otvorio, nasilno su upali u sobu i na krevetu našli udovicu već hladnu i mrtvu. Pozvani lekar nije na njoj mogao naći nikakvih tragova spoljnih ozleđa, a detaljnijim pregledom utvrdio je da je uzrok smrti obično smrzanje. Pretpostavlja se da je stariji pozilio, pa, budući da je stanovala sama i nikog nije bilo da joj založi peč, smrznula se još pre nekoliko dana«.

Docije se sve to jednostavnije javljalo. Isprva naprosto: taj i taj, recimo: Mirko Mitrović, smrznut. Zatim, kako se broj smrznutih povećavao, a stranice se u listovima smanjivale, redakcije se setiše da uvedu posebnu rubriku: »Smrznutici« i u njoj štampaju samo imena, azbučnim redom, borgisom isprva, pa potom, i najzad, da bi što više imena stalo na mali prostor, i — nontparelom.

Prvog septembra su tvrdili da ukupni broj smrznutih ne prelazi zbir umrlih od zaraznih bolesti: od raka, srčanih oboljenja, saobraćajnih nesreća, starosti, samoubistava i svih drugih mogućih uzroka od kojih umire ljudski rod. Promenili su se samo uzroci smrti, a zakoni odabiranja i smenjivanja ostali su, kažu nepromenjeni; umirali su pre svega stari, slabi i neprilagodljivi. Tvrdilo se, šta više, da studen biološki deluje povoljnije na ljudsku vrstu od ostalih uzroka umiranja. Uostalom, smrt je za nas uvek u drugoj sobi; nikad u našoj sopstvenoj, čak ni onda kad se, za nas nevidljiva, već nadnosi nad našu postelju. I ko se još uzbuđuje zbog smrti tuđih, nama nepoznatih ljudi. Kad bi tako bilo mi bismo stalno morali da se potresamo i nikad, ni trenutka, ne bismo mogli biti mirni jer — umire se stalno i nema ni časa kad se to ne desi nekom u svetu, pa i u našem gradu. Smrt je ljudska sudbina i mi smo toliko mudri da na nju ne mislimo. Svejedno je, dakle, od čega se umire, da li od bolesti ili od studeni, sve dok smrt ne zakuca i na naša vrata. Pročitati bismo ili bi nam kazali: »Smrznao se taj i taj«. A mi bismo samo podigli obrvu i primetili: »Tako«, »Bio je već star«. »Već duže vremena je bolovao; nije ni čudo«. »Kad sam ga poslednji put video, loše je izgledao. Znao sam da neće dug«. Poneko bi slegnuo ramenima: »Šta ćeš, to nas sve čeka«. Ili bi se naprosto naljutio: »Ma šta radi taj svet? Što se bolje ne čuva!« I mislo se mnogo uzbuđivali! Samo su najbliži srodnici pratili svoje mrtve, ali i oni hladni i mirni da ne bi zaplakali, što je bilo neobično opasno jer su se suze odmah ledile i pretile da istisnu oči iz njihovih ležišta.

Sneg je bio dubok, zemlja toliko smrznuta i tvrda da je bilo teško kopati je i gotovo nemoguće pripremiti dovoljno raka za tolik broj leševa. Opet je neko u javnosti predložio osnivanje krematorija, a pojavila su se odmah i suprotna mišljenja i tako od tog predloga ni ovoga puta nije bilo ništa. »Ko će sad, u ovo doba, trošiti skupi i retki uglj za mrtve, kad ga nema dovoljno ni za žive«, govorili su jedni. Drugi su smatrali da bi bilo pravo da se oni, koji su se toliko mrznuli za života, bar jednom, u smrti, za desetak minuta koliko traje spaljivanje, čestito ugrelu. »Sa tom perspektivom mnogome bi bila lakša, pa i lepša sama smrt«, tvrdili su. Predlagano je da se tela mrtvaca iznose izvan grada i izlažu divljim životinjama, po ugledu na razne verske sekte u Indiji koje svojim mrtvacima hrane ptice nebeske. Po- kazalo se, međutim, da je to opasan posao. Zveri, kojih se i inače nakupilo oko varoši, navikavane su na ljudsko meso, a ispalio je da i one vole kad je meso toplo i sveže, te su radije napadale one koji su donosili leševe, no leševe koji su im donošeni. Postalo je opasno i na ulicu od njih izlaziti i uskoro se odustalo od ovog pokušaja.

Ustvari, rešenje je nađeno sasvim slučajno, kao što se najčešće dešava kad se radi o velikim i značajnim pronalascima. Opštinska uprava nije imala dovoljno psećih zaprega da bi mogla odmah i na vreme odvoziti mrtve na groblja. »Nije ni čudo«, gđili su je građani... Ona nikad nije uspela da sredi saobraćaj za žive, pa otkud bi mogla da to postigne za mrtve. »I zaista, leševi su odvoženi tek posle nekoliko dana, pa pošto ih je bilo sve više, stali su da se gomilaju po kućama. Bili su to, istina, tihi, mirni, sasvim mrtvi leševi koji su skromno i nenametljivo ležali na svojim mestima, ne nadimajući se, ne raspadajući se i ne zaudarajući. Bili su sasvim hladni i nisu stvarali teškoća svojim živim sugradanima. Mogli su, dakle, mirno čekati da na njih najzad dođe red; strpljivije od njihovih živih rođaka i prijatelja. Pa ipak, da ne bi odviše smetali očima svojih bližnjih, leševi su snošeni u podrumu ili u dvorištu, tamo gde su nekad sklanjane kante za dubre i, da ih ne bi napadali pacovi polivani su vodom koj ase odmah oko njih hvatala u obliku leda. Tako konzervirani čekali su svoj red da budu odneti na groblja.

To je i dalo ideju za rešenje. Zašto ih sahranjivati pod zemlju? Ledeno je doba i led, koji se hvatao oko mrtvih, neće se lako i brzo istopiti. Nema prema tome opasnosti da bi mogli da se povampire i na bilo koji neprijatan način, potsecaju na sebe, ometaju veseli i lepi život živih. Dovoljno je skloniti ih iz kuća, izneti ih na poljanu i onde ih, u njihovim ledenim kovečima, poređati po parcelama i po brojevima. Sa manje truda i troška postići će se tako ono što su stolicima pokušavali egipatski i razni drugi faraoni, a što je, ustvari, polazilo za rukom samo pravim, izuzetnim, najvećim vernicima, u docije proglašavanim svetiteljima. Biće bolje konzervisani, i u svojim prividnim ledenim sanducima bolje će se sačuvati i održati od bilo kog dosadašnjeg sveca. A njihovi bližnji, ako baš budu poželeli da ih posete na groblju, moći će da ih vide gde leže kao da su živi. Neće morati da žale, nariču i plaču; onim u ledu biće lepo, možda lepše no njima živima. Izgledaće bar tako zadovoljni, mirno posmatrajući posetioce kako huću u promrzle šake i cupkaju u mestu od zime, da bi zagrejali svoje upola sleđene noge.

Predlog je bio toliko koristan da je lako bilo uočiti sve njegove prednosti. Opština je čak požurila da nešto više učini i za mrtve i za žive. I jednama i drugima stavila je na raspolaganje velike prostorije hladnjače, koja u sadašnjoj situaciji ničim više nije služila, a zatim i paviljone sajmišta, kako bi i živima i mrtvima osigurala prvorazredni komfor. Kao knjige i akta u bibliotekama ili u arhivama, leševi će, svaki pod svojim imenom, prezimenom i rednim brojem, biti čuvani u magacinima i konvejerima dovoženi u naročitu, na odgovarajući način uređenu prostoriju, gde će ih prijatelji i rodbina, sedeći u foteljama, moći gledati, slušajući odgovarajuću muziku, a mrtvi će se pojavljivati pred njima u svojim najboljim odelima i sa svim zlatnim zubima koje im niko neće moći neopaženo da skine.

Predlog je zaista usvojen na prvoj sednici opštinskog odbora. Problem mrtvih bio je rešen. Mogli smo se prema njima oćinosti hladno. U svojim ledenim sanducima mrtvi će počivati hiljadama godina neometani i tek će neko daleko toplo doba možda opet poremetiti njihov mir.

(Odlomak iz romana »Sneg i led«)

ILUSTRACIJA SLAVOLJUBA BOGOJEVICA

va žena i tako nastaju komplikacije, koje Vajan vešto koristi da se potsmehne ljudima od pera i njihovom čestom bekstvu od stvarnog života koji je zanimljiviji od bilo kakve fabule nekog romana.

Mihajlo Lalić potpisao je ugovor sa izdavačkim preduzećem »Nolit« o izdavanju romana »Hajka«.

U Kragujevcu će od 29 oktobra do 5 novembra biti proslavljena 125 godišnjica prvog pozorišta u Srbiji, čiji je organizator, prvi glumac i reditelj bio Joakim Vujić. Istom prilikom biće otvorena izložba razvoja pozorišne umetnosti u Srbiji od Joakima Vujića do danas.

Nastavak sa 1 strane

vedesetih godina niko nije toliko inspirisao naše pesnike i uzbuđivao čitaoce kao Vojislav. I kasnije, u krajnjoj liniji, iz njega su proizišli i Rakic i Dis i Pandurović, pa čak odjek njegove lire dopire i do naših dana, do Crnjanskog, i dalje.

Laza Kostić je preteča, a Vojislav Ilić je rodonačelnik modernizma u srpskoj i hrvatskoj književnosti. Svo- jim uticajem on je prvi, posle naše narodne poezije, na neki način doveo u vezu hrvatsku poeziju sa srpskom,

ulivajući u njih nov duh, i u jugoslovenskim srazmerama on je već po tome veoma značajan, čak i kad ne bi ostavio onoliko dobrih pesama.

Redak je naš književnik koji je kao Vojislav ukazao na tolike mogućnosti poetskog stvaranja. Učutkavši romantičarske epigone i praznoslovce, on je poeziju svoga vremena iz srednje-evropskog mentaliteta i nemačko-mađarskih uticaja izveo u velika evropska prostranstva. Preporodivši srpski stih, on je u isto vreme stvarao nove slike, nov rečnik i raznovrsniju sadržinu uopšte.

Vojislav Ilić pokazao se kao veliki pesnik i umetnik u svemu čega se svojom lirom dotakao. Izvesna uzdržanost i tišina u njegovom opštem stavu kao čoveka i pisca ne nameću ga čitaoćima, ali kad se njegove pesme valjano pročitaju, u njima se otkrivaju neslućene lepote.

Istorijski posmatran, Vojislav stoji između romantičara pre sebe i simbolista, impresionista, modernista posle sebe. I romantičan i moderan, njegov nas prvinski lik još i danas upućuje u pravu i veliku poeziju. On je, nesumnjivo, jedan od najvećih liričara našega jezika, pa čak i prenesen u jezike naroda koji su imali značajne pesnike, on bi se i tamo nalazio među prvima. Kosmička misao, izražena u nemiru njegovih intima i u miru njegovih idila, mogla je poteci samo od istinskog i velikog pesnika.

Božidar KOVACEVIC

Inspirator nove poezije